

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ BİLİM DALI

İSLAM HUKUKUNDA İRTİDAT SUÇUNUN
DÜŞÜNCE ÖZGÜRLÜĞÜ BAĞLAMINDA
DEĞERLENDİRİLMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MİRAC ÇÖLGEZER

İstanbul
Temmuz-2022

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ BİLİM DALI

İSLAM HUKUKUNDA İRTİDAT SUÇUNUN
DÜŞÜNCE ÖZGÜRLÜĞÜ BAĞLAMINDA
DEĞERLENDİRİLMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MİRAC ÇÖLGEZER

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Hamdi YILDIRIM

İstanbul
Temmuz-2022

TEZ ONAYI

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Temel İslam Bilimleri Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Hamdi Yıldırım

(Islak İmza)

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Akif Dursun

(Islak İmza)

Üye: Prof. Dr. Recep Cici

(Islak İmza)

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Prof. Dr. Metin Toprak

Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “**İslam Hukukunda İrtidat Suçunun Düşünce Özgürlüğü Bağlamında Değerlendirilmesi**” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

Miraç Çölgezer

ÖN SÖZ

Araştırmamdaki her aşamada bana yardımcı olan değerli tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Hamdi Yıldırım'a, savunma sürecinde desteklerini esirgemeyen tez jüri üyesi Akif Dursun'a ve lisans ve yüksek lisans eğitimim boyunca benden desteklerini esirgemeyen aileme teşekkürlerimi sunarım.

Miraç Çölgezer

İstanbul-2022

ÖZET

İSLAM HUKUKU'NDA İRTİDAT SUÇUNUN DÜŞÜNCE ÖZGÜRLÜĞÜ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

MİRAC ÇÖLGEZER

YÜKSEK LİSANS, TEMEL İSLAM BİLİMLERİ

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Hamdi Yıldırım

Temmuz, 2022 – 104 Sayfa

Kaynaklara bakıldığı takdirde irtidat meselesinin mahiyeti hakkında tartışmalar olduğu görülmektedir. Kimi âlimler naslardaki rivayetlerden dolayı mürtedin öldürülmesi gerektiğini savunurken kimi âlimler de düşünce özgürlüğüne aykırı görülmesi sebebiyle karşı çıkmıştır. Bu çalışmada öncelikle irtidatın ceza hukuku sahasına girmesi sebebiyle suç kavramı işlendi. Ardından irtidat kavramı incelenerek, cezasına dair delillerle beraber değerlendirildi. Klasik kaynaklarda irtidada verilen cezanın ne olduğu, o cezanın bugün nasıl anlaşıldığı işlendi. Sonrasında ise düşünce özgürlüğü bağlamında ele alınıp alınamayacağı meselesi tartışıldı.

Bu bağlamda da düşünce ve inanç özgürlüğü açısından ayrı ayrı irtidat meselesi ele alındı. Öncelikle irtidada verilen cezanın düşünce özgürlüğü bağlamında değerlendirilmesi yapıldı ardından da İslam'da düşünce özgürlüğü olup olmadığı irdelendi. Bu mesele de önemine binaen İslam Hukuk doktrininde başlığı altında düşünce ve inanç özgürlüğü ayrı ayrı işlendi. Bu meseleler tartışılırken, bu minvalde kaleme alınmış Arapça eserler, makaleler, tercüme eserler kaynak olarak kullanıldı. Genel hatlarıyla verilen tüm kaynakçalar incelendi ve öyle kaynak gösterildi.

Anahtar Kelimeler: İrtidat, Mürted, Düşünce, Özgürlük, İnanç Özgürlüğü

ABSTRACT
THE CRIME OF AGRICULTURE IN ISLAMIC LAW
EVALUATION IN THE CONTEXT OF FREEDOM OF
THOUGHT

MASTER, BASIC ISLAMIC SCIENCES

Thesis Advisor: Ass. Prof. Dr. Ahmet Hamdi Yıldırım

July, 2022 –104 Pages

When we look at the sources, it is seen that there are discussions about the nature of the apostasy (irtidat) issue. While some scholars argued that the apostate should be killed because of the narrations in the texts, some scholars objected because it was seen as contrary to freedom of thought. In this study, first of all, the concept of crime was discussed, since the concept of apostasy entered the field of criminal law. Then, the concept of apostasy was examined and evaluated together with the evidences regarding its punishment. The nature of the punishment given to apostasy in classical sources and how that punishment is understood today are discussed. Afterwards, the issue of whether it can be handled in the context of freedom of thought was discussed.

In this context, the issue of apostasy was discussed separately in terms of freedom of thought and belief. First of all, the punishment given in apostasy was evaluated in the context of freedom of thought, and then it was examined whether there is freedom of thought in Islam. Due to the importance of this issue, freedom of thought and belief was handled separately under the title of Islamic Law Doctrine. While discussing these issues, Arabic studies, articles and translated studies written in this manner were used as sources. All bibliographies given in general terms were examined and cited as such.

Keywords: Apostasy, Apostate, Freedom of Thought, Freedom, Freedom of Belief

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAYI	i
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ	ii
ÖN SÖZ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACST	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	1
1. Problem	2
2. Amaç	2
3. Araştırmanın Önemi	2
4. Hipotez ve Varsayımlar	3
BİRİNCİ BÖLÜM	4
İSLAM HUKUKUNDA SUÇ VE CEZA	4
1.1. İslam Hukukunda Suç.....	4
1.1.1. Suçun Unsurları	5
1.1.1.1. Kanunî Unsur	5
1.1.1.2. Maddî Unsur.....	6
1.1.1.3. Manevî Unsur	7
1.1.1.4. Hukuka Aykırılık	7
1.2. İslam Hukukunda Ceza	8
1.2.1. Cezanın Şartları	8
1.2.1.1. Cezanın Kanunîliği.....	8
1.2.1.2. Cezanın Şahsîliği.....	9
1.2.1.3. Cezalarda Umumîlik	10

İKİNCİ BÖLÜM	13
İSLAM HUKUKUNDA İRTİDAT	13
2.1. İrtidat Kavramı	13
2.2. İrtidat Suçunun Çeşitleri.....	14
2.2.1. Hafif İrtidat.....	15
2.2.2. Ağır İrtidat.....	16
2.3. İrtidat Etme Şekilleri	17
2.3.1. Lafızla İrtidat.....	17
2.3.2. Fiille İrtidat.....	18
2.4. Kaynaklarda İrtidat.....	19
2.4.1. Kur'an'da İrtidat.....	19
2.4.1.1. Bakara Sûresi 217. Ayeti.....	21
2.4.1.2. Maide Sûresi 54. Ayeti.....	23
2.4.1.3. Kur'an'da İrtidat Üzerine Değerlendirme	25
2.4.2. Hadislerde İrtidat.....	27
2.4.2.1. Hadislerde İrtidatın Değerlendirilmesi.....	33
2.4.3. Raşid Halifeler Döneminde İrtidat	39
2.4.3.1 Hz. Ebûbekir Dönemi.....	39
2.4.3.2. Hz. Ömer Dönemi	41
2.4.3.3. Hz. Osman Dönemi.....	43
2.4.3.4. Hz. Ali Dönemi	44
2.4.3.5. Raşit Halifelerin Uygulamalarının Değerlendirilmesi	45
2.4.4. Mezheplere Göre İrtidat	46
2.4.4.1. Mürtede Tevbe Teklif Edilmesi	47
2.4.4.2. Mürted Kadının Hükümü	48
2.4.4.3. Mürtede Dair Diğer Hükümler.....	49

2.5. İrtidat Cezasının Ağır Oluşundaki Sebepler.....	51
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	53
İRTİDAT BAĞLAMINDA DÜŞÜNCE VE İNANÇ ÖZGÜRLÜĞÜ.....	53
3.1. Düşünce Özgürlüğü	53
3.1.1. Düşünce Kavramı	54
3.1.2. Özgürlük Kavramı	54
3.1.3. Kaynaklarda Düşünce Özgürlüğü	55
3.1.3.1. Kur'an'da Düşünce Özgürlüğü	56
3.1.3.2. Sünnette Düşünce Özgürlüğü.....	59
3.1.4. Düşünce Özgürlüğünün Dinamikleri.....	61
3.1.4.1. Düşünce Özgürlüğünün Kapsamı	61
3.1.4.2. Düşünce Özgürlüğünün Hudutları	63
3.1.5. İrtidat Açısından Düşünce Özgürlüğü	65
3.2. İnanç Özgürlüğü	66
3.2.1. Kavram Olarak İnanç Özgürlüğü	67
3.2.2. Kaynaklarda İnanç Özgürlüğü.....	68
3.2.2.1. Kur'an'da İnanç Özgürlüğü	68
3.2.2.2 Sünnette İnanç Özgürlüğü.....	74
3.2.3. İnanç Özgürlüğünün Dinamikleri.....	78
3.2.3.1. Zimmîlerin Hakları.....	79
3.2.3.2 Zimmîlerin Mükellefiyetleri.....	81
3.2.4. İrtidat Açısından İnanç Özgürlüğü	83
SONUÇ	86
KAYNAKÇA.....	89
ÖZGEÇMİŞ	95

KISALTMALAR

Çev.	:Çeviren
Sad.	:Sadeleştiren
O.M.Ü	:Ondokuz Mayıs Üniversitesi
C.	:Cilt
S:	:Sayı
TDV	:Türkiye Diyanet Vakfı
M.Ü.	:Marmara Üniversitesi
DİA	:Diyanet İslam Ansiklopedisi
Ç.U.	:Çukurova Üniversitesi
A.G.M.	:Adı Geçen Makale
A.G.E.	:Adı Geçen Eser
DİB	:Diyanet İşleri Başkanlığı
Bkz.	:Bakınız

GİRİŞ

İslam'da düşünce özgürlüğü kapsamında tartışılan meselelerden biri de irtidat meselesidir. Zira mürtedin yani irtidat eden1 kişinin İslam hukukundaki hükmü din hürriyeti bağlamında, düşünce özgürlüğüne aykırı olarak değerlendirilebilmektedir. Mürtede öngörülen cezaya ilişkin ayetlerde açık bir hüküm bulunmaması, bununla beraber Bakara sûresinde yer alan “*Dinde zorlama yoktur...*”¹ ayeti gibi genel manada inanç hürriyetine delalet eden ayetlerin oluşu bu noktadaki ihtilafın sebeplerinden sayılmaktadır.

Bu noktada rivayet edilen hadisler ve mezheplerin kahir ekseriyetinin görüşü, mürtede evvela süre tanınarak İslam'a davet edilmesi, kabul etmezse öldürülmesi yönündedir. Fakat kimi âlimler bu hükmün, yalnızca İslam'dan döndükten sonra İslam'a zarar verenler için uygulanacağını söylerken kimi âlimler de mürtede verilecek cezaya yönelik rivayetlerde böyle bir kaydın bulunmaması ve İslam'a zararı dokunmayanlara dahi bu hükmün uygulandığı yönünde rivayetlerin olmasından dolayı bu hükmün mutlak manada tüm mürtedleri kapsadığını belirtmiştir.

Bu çalışmada, irtidatın ceza hukuku sahasına girmesi sebebiyle öncelikle suç kavramı üzerinde durulacaktır. Ardından çalışmanın ana konusu olan İslam hukukunda irtidat konusu farklı yönleriyle ele alınacaktır. Mezheplerin irtidatla ilgili ortaya koyduğu hükümlere kaynaklık eden Kur'an ve sünnetteki hükümler ile sahabe uygulamaları serdedildikten sonra fakihlerin görüşleri çerçevesinde irtidatın İslam hukukunda hangi kapsamda ele alındığı tespit edilmeye çalışılacaktır. Sonrasında ise düşünce özgürlüğü bağlamında irtidat mevzusu üzerinde durulacaktır. Bu kısımda düşünce ve inanç özgürlüğü bakımından iki ayrı başlık altında meselenin hürriyete bakan tarafı tartışılacaktır.

---

¹ *Kur'an-ı Kerim Meâli*, çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011), el-Bakara, 2/256.

İslam'da düşünce ve inanç özgürlüğü kısımlarında ise, öncelikle Kur'an'da ve sünnette bu hususların nasıl geçtiğine değinilecektir. Ardından bu özgürlüğün hudutlarını, kapsamını ve zimmîzimmîler özelinde İslam devletinde yaşayan inanmayanların ne tür hakları ve mükellefiyetleri olduğunu tespit etmek adına düşünce ve inanç özgürlüğünün dinamikleri başlıkları açılacaktır. Daha sonra ise tanınan bu özgürlüğün irtidat ile beraber değerlendirildiği nasıl anlaşılması gerektiği üzerinde durulacaktır. Nihayetinde sonuç kısmında ise edinilen çıkarımlar serdedilecek ve bu çıkarımlardan hareketle irtidatın özgürlükle genel manada ne türden bir ilişkisi olduğu, irtidat cezasının özgürlüğe engel teşkil edip etmediği değerlendirilmeye çalışılacaktır.

1. Problem

Çalışmada temelde üç soruya cevap aranacaktır. Bunlardan ilki İslam hukukunda irtidat için öngörülen ceza nedir? İkincisi İslam'da düşünce özgürlüğünün kapsamı nedir? Üçüncüsü ise irtidat cezasını düşünce özgürlüğü bağlamında değerlendirmek mümkün müdür?

2. Amaç

Bu çalışmada öncelikli amaç İslam hukukunda irtidat suçuna öngörülen cezanın düşünce özgürlüğüne aykırı olup olmadığını saptamaktır. İkincil amaç ise mezheplerin irtidada öngörülen cezaya yönelik görüşleri, bu noktadaki ihtilaflar, irtidada öngörülen cezadaki hikmetler ve mürtedin malı ve tasarrufları hakkındaki hükümler çerçevesinde irtidatın İslam hukukundaki boyutlarını tespit etmeye çalışmak olacaktır. İslam'ın inanca ve düşünceye verdiği ehemmiyeti, Kur'an'dan ve sünnetten örnekleriyle beraber değerlendirerek İslam'ın bu noktadaki tavrını tespit etmeye çalışmak ise yine ikincil amaçlardan olacaktır.

3. Araştırmanın Önemi

Literatür taraması yapıldığı takdirde görülmektedir ki; hadislerde irtidat, İslam hukukunda irtidat yahut temel insan hakları bağlamında irtidat üzerine çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmayı özgün kılan taraf ise öncelikle irtidatın İslam hukukundaki

yerini ve hükmünü farklı boyutlarıyla ele almak olacaktır. Bunun yanında İslam'ın düşünce ve inanç özgürlüklerine bakışını saptamak ve bu iki kavramın irtidat ile beraber değerlendirildikleri takdirde nasıl anlaşılmalı gerektiği üzerinde durmak da yine bu çalışmanın özgün tarafı olacaktır.

4. Hipotez ve Varsayımlar

Bu çalışmada temelde iki hipotez bulunmaktadır. Bunlardan ilki İslam hukukunda mürtedede öngörülen cezanın yalnızca bağı ve muharebe suçlarını irtikap etmiş olanları yani irtidat ettikten sonra isyan edip başkaldıran ve karşı tarafın saflarına geçerek aleyhte çalışma yapanları kapsamadığı, mutlak manada irtidat edenleri kapsamadığıdır. İkincisi ise mürtedede öngörülen bu cezanın düşünce özgürlüğü bağlamında değerlendirildiğinde düşünce özgürlüğüne aykırı olmadığıdır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLAM HUKUKUNDA SUÇ VE CEZA

1.1. İslam Hukukunda Suç

Suç, Türkçe bir kelimedir ve sözlükte “törelere ve ahlâk kurallarına aykırı davranış ya da bir toplumda haksız sayılıp yazılı yazısız kurallarla yasaklanan ve yaptırıma bağlanan eylem” şeklinde tanımlanmıştır.² İslam hukuk literatüründe ise suç kavramının “*cinâyet*”, “*cerîme*” ve “*ma’siyet*” kelimeleriyle ifade edildiği görülmektedir. Klasik eserlerde daha ziyade suç kavramına karşılık olarak “*cinâyet*” kavramı kullanılırken çağdaş dönem İslam hukuku eserlerinde “*cerîme*” kavramının tercih edildiği görülmektedir.³ Sözelimi Cürçânî *et-Ta’rifât* adlı eserinde suç kavramını “*cinâyet*” kavramıyla ifade ederken⁴ çağdaş dönem İslam hukukçularından olan Abdulkadir Üdeh, *et-Teşrî’u’l-cinâ’i* adlı eserinde suç kavramına karşılık “*cerîme*” kavramını kullanmaktadır.⁵

Her ne kadar suç kavramına karşılık farklı kavramlar kullanılsa da getirilen mana yönünden her iki dönemde de benzerlik bulunmaktadır. Her iki kavram için de genel manasıyla “Allah’ın hadd, kısas veya ta’zîr ile cezalandırdığı yasak fiiller ve terklerdir” tarifi yapıldığı görülmektedir.⁶ Tarife göre, yapılması haram kılınmış bir şeyi yapmanın yahut yapılması emredilmiş bir fiili terk etmenin suç olarak nitelendirildiği anlaşılmaktadır. Suçun tarifi noktasında İslam hukuku ile günümüz hukuk sistemleri arasında önemli bir farkın olmadığını da belirtmek gerekir. Zira

---

² Mehmet Boynukalın, “Suç”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2019), 37/453.

³ Nazım Büyükbaş, “Klasik İslam Hukuku Literatüründe Suç”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 9, S. 42 (2016): 1763.

⁴ Ebü’l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürçânî el-Hanefî, *et-Ta’rifât* (Kahire: Dar’ul-Fazîlet, 2004), 71.

⁵ Abdulkadir Üdeh, *et-Teşrî’u’l-cinâ’iyyü’l-İslâmî*, C.1 (Kâtibu’l-Azelî: Beyrut, 1977), 1/66.

⁶ Ebü’l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî, *el-Ahkâmü’s-Sultâniyye*, çev. Ali Şafak, (Ankara: Beyan Yayınları, 2016), 412; Üdeh, *et-Teşrî’u’l-cinâ’iyye*, 1/66.

günümüz hukukunda da suçun, “kanunun yasakladığı bir şeyi yapmak yahut kanunun emrettiği bir şeyi yapmamak” şeklinde tarif edildiği görülmektedir.⁷

1.1.1. Suçun Unsurları

Bir fiilin suç sayılabilmesi için belirli şartların sağlanması gerekmektedir. Bu şartlar suçun unsurlarını teşkil etmektedir. Suçun unsurları; kanunî unsur, maddî unsur, manevî unsur ve hukuku aykırılık olarak sınıflandırılmaktadır.⁸

1.1.1.1. Kanunî Unsur

İslam hukukunda önemli bir yere sahip olan kanunî unsur, işlenen suçların ve karşılığında uygulanacak cezaların sınır ve miktarlarının belirtilmesi kuralıdır.⁹ İslam hukukunda bu prensip “Kanunsuz suç ve ceza olmaz!” şeklinde formüle edilmiştir.¹⁰ Bu prensibi fıkıh usulündeki “Eşyada aslolan mübahlıktır”, “Hakkında vârid olmuş sahih bir nass bulunmadan önce beşerî fiillerin hukukî bir değeri yoktur.” gibi usul kaidelerine dayandırmak mümkündür.¹¹

Kanunî unsur, toplumda fertlerin haklarının korunması noktasında önemli bir yer tutmaktadır. Zira bu sayede uygulamada keyfiliğin önüne geçilmektedir. Suç ve cezalarda kanunî unsur olmadığı takdirde, hukuku uygulayacak mercie uygulamada sınırsız haklar tanınacaktır. Bunun da uygulamada keyfiliği doğurma ihtimali olduğu

---

⁷ Büyükbaş, “Klasik İslam Hukuku Literatüründe Suç”, 1764.

⁸ Adnan Akalın, “İslam Hukuku Açısından Suçun Unsurları”, *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, C.8, S.10 (2013): 56.

⁹ Yaşar Yiğit, “İslâm Ceza Hukukunda Kanûnilik İlkesi ve Kanûnu Bilmenin Cezalara Etkisi”, *Diyanet İlmî Dergi*, C.36, S.1 (2000): 57.

¹⁰ Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, C.1 (İz Yayıncılık: İstanbul, 1999), 206.

¹¹ Üdeh, *et-Teşrî'u'l-cinâ'i*, 1/116.

gibi hukuksal kaosa sebebiyet verme ihtimali de vardır. Başka bir anlamda hukuksuzluğun önü açılmış olacaktır.¹²

Suçun kanunîliği ilkesi hadler, kısas ve diyeti gerektiren suçlarda tam manasıyla uygulanmaktadır. Ta‘zîr suçlarında da umumiyetle kanunîlik ilkesi geçerliyen yalnızca ceza sahasında hâkime birtakım cezalar gösterildiği ve duruma göre bunlardan birini seçme salâhiyeti verildiği görülmektedir.¹³ İslam’da suç teşkil eden fiillerin ve bunlara uygulanacak cezaların şâri’ tarafından önceden tespit, tayin ve takdir edilmiş olması, İslam hukukunda kanunsuz suç olmadığına işaret eden yani suçun kanunî unsurunun dikkate alındığını gösteren önemli bir esastır.¹⁴

Kanunî unsur gereği kanun koyma mercii ise günümüzde parlamentolar yani millet meclisleridir. İslam dininde ise kanun koyucu yani şâri’ başta Allah’tır. Kur’an’ın hükümlerini açıklayan sünnet ise bu noktada ikinci kaynaktır. Belirli prensiplere uymak şartıyla, ayette belirtildiği üzere¹⁵ ulû’l-emrin de yasama hakkının olduğunu belirtmek gerekir.¹⁶

1.1.1.2. Maddî Unsur

Bir fiilin suç sayılabilmesi için o fiilin var olması gerekmektedir. Bu var olma, söz, fiil ve davranışlar şeklinde müspet olabileceği gibi, yapılacak olanı yapmama şeklinde menfî de olabilir. Bu bakımdan maddî unsurun ancak suç teşekkül edince ortaya çıkacağı söylenebilir. Niyet ve düşünceler bu bağlamda suç teşkil etmemektedir.¹⁷ Bunun delili olarak şu hadis gösterilebilir: “Şüphesiz ki,

---

¹² Yiğit, “İslâm Ceza Hukukunda Kanûnilik İlkesi”, 58.

¹³ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1/208.

¹⁴ Akalın, “İslam Hukuku Açısından Suçun Unsurları”, 62.

¹⁵ en-Nisâ 4/59.

¹⁶ Fatih Orhan, İslam Ceza Hukukunda İrtidat ve Temel İnsan Hakları Bağlamında Değerlendirilmesi (Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014), 8.

¹⁷ A.g.m., 62.

söylemedikleri veya yapmadıkları müddetçe Allah, ümmetimin içlerinden geçirdikleri şeyleri onlara bağışlamıştır.”¹⁸ Sözelimi hırsızlık yapmaya niyetlenmiş kişi ancak hırsızlık yaparsa suç işlemiş olur. Suça hazırlık yapmak, suç için gerekli materyalleri hazırlamak İslam hukuku açısından suç kabul edilmemektedir. Kişi ancak yapmış olduklarından ve söylediklerinden mesul addedilmektedir.

1.1.1.3. Manevî Unsur

Suçun bir diğler unsuru da manevî unsurdur. Bu unsura göre kişi ile işlenen fiil arasında manevî bir bağ olması gerekmektedir. Bu bağ yoksa suçun varlığından söz edilmemektedir. Manevî unsur gereği failin hem kusurla hareket etmeye ehil olması hem de o hadisede kusurlu hareket etmiş olması gerekmektedir. Bu bakımdan manevî unsur iki açıdan değerlendirilebilir; isnad yeteneği ve kusurluluk. Anlama ve davranışları yönlendirme demek olan isnad yeteneği, yaş küçüklüğü, akıl hastalığı ve sağır-dilsizliği kapsamaktadır. Kusurluluk ise failin fiili bilerek ve isteyerek yapmış olması manası gelmektedir. Sözelimi hırsızlık yapan kişi, bile isteye hırsızlık yapmalı ve hırsızlık yaptığı vakit bu suça ehil olması gerekmektedir.¹⁹

1.1.1.4. Hukuka Aykırılık

Bir fiilin suç sayılabilmesi için hukuka aykırı olması gerekmektedir. Diğler bir deyişle hukuka uygun bir sebeple işlenmemesi gerekmektedir. Buna örnek olarak öldürmek eylemi verilebilir. Kanunî olarak öldürmek suç sayılmaktadır. Bu şâri’ tarafından vaz’ olunmuştur. Fakat kısas gibi bazı durumlarda başkasını öldürmek meşru hale gelebilmekte yani yasak fiil mubah kılınmaktadır. Bu İslam hukukunda ruhsat kavramıyla izah edilmiştir. İslam’da bir fiilin suç sayılabilmesi için o suçun işlenmesine ruhsat tanıyacak bir durumun olmaması gerekmektedir.²⁰

---

¹⁸ Müslîm, “İman”, 201.

¹⁹ Boynukalın, “Suç”, 37/454.

²⁰ Akalın, “İslam Hukuku Açısından Suçun Unsurları”, 68.

1.2. İslam Hukukunda Ceza

Ceza kavramı sözlükte isim olarak; “bir şeyin bedeli ve karşılığı”, mastar olarak da “iyi veya kötü olan bir fiil ve davranışın tam ve yeterli karşılığını vermek” anlamlarına gelmektedir. İslam hukukunda ise iki manası olduğu söylenebilir. Bu manalardan biri genel diğeri ise özeldir. Genel manasıyla dünyevî ve uhrevî manada gerek özendirici gerekse caydırıcı müeyyideyi kapsamaktadır. Özel manası ise sadece dünyaya taalluk etmektedir. Bu dünyadaki hukuk düzeni tarafından verilen maddî ve manevî müeyyide manasına gelmektedir. Ceza İslam hukuku literatüründe “*ukubat*”, “*el-fikhü’l-cinâi*” veya “*et-teşrîu’l-cinâi*” terimleri ile ifade edilir.²¹

İslam hukukuna göre cezada aslolan verilen cezanın fiile münasip, denk ve adil olmasıdır. Kur’an cezaların ancak misliyle olacağını haber vermektedir.²² İslam hukukunda cezaî müeyyidelerde gözetilen gayeler ise; insanları ıslah etmek, onları kötülük, cehalet ve ilahî emirlere muhalefetten alıkoymak, cemiyet nizamının korunmasına sevk ve teşvik etmektir.²³

1.2.1. Cezanın Şartları

İslam hukukunda verilecek cezanın tatbik edilmesi için belirli şartlar bulunmaktadır. Bu kısımda cezanın kanunîliği, cezanın şahsîliği ve cezalarda eşitlik başlıkları açılarak İslam hukukunda verilecek cezanın boyutları tespit edilmeye çalışılacaktır.

1.2.1.1. Cezanın Kanunîliği

Cezada kanunîlik ilkesi, kanunda suç olarak tanımlanan bir fiile nasıl bir cezaî yaptırım uygulanacağını ve bunun miktarının ne olması gerektiğinin kanunla belirlenmesi kuralıdır.²⁴ İslam hukukuna bakıldığında hadler, kısas ve diyet

---

²¹ Adil Bebek, “Ceza”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/469.

²² el-Bakara, 2/194.

²³ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1/210.

²⁴ Orhan, “*İslam Ceza Hukukunda İrtidat*”, 13.

suçlarında tam manasıyla kanunîlik ilkesinin işlediği görülmektedir.²⁵ Ta'zîr suçlarında yetki devlet başkanına bırakılmıştır. Fakat ta'zîr suçlarının devlet otoritesine bırakılmış olması burada kanunîlik ilkesinin olmadığı manasına gelmemektedir.

Nitekim ta'zîr suçlarında dahi verilecek cezaya bir üst sınır tayin edildiği görülmektedir.²⁶ Bu sınır Hanbelî mezhebinde, o cinsten işlenmiş suçlara verilen en üst cezanın ta'zîr cezası olarak verilememesidir. Sözelimi hırsızlığın had cezası el kesmedir. O halde mala karşı işlenen suçlarda suçluya uygulanacak hiçbir ta'zîr cezası el kesme cezasına denk olmamalıdır. Şâfi mezhebinde ise bu sınır, en ağır ta'zîr cezasının en düşük had cezasının altında olmasıdır. Bu noktada Hanefiler de Şâfililerde olduğu gibi ta'zîr cezasının had cezasına ulaşamayacağı noktasında görüş birliğinde oldukları görülmektedir.²⁷ Ta'zîr suçlarında bir üst sınırın belirlenmiş olması da devlet başkanına verilen yetkinin ciddi manada bir keyfilik doğurmadığını göstermektedir. Bu da cezanın kanunîlik ilkesinin ta'zîr suçlarında dahi korunduğu, şeklinde anlaşılabilir.²⁸

1.2.1.2. Cezanın Şahsîliği

Cezanın şahsî oluşundan maksat yalnızca suç işleyenlere ve suça ortak olanlara uygulanmasıdır. İslam ceza hukukunda genel kural, kişinin işlediği suçtan yalnızca kendisinin mesul tutulmasıdır.²⁹ Ancak âkile müessesesi bu kuralın istinası gibi

---

²⁵ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1/208.

²⁶ Orhan, “*İslam Ceza Hukukunda İrtidat*”, 13.

²⁷ Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-Kâsânî, *Bedâ'î 'u's-sanâ'î fi tertibi's-şerâ'î*, C.7 (Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye: Beyrut, 1986), 64.

²⁸ Muhammed b. Ahmed b. Mustafa Ebû Zehre, *el-Cerîme ve'l-ukûbe fi'l-fikhi'l-İslâmî*, (Kahire: Daru'l-Fikri'l-Arabî Yayınları, 1998), 91.

²⁹ el-Fatır 35/18.

görülmektedir.³⁰ İslam hukukunda şibh-i amd veya hata yoluyla öldürme suçundan ödenecek olan diyete âkile de iştirak etmektedir. Âkile, katilin usul ve fûruu ile bunların fûruundan ibaret olan akrabasına denmektedir. Âkilenin diyete iştirakini İslam hukukçularının, içtimaî ve ailevî dayanışma gereği ferdin gücünün üstünde olan diyetin tahsilinde kolaylık olması şeklinde açıkladığı görülmektedir. Hatta bazı müçtehidlerin bu iştirakin zorunlu değil ödünç verme şeklinde olduğu yönünde görüşleri de bulunmaktadır.³¹ Eğer âkilenin diyete iştiraki ceza kapsamında görülürse cezanın şahsîliği ilkesinin İslam hukukundaki istisnası olacaktır. Âkilenin katkısı akrabaya destek kapsamında görülürse, yardımlaşma çerçevesinde değerlendirilecek ve cezanın şahsîliği ilkesinin istinası bulunmamış olacaktır.

1.2.1.3. Cezalarda Umumîlik

İslam ceza hukukunda kanun önünde herkesin eşitliği diğer bir ifadeyle cezaların umumîliği esastır. Fertlerin sosyal statüleri, renk ve milliyetleri, makam yahut mevkileri kanun karşısında ayrıcalık sebebi olmamaktadır. Bir kişiye başka bir kişiye karşı yahut bir zümreye başka bir zümreye karşı ayrıcalık tanınmasına müsaade edilmemektedir.³² Şu hadise İslam'ın bu noktadaki tutumunu ortaya koymaktadır;

Kureyş'in ileri gelenlerinden bir kadın hırsızlık yapmıştı. Hz. Peygamber'le bu konuda kimin konuşacağını aralarında müzakere ettiler. Üsâme b. Zeyd'in bu iş için uygun olduğu anlaşılınca onu konuşması için Hz. Peygamber'e gönderdiler. Üsâme Hz. Peygamber'e "Allah'ın hadlerinde şefaathçi olunabilir mi?" diye sordu. Bunun üzerine Hz. Peygamber ayağa kalktı ve şunları söyledi: "Ey insanlar, sizden öncekiler içlerinden seçkin birisi hırsızlık yaptığında cezasız bıraktıkları ve zayıflardan birisi yapınca

---

³⁰ İlhan Akbulut, "İslam Hukukunda Suçlar ve Cezalar", *Ankara Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.3, S.1 (1993): 180.

³¹ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1/212.

³² Üdeh, *et-Teşri'u'l-cinâ'i*, 1/341.

cezalandırdıkları için helâk oldular. Allah'a yemin ederim ki Muhammed'in kızı Fatıma çalmış olsaydı onun da elini keserdim!”³³

İslam dininde cezalarda umumîlik esas kabul edilmekle beraber, inançlardan yahut sosyal statülerden ötürü uygulamada bazı farklılıklar bulunmaktadır. Sözelimi kişinin; zimmî, müste'men ya da köle olması durumunda cezalar değişiklik göstermektedir. Müste'men statüsündeki kişilere Ebû Hanife ve İmam Muhammed'e göre had cezaları uygulanmaz. Müste'menin öldürülmesi durumunda kısas değil diyet cezası uygulanır. Zimmîlere ise içki içme cezası dışındaki tüm cezalar uygulanır. Suçlunun köle olması da cezasını hafifletmeye yol açmıştır. Ayette ‘Zina yapan köle ve cariyeler hakkında “Evlendikten sonra zina yaparlarsa onlara hür kadınların cezasının yarısı uygulanır”³⁴ buyruğu üzere kölelik durumunda cezalarda farklılığa gidilmiştir.

Bunların dışında devlet başkanına da farklı uygulamalar yapılması gerektiği noktasında görüşler de bulunmaktadır. Nitekim Hanefîlere göre, devlet başkanı had suçu işerse dokunulmazlıktan yararlanır, ama kişilere karşı suç işerse cezalandırılır, çünkü hadleri uygulama yetki ve sorumluluğu devlet başkanına ait ve yetkisini kendisine karşı kullanması mümkün olmadığı için kendisine had uygulamaz. Hanefîlerin dışındakiler ise devlet başkanının hiçbir ayrıcalığının olmadığı kanaatindedirler.³⁵

Zimmî, müste'men ve kölelere yönelik cezada farklı uygulamaların olmasını eşitsizlik bağlamında değerlendirmemek gerekir. Bu husus üzerinde duran İslam hukukçusu Yaşar Yiğit, buradaki uygulama farklılığının eşitsizliğin aksine eşitlik ilkesinin bir gereği olduğunu belirtmektedir. Hukuk mantalitesi açısından köle ile hürü eşit statüde değerlendirip aynı cezayı vermenin doğru olmadığını belirten Yiğit, kölenin ve hürün suç işlemesindeki etkenlerin farklı olduğunu ifade etmiştir. Bu hususa zina suçunu örnek veren Yiğit, zina eden köleye zina eden hüre nazaran daha

---

³³ Müslim, “Hudûd”, 8.

³⁴ en-Nisâ, 4/25.

³⁵ Üdeh, *et-Teşrî'u'l-cinâ'i*, 1/320-322.

hafif ceza verilmesini, kölenin evliliğinin hüre nazaran daha zor olmasına bağlamaktadır.³⁶

Cezalarda umumîlik meselesinde de cezalarda kanunîlik konusuna benzer bir durum söz konusudur. Hadd, kısas ve diyet cezaları Şârî tarafından tayin edildiği için bu suçlardaki “eşitlik” prensibinin uygulandığı söylenebilir, fakat ta‘zîr suçlarında böyle bir tayin söz konusu olmaması sebebiyle bu türden cezalarda şekil veya sayıdan çok kişinin üzerinde bırakacağı etkinin esas alındığı görülmektedir.³⁷

---

³⁶ Yaşar Yiğit, “İslâm Cezâ Hukukunda Eşitlik İlkesi ve Dokunulmazlık”, *Kur’an Mesajı: İlmî Araştırmalar Dergisi*, C.2, S.13, 14, 15 (1999): 199.

³⁷ Orhan, “İslam Ceza Hukukunda İrtidat”, 13.

İKİNCİ BÖLÜM

İSLAM HUKUKUNDA İRTİDAT

Bu bölümde İslam hukukunda irtidat konusu işlenecektir. İrtidatın kavram olarak kökeni, irtidat etme şekilleri, mezheplere göre irtidat eden mürtedin hükmü, mezhepler arasındaki mürtede dair ihtilaflar gibi hususlar üzerinde durulacak ve bu noktadaki deliller zikredilecektir. Bu sayede irtidatın İslam hukukundaki boyutları tespit edilmeye çalışılacaktır.

2.1. İrtidat Kavramı

Sözlükte, geri çevirmek, reddetmek, kabul etmemek, döndürmek anlamlarındaki “redd” “رد” kökünden türemiş olan irtidat kavramı, dönmek manasına gelmektedir. Bu dönme mekânsal olabileceği gibi “İçinizden kimi bildiği şeylerin hiçbirini bilemez hale geldiği ömrünün en kötü zamanına kadar geri götürülür.”³⁸ ayetinde de ifade edildiği gibi bir halden başka bir hale döndürmek şeklinde de olabilir. “Ridde” kelimesi de kök itibarıyla “irtidat” kelimesiyle aynı kökten gelir. Fakat “ridde” kelimesinin kullanılmasında sadece küfür kastı varken irtidat kelimesi hem normal dönme hem de dinden dönmeyi kapsamaktadır.³⁹

İstilahî olarak; akıllı, bulûğa ermiş Müslüman erkek veya kadının, zorlama olmaksızın, İslam dininde zarurî olarak inanılması gereken şeyleri, tamamen veya kısmen inkâr etmesi ve bu inkârını veya inkâr sayılabilecek davranışını söz, fiil gibi kişinin duygularını belirtme yollarından biriyle ortaya koymaya “irtidat”, bunu yapana ise “mürted” denir.⁴⁰ İrtidat eden erkeğe “mürted”, irtidat eden kadına ise

---

³⁸ en-Nahl, 16/71.

³⁹ Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'an*, (Beyrut: Daru'l-Ma'rife Yayınları, 1998), 193.

⁴⁰ Nihat Dalgın, “İrtidat ve Cezası”, *Kur'an Mesajı: İlmi Araştırmalar Dergisi*, C.1, S. 10,11,12 (1998): 172.

“mürtedde” denilmektedir. Klasik fıkıh literatürüne bakıldığı zaman âlimler, irtidat kavramını farklı şekillerde kullanarak kitaplarda yer vermişlerdir. Sözelimi “*ahkâmü’l-mürteddîn, kitâbü’l-mürted, kitâbü’r-ridde*” gibi farklı bab başlıkları bu kavramı ifade etmek için kullanılmakla beraber özellikle Hanefî hukukçularının “*kitâbü’s-siyer*” bölümleri içerisinde “*ahkâmü’l-mürteddîn*” başlığı altında bu kavramı, unsurlarını ve hükmünü inceledikleri görülmektedir.⁴¹

2.2. İrtidat Suçunun Çeşitleri

İslam âlimleri mürtedin katlini mutlak manada anlamış ve bireysel irtidat suçlarında dahi ölüm cezasının tatbik edilmesi gerektiği noktasında görüş birliğine varmışlardır.⁴² Günümüzde ise bu konuda yapılan bazı tez çalışmaları⁴³ ve makalelere⁴⁴ bakıldığı zaman, irtidat cezasının siyasî olarak anlaşıldığı ve bireysel irtidat suçlarından ziyade bağy ve muharebe suçlarına irtikap etmiş mürtedlere uygulandığı noktasında görüş belirtildiği görülmektedir. Yusuf el-Karadavî de bu noktada aynı görüşü benimsemiş ve irtidadı ağır ve hafif irtidat şeklinde ayırma tâbi tutmuştur.

İrtidat suçunun çeşitleri kısmında da bu başlıklar üzerinde durulacaktır. Her ne kadar ağır ve hafif irtidat sınıflandırması el-Karadavî’ye ait bir sınıflandırma olsa da mezkûr tezlerde ve makalelerde de görüldüğü üzere birçok eserde bu ayırma gidilmiş ve bireysel irtidat hadiselerine cezanın tatbik edilemeyeceği savunulmuştur. O

---

⁴¹ İrfan İnce, “Ridde”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/88.

⁴² Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâilî el-Makdisî, *el-Mûğnî*, C.9 (Mektebetu’l-Kahire Yayınları: Kahire, 1968), 3.

⁴³ Orhan, “*İslam Ceza Hukukunda İrtidat*”,72; İsmet Macit, “Düşünce, İnanç ve İfade Özgürlüğü Kapsamında Mürtedin Yaşama Hakkı” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. O.M. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014), 45.

⁴⁴ Maşallah Turan, İslam’da İrtidat Sorunu ve Yol Açabileceği Psiko-Sosyal Problemler (Takiyye-Nifak Örneği), *Kadim Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.2, S.1 (2018): 5; Recep Çetintaş, Din Özgürlüğü Bağlamında İslâm Hukukunda İrtidâd Cezasının Nedeni ve Mahiyeti, *Karşılaştırmalı Dinî Araştırmalar Dergisi*, C.12, S.27 (2017): 131.

sebeple bu kısımda ağır ve hafif irtidat başlıkları açılarak el-Karadavî'nin ayrımı üzerinden bu ayrıma yönelik deliller üzerinde durulacaktır.

2.2.1. Hafif İrtidat

Yusuf el-Karadavî, irtidat eden kişinin irtidat ettikten sonra, İslam dinine ve Müslümanlara zarar vermemesi, kendi halinde yaşaması ve aleyhte propaganda yapmaması halinde öldürülmemesi gerektiği görüşündedir. Bunu da tevbe kabul edilen mücerret irtidat olarak isimlendirmiştir. Bu görüşü İbn Hazm'ın *el-Muhallâ* eserinde geçen Enes b. Mâlik rivayetiyle delillendirmiştir. Enes b. Malik şöyle rivayet etmektedir;

*Ebû Mûsâ el-Eş'arî, (irtidat eden) yalancı Cuheyne ve arkadaşlarını öldürdü. (Bunun üzerine) Ömer b. Hattab'a gittim. O da şöyle dedi: "Cuheyne ve arkadaşları ne yaptı"? Duymazlıktan geldim. Soruyu üçüncü kez tekrarlayınca şöyle dedim; "Ey mü'minlerin emiri, öldürmekten başka bir yol var mıydı"? O da şöyle dedi: "Onları (Cuheyne'yi ve arkadaşlarını) getirseydin, onları İslam'a davet ederdim buna yanaşmazlarsa hapse atardım."*⁴⁵

İbn Hazm'ın mezkûr rivayeti aktardığı kısma bakıldığı zaman, irtidatın cezası noktasındaki farklı görüşleri serdettiği, bu rivayeti ise mürtedin ömür boyu hapsedilmesi görüşünü kabul edenlerin dayandıkları rivayet olarak aktardığı görülmektedir. Bu görüşü savunan el-Karadavî ise, mezkûr rivayeti aktardıktan sonra Hz. Ömer'in uygulamasında iki türlü ihtimalin söz konusu olabileceğini belirtmiştir. Bunlardan birincisi, Hz. Ömer'in, irtidat edenin mutlak manada öldürülmesi görüşünü savunmadığıdır. Ölüm cezası yeri geldiğinde düşürülebilir yahut kaldırılabilir. Bunlardan ikincisi ise Hz. Ömer'in -daha sonra detaylı zikredilecek olan- Hz. Peygamber'in (sav), "Dinini değiştireni öldürün!" hadisini toplumun önderi

---

⁴⁵ Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, C.12 (Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye Yayınları: Beyrut, 2003), 113.

vasfıyla söylediğini ve bunun bir siyasî otorite tasarrufu olduğunu, dolayısıyla her zaman her yerde bağlayıcı olmayacağına kanaat getirmesidir.⁴⁶

2.2.2. Ağır İrtidat

Hafif irtidat başlığında da zikredildiği gibi ağır ve hafif irtidat ayrımı, her mürtedin öldürülemeyeceği görüşünü kabul eden İslam hukukçularına göre yapılmış bir ayrımdır. Hadis rivayetlerine göre irtidat edenin haline bakmadan mutlak manada öldürülmesi gerektiğini savunan âlimler böyle bir ayrıma gitmemişlerdir.

Bu ayrıma göre ağır irtidat tanımı yapan el-Karadavî ağır irtidatın, irtidat eden şahsın dinden çıkmakla birlikte özellikle İslam birliğinin ya da İslam devletinin temel nizamlarına aykırı bir suç işlemesi durumunda tevbe teklif edilmeden idam edileceği irtidat şekli olduğunu belirtmiştir. Bu şekilde irtidat etmiş ve irtidatın propagandasını yaparak yayan kişinin, fesat çıkarmakta ve etrafa kötülük yaymakta olduğunu belirten el-Karadavi, kötülüğü yok etmek ve fitne kapısını kapatmak adına bu minvalde hareket eden kişilerin öldürülmesinin, özellikle ilk dönem İslam tarihi göz önüne alındığı zaman Müslümanların selameti açısından önemli olduğunu ifade etmiştir.

el-Karadavi, tevbe teklif edilmeden öldürülmesi gerektiğini savunduğu ağır irtidat suçu irtikap etmiş kimselere İbn Ebî Serh'i örnek olarak vermiştir. Rivayete göre İbn Ebî Serh, Hz. Peygamber'in vahiy katibiydi. Şeytan onu aldattı ve irtidat ederek Mekke'den kaçtı. Kafirlerin saflarına katıldı. Hz. Peygamber fetih günü öldürülme emrini verdiği kimselerden biri de oydu.⁴⁷ Zira İbn Ebî Serh yalnızca irtidat etmekle kalmamış aynı zamanda kafir saflarında Müslümanların aleyhine propaganda yapmıştır.⁴⁸ el-Karadavi de ağır irtidat kısmında bu minvalde örnekler vererek her

---

⁴⁶ Yusuf el-Karadavi, "İrtidat Sorunu: Yaşanan Sosyal Değişimler ve Tehdit Boyutu", çev. Osman Güner, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C. 7, S. 2 (2005): 263.

⁴⁷ Nesâî, "Tahrîm'ud-Dem", 15 (4074).

⁴⁸ Fatih Güzel, "Hz. Peygamber Döneminde Bireysel İrtidat", *İslamî İlimler Perspektifinden Dinden Dönme: İrtidat*, (2021): 139.

irtidat suçuna aynı muamelenin yapılamayacağını savunmaktadır. Hadislerde irtidat kısmında bu husus üzerinde durulacak, mervî hadislerden bireysel irtidatın cezalandırılmayacağına yönelik bir çıkarımda bulunup bulunamayacağı üzerinde durulacaktır.

2.3. İrtidat Etme Şekilleri

İrtidat etme şekilleri başlığında lafızla irtidat ve fiille irtidat başlıkları incelenecektir. Lafızla irtidat kısmında elfâz-ı küfür denilen, kişiyi dinden çıkarıcı sözler üzerinde durulacak; hangi sözleri söylemenin kişiyi dinden çıkmaya götüreceği işlenecektir. Fiille irtidat kısmında ise, kişinin dinden çıkmasına sebep olan fiiller, eylemler üzerinde durulacaktır. Hangi fiiller yapılmıca yahut hangi fiiller yapılmayınca kişinin dinden çıkmaya sürükleneceği işlenecektir.

2.3.1. Lafızla İrtidat

Lafızla irtidattan kasıt, kişinin dinden çıkarıcı bir söz söyleyerek mürted olmasıdır. Bunu yalnızca kalbinden geçirmesi yeterli görülmemiştir. Nitekim Hz. Peygamber “Allah Teâlâ ümmetimin içinden geçirdiklerini dilleriyle konuşmadıkları ve işlemedikleri müddetçe bağışlar.” buyurmuştur.⁴⁹ Bir insanın dinden çıkmasına sebep olan lafızlara “elfaz-ı küfür” denilmektedir.

Elfâz-ı küfürün beş kategoride toplandığı görülmektedir. Onlardan ilki ulûhiyetle alakalı olanlardır. Allah’ın zatına ve sıfatlarına dair bir hususu alaya alma yahut ilahî buyruklardan birini reddetme bu kapsamda değerlendirilmektedir. Elfâz-ı küfürden ikincisi nübüvveti dair olanlardır. Peygamberliğe dair alaycı söylemler, herhangi bir insanı peygamberden üstün görme, peygamberleri kötüleyen, küçümseyen söylemler bu kapsamdadır. Elfâz-ı küfürden üçüncüsü, Kur’an’a dair olanlardır. Kur’an’ın tamamını yahut bir kısmını reddeden, Kur’an’ın haram kıldığını helal sayan ifadeler bu kapsamdadır. Elfâz-ı küfürden dördüncüsü İslâmî ilimlere ve âlimlere dair olanlardır. İslâmiyeti temsil etmeleri sebebiyle onlara dair alaycı söylemlerde

---

⁴⁹ Müslim, “İman” 58.

bulunmak da bu kapsamdadır. Elfâz-ı küfürden beşincisi ise çeşitli konularda temayüz etmektedir. Bu türe kıyasa dayalı irtidat sözleri ilave edilmiştir. Mesela zâlim devlet yöneticisine âdil demek bu kapsamda değerlendirilmiştir.⁵⁰

2.3.2. Fiille İrtidat

Fiille irtidat, yapılması gereken şeyleri yapmamak şeklinde olacağı gibi yapılmaması gereken şeyleri yapmak şeklinde de olabilir. Yapılması gerekeni yapmama şeklinde temayüz eden irtidat çeşidinde, her zaman küfre düşüleceği söylenemez. Burada niyet önemlidir. Kişinin fiili yapmamaktaki kastı o fiili inkâr etmekse o vakit bu kişinin küfüründen bahsedilebilir. Sözelimi bir kişi dinin yapılmasını şart koştuğu namazı kılmıyor ve bununla da kalmayıp namazın farzietini inkâr ediyorsa bu kişi küfre düşer, fakat farzietini kabul etmekle beraber kılmıyorsa o vakit bu kişi için küfre düştü denilemez, sadece günahkâr olduğu kabul edilir.

Yapılmaması gerekeni yapma kısmını ise, “failin niyetine bakılmaksızın doğrudan küfre götüren” ve “ancak failin niyetiyle küfre götüren” şeklinde bir ayrıma giderek izah etmek gerekir. Zira İslam’ın her uygun görmediğini yapmak irtidada sebep olmamaktadır. Birinci gruptakilerin yani fâilin niyetine bakılmaksızın küfrü götürenlerin özelliği kişinin doğrudan inancını sembolize ediyor oluşudur. Mesela bir kişi Mushaf’ı yere atsa yahut ayağıyla çiğnese niyetine bakılmaksızın küfre düşer. Ancak niyet edilmesi durumunda kişiyi küfre götüren ikinci gruptaki fiillere gelince bunlar da İslam dininde, hükmü belirli olan meselelerde geçerlidir. Burada kişinin niyetine bakılmaktadır. Mesela bir kişi helal olduğunu iddia etmeden içki içerse bu kişi küfre düşmez, yalnız günahkâr olur. Fakat içtiği içkinin haram olmadığını savunursa niyetinden ötürü küfre düşer.⁵¹

---

⁵⁰ Ahmet Saim Kılavuz, “Elfâz-ı Küfür”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/26-27.

⁵¹ Orhan, “*İslam Ceza Hukukunda İrtidat*”, 21-22.

2.4. Kaynaklarda İrtidat

Bu kısımda Kur'an'da irtidat, hadislerde irtidat, raşid halifeler döneminde irtidat ve mezheplerde irtidat başlıkları üzerinde durulacaktır. Öncelikle Kur'an'da ve hadislerde irtidat başlıkları altında nasslarda geçen rivayetler işlenecek, ardından raşid halifeler döneminde irtidat başlığı açılarak sahabenin bu noktadaki uygulamalarına değinilecektir. Son kısımda, mezheplerde irtidat başlığında ise irtidada verilen ceza, mürtedin malı ve tasarrufları gibi konular üzerinden mezheplerin bu noktadaki görüşleri incelenecek ve bu başlıkların tamamı üzerine bir değerlendirme yapılmaya çalışılacaktır.

2.4.1. Kur'an'da İrtidat

İrtidat kavramı Kur'an'da hem lügat manasıyla yani “dönme”, “döndürülme” hem de istilâhî manasıyla yani “dinden dönme”, “inandıktan sonra küfre düşme” manalarında kullanılmıştır. Lügat manasıyla geçen yere; “*Allah inkârcıları, hiçbir şey elde edemedi, kin ve öfkeleri ile geri çevirdi. Allah'ın desteği müminler için yeterlidir. Allah güçlüdür, üstündür.*”⁵² ayeti örnek olarak verilebilir. İstilahî manası ise dördü Medenî biri Mekkî olmak üzere beş sûrede sekiz farklı ayette “Dinden dönme (*irtedde an*),⁵³ arkasına/küfre dönme (*irtedde alâ*),⁵⁴ küfre döndürme (*radde*),⁵⁵ dinden döndürme (*radde an*),⁵⁶ gerisin geriye/küfre döndürme (*radde alâ*)” şekillerinde geçmektedir.⁵⁷ Bahsi geçen ayetler “ridde” kelimesi kullanılarak irtidada taalluk eden ayetlerdir. Bir de kavram olarak “ridde” kavramı kullanılmasa da mana olarak irtidatın kastedildiği ayetler vardır. Onlar da şu şekildedir: “*İmandan*

---

⁵² el-Ahzâb 33/25.

⁵³ el-Bakara 2/217; el-Mâide 5/54.

⁵⁴ el-Muhammed 47/25.

⁵⁵ el-Bakara 2/109; Âl-i İmrân 3/100.

⁵⁶ el-Bakara 2/217.

⁵⁷ Âl-i İmrân 3/149; el-En'âm 6/71.

sonra küfre sapmak”,⁵⁸ *“hidayetten sonra Peygambere muhalefet”*,⁵⁹ *“sırt çevirmek (inkalebe alâ akıbeyh)”*,⁶⁰ *“yüz üstü dönmek (inkalebe alâ vechih)”*,⁶¹ *imani inkâr etmek*”,⁶² *“imani küfürle değiştirmek (tebdîl)”*,⁶³ *“din değiştirmek (tebdil)”*,⁶⁴ *“(dinden) dönmek (rücû’)*”⁶⁵, *“imana karşılık küfrü satın almak (iştirâ)”*.⁶⁶

Mürtedin haliyle alakalı birtakım bilgilendirmelerin Kur’an’da yer aldığı görülmektedir. Sözelimi dünyalarını ve ahiretlerini heba ettikleri,⁶⁷ amellerinin hem dünyada hem de ahirette boşa gittiği,⁶⁸ ölümlerinin zor olacağı,⁶⁹ iki cihanda da Allah’ın, meleklerinin ve tüm insanların lanetine uğrayacakları geçmektedir,⁷⁰ fakat dünyada nasıl bir ceza öngörüldüğüne ilişkin açık bir ifadenin yer aldığı görülmemektedir. Mürtede ilişkin dünyada ölümle cezalandırılması gerektiği görüşünü benimseyen âlimlerden bazısının, bunu delillendirirken ayetlerden de iktibas ettikleri görülmektedir. Bu kısımda ayrı ayrı alt başlıklar altında bu noktada değerlendirilen ayetler işlenecek ve hangi âlimlerin nasıl delillendirmeler getirdikleri üzerinde durulacaktır.

---

⁵⁸ Âl-i İmrân 3/86, 90; en-Nisâ 4/137.

⁵⁹ en-Nisâ 4/115; Muhammed 47/32.

⁶⁰ el-Bakara 2/143; Âl-i İmrân 3/144.

⁶¹ el-Hac 22/11.

⁶² el-Mâide 5/5.

⁶³ el-Bakara 2/108.

⁶⁴ el-Mü’min 40/26.

⁶⁵ Âl-i İmrân 3/72.

⁶⁶ Âl-i İmrân 3/177.

⁶⁷ el-Hac 22/11.

⁶⁸ el-Bakara 2/217.

⁶⁹ el-Muhammed 47/27-28.

⁷⁰ el-Mâide 5/54.

2.4.1.1. Bakara Sûresi 217. Ayeti

İslam âlimlerinden bazıları irtidadın cezasına ayetlerden de delil getirmişlerdir. İşareten de olsa ayetlerden mürtedin cezasına yönelik delil çıkarılabileceğini savunan âlimlerin ilk istidlâline Bakara sûresi 217. ayet örnek olarak verilebilir. Ayetin meâlî şöyledir;

Sana haram ayı, onda savaşmayı soruyorlar. De ki: Onda savaşmak büyük günahdır. Allah'ın yolundan menetmek ve O'nu inkâr etmek, Mescid-i Harâm'dan (insanları) engellemek, halkını oradan çıkarıp sürmek ise Allah katında daha büyük günahdır. Fitne de öldürmekten daha ağırdır. Güçleri yeterse sizi dininizden çevirinceye kadar durmadan sizinle savaşırlar. İçinizden kim dininden döner de kâfir olarak ölürse, dünyada ve ahirette amelleri boşa gidenler işte bunlardır. Cehennem dostları da bunlardır ve orada onlar devamlı kalıcıdırlar.

Bu ayetin tefsirinde “*amelleri dünyada ve ahirette boşa gider*” kısmından hareketle irtidadın dünyadaki cezasına yönelik delil getiren âlimler olduğu gibi bu türden bir delillendirmeye gitmeden irtidadın dünyadaki cezasına yönelik hadis rivayetlerini aktaran âlimler de olmuştur. Ayetten irtidadın dünyadaki cezasına yönelik delil çıkaran âlimlere Fahreddin er-Râzî örnek olarak verilebilir. Ayetin tefsirinde er-Râzî, “*...Amelleri dünyada ve ahirette boşa gider...*” kısmında geçen, amellerin dünyada boşa gitmesinden maksadın mürtedin öldürülmesi olduğunu ifade etmiştir.⁷¹

Tâhir b. Âşur ve Ebû Hayyân gibi âlimler de yine bu ayete dayanarak mürtedin öldürülmesi gerektiğini savunmuştur. Delillendirme noktasında ayetin farklı bir yönü üzerinde duran âlimler, “*...Kim dininden döner de kâfir olarak ölürse...*” kısmında geçen “dinden dönme” ifadesinden sonra takibiyye manasına gelen “fe” atıf harfinin

---

⁷¹ Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî, *Mefâtîhu'l-gayb*, C.6 (Daru'l-Fikr Yayınları: Beyrut, 1981), 40.

kullanılmasını delil göstererek irtidat eden kişinin küfrünün ardından öldürülmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.⁷²

Ahkâmu'l-Kur'an eserlerine bakıldığı zaman da mürtedin katline bu ayetin delil gösterildiği görülmektedir. Bunun yanında mürtede tevbe teklif edilip edilmeyeceği, edildiği takdirde kaç gün olması gerektiği ve bu noktadaki mezhepler arası ihtilaflar da bu ayet bağlamında serdedilmektedir.⁷³ Bu türden başlıklara mezheplere göre irtidat başlığında değinilecektir.

İbn Cerîr et-Taberî ve Zemaşerî gibi âlimler ise mezkûr ayeti incelerken “kâfir olarak öldürülse” kısmını “küfründen tevbe etmeden öldürülse” şeklinde, “amelleri boşa gitmiştir” kısmını ise amellerinin karşılığında ahirette alacağı sevabının boşa gitmesi olarak yorumlamışlardır.⁷⁴ Ağır ve hafif irtidat ayrımına giden Karadavi ise, mezkur ayeti incelerken hafif irtidat tanımına girenlerin cezasına yönelik bu ayeti delil olarak getirmekte ve Müslümanların aleyhinde propaganda yapmayanların cezalarının ahirette olacağını ifade etmektedir.⁷⁵

Amellerin hem dünyada hem ahirette boşa gitmesi üzerine bir çözümlenmeye giden Ebubekir Sifil ise “hem dünyada hem ahirette” kısmı üzerinde durmuş ve burada bir incelik olduğunu ifade etmiştir. Kâfirlerin amellerinin boşa gittiği noktasında birçok ayet olduğunu belirten Sifil, Bakara sûresinde bu hususa ayrı bir vurgu yapıldığını

---

⁷² Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tûnisî, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, C.2 (Daru't-Tunusiyye li'n-Neşr: Tunus, 1884), 335; Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahrü'l-muhît*, C.2 (Daru'l-Kutubu'l İlmiyye: Beyrut, 2010), 159.

⁷³ Abdu'l Mun'im b. Abdurrahim, *Ahkâm'ul-Kur'an*, C.1 (Daru'l İbn Hazm Yayınları: Beyrut, 2006), 276; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, C.3 (Müessesetu'r-Risale Yayınları: Beyrut, 2006), 429.

⁷⁴ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'an*, C.3 (Müessesetü'r-Risale Yayınları: Beyrut, 1994), 666; Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemaşerî, *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gavâmizi't-tenzîl*, (Beyrut: Dâru'l-Marife, 2009), 127.

⁷⁵ el-Karadavi, “İrtidat Sorunu”, 265.

belirtmek amellerin ahirette boşa gitmesinin cehennem azabının oluşuyla anlaşılır hale geldiğini, amellerin dünyada boşa gitmesinin ise ele geçirildiğinde öldürülmesi, mirastan mahrum bırakılması gibi hususlarla anlaşılır hale geldiğini ifade etmektedir. Bu noktaya dikkat edilmemesi halinde amellerin dünyada boşa gitmesi, kısmına yapılan vurgunun kaçırılmış olacağını belirten Sifil, “işareten” de olsa buradan irtidadın dünyaya yönelik bir cezasının olduğunu çıkarmanın mümkün olacağını belirtmiştir.⁷⁶

2.4.1.2. Maide Sûresi 54. Ayeti

İrtidadın cezasına yönelik Kur’an’dan delil getirenler âlimlerin zikrettikleri bir diğer ayet de Maide sûresi 54. ayetidir. Ayetin meâli şöyledir;

Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse bilsin ki Allah öyle bir kavim getirecektir ki Allah onları sever, onlar da Allah’ı severler; müminlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı vakarlıdırlar; Allah yolunda cihad ederler ve hiç kimsenin kınamasından korkmazlar. İşte bu Allah’ın dilediğine verdiği bir lütfudur. Allah’ın lütfü geniştir; O, her şeyi bilir.

Ayetin tefsirine bakıldığı takdirde farklı görüşler olduğu görülmektedir. Kurtubî bu ayette i’câzü’l-Kur’an olduğunu ifade etmektedir. “Sizden kim dininden dönerse” kısmının şart olduğunu, cevabının ise “Allah öyle bir kavim getirecektir ki” kısmı olduğunu belirten Kurtubî, irtidat hadiselerinin Hz. Peygamber’in vefatından sonra Hz. Ebubekir döneminde vuku bulduğunu ifade ederek, bu hadiselerin gerçekleşmeden evvel ayette bildirilmesinin i’câzü’l-Kur’an’a örnek olduğunu vurgulamaktadır. Bu ayete konu olan riddet hadiselerinin ise ikiye ayrıldığını belirtmiştir. Bunlardan bir kısmının İslam dinini tamamen reddederek, bir kısmının ise yalnız zekâtın vücubiyetini reddederek irtidat ettiklerini belirten Kurtubî, Hz. Ebubekir’in Halid b. Velid komutasında ordu göndererek hepsiyle savaştığını ifade etmektedir.⁷⁷

---

⁷⁶ Ebubekir Sifil, *Modern Fetvalar Çağdaş Hurafeler*, (İstanbul: Rihle Kitap, 2015), 76.

⁷⁷ el-Kurtubî, *el-Câmi‘ li-ahkâmi’l-Şur‘ân*, 8/51.

Fahreddin er-Râzî de bu ayetin Hz. Ebubekir döneminde yaşanan irtidat hadiseleri hakkında nâzil olduğunu ifade etmekte ve bunu da iki yönüyle delillendirmektedir. Bunlardan ilki bu ayetin mürtedlerle savaşmaya mahsus olduğu ve Hz. Ebubekir'in de mürtedlerle savaşma noktasında önderlik ettiği delilidir. İkincisi ise “*Allah öyle bir kavim getirecektir ki*” kısmında gelecek zamana vurgu yapılması, bundan dolayı da bahsedilen kavmin ayetin indiği vakit mevcut olmaması gerektiği delilidir.⁷⁸

Zemahşerî ise bu ayetin sebebi nüzulünün, üçü Hz. Peygamber döneminde kalanı ise Hz. Ebubekir döneminde yaşanan on bir irtidat hadisesi olduğunu ifade etmektedir. Hz. Peygamber dönemindeki hadiseler, Müdlicoğulları, Beni Hanife ve Beni Esed irtidatlarıdır. Bu üç kabilenin de reisi Hz. Peygamber döneminde peygamberlik iddiasında bulunmuşlardır. Bunlardan Müdlicoğulları kabilesinin reisi Zû Hımar, Hz. Peygamber döneminde, Beni Hanife kabilesinin reisi Müseylemetü'l Kezzab Hz. Ebubekir döneminde öldürülmüşlerdir. Beni Esed kabilesinin reisi Tuleyha b. Huveylid ise Hz. Ebubekir döneminde gönderilen ordulardan kaçmış sonrasında dönerek Müslüman olmuştur.

Hz. Ebubekir döneminde irtidat eden kabileler şunlardır: Uyeyne b. Hısn'ın kabilesi Fezâre, Kurre b. Selemete'l Kuşeyrî'nin kabilesi Gatafan, Fücae b. Abdi Yaleyl'in kabilesi Selimoğulları, Malik b. Nüveyre'nin kabilesi Yerbu'oğulları, Secah bint Münzir'in kabilesi Temimoğulları (bunların bir kısmı), Eş'as b. Kay'ın kabilesi Kindi, Hutam b. Zeyd'in kabilesi İbn Vâילוğulları. Bu kabilelerin reislerinin tamamı Hz. Ebubekir döneminde öldürülmüştür. Bir de Cebele b. Eyhem'in kabilesi olan Gassan kabilesinin irtidatı vardır. Fakat Cebele, Hz. Ömer döneminde İslam yurduna dönerek Müslüman olmuştur.⁷⁹

Son dönem âlimlerinden Ömer Nasuhi Bilmen de ayetin kapsamının yalnızca Hz. Ebubekir dönemi irtidat hadiselerinin olmadığını, Hz. Peygamber döneminde gerçekleşen üç irtidat hadisesinin de bu ayetin kapsamında olduğunu vurgulamaktadır. İrtidat edenlerin akıbetine de değinen Bilmen, şu ifadelerle hadiseyi özetlemiştir: “Bu mürted kuvvetlerinin hepsi de Müslüman kuvvetler tarafından

---

⁷⁸ er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 12/23.

⁷⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 295.

mağlup edilmiş, çeşit çeşit felaketlere, mağlubiyetlere maruz kalmışlardır. Bütün bunlar irtidadın cezasıdır. Uhrevî cezası ise pek muazzamdır.”⁸⁰

2.4.1.3. Kur’an’da İrtidat Üzerine Değerlendirme

Bu ayetlerin dışında, yine mürtedin öldürülmesi gerektiğini savunanlar, Fetih sûresi 16. ayet, Tevbe sûresi 5. ayet, Âl-i İmran sûresi 85. ayetleri de delil olarak kullanmış olsalar da bu ayetlerin mürtedin katline yönelik “işareten” delil olabilecekleri ifade edilmiştir.⁸¹ Kur’an temelde irtidadın ahiretteki cezasına vurgu yapmış, dünyada ise mürtedin düşüklük, sefillik ve hüsrân içinde olduğunu nitelemiş, yukarıda da belirtildiği üzere Allah’ın ve meleklerin lanetinin irtidat eden kişinin üzerinde olduğuna değinmiştir. Bununla beraber gerek Bakara sûresindeki takibiyye manasına gelen “fe” atıf harfinden olsun gerekse “amelleri dünyada ve ahirette boşa gitmiştir” ifadesindeki “dünyada boşa gitmiştir” kısmında olsun dolaylı olarak mürtedin katline vurgu yapıldığı tefsirlerde geçse de net bir cezanın Kur’an’da zikredilmediği söylenebilir.

Mezkûr ayetlerin tefsirlerinde ise dikkat çeken husus irtidada öngörülen cezanın, sadece irtidat ettikten sonra Müslümanların aleyhinde çalışanları mı kapsadığı yoksa bireysel irtidatların da bu kapsamda değerlendirilip değerlendirilemeyeceği noktasında bir kaydın olmadığıdır. Hadislerde irtidat kısmında da değinileceği üzere İslam âlimleri irtidat cezasının bireysel irtidat hadiselerini de kapsadığı noktasında ittifak etmişlerdir. İrtidada ilişkin ayetlerin tefsirlerinde de ihtilafa konu olan hususlar daha ziyade mürtede tevbe teklif edilip edilemeyeceği, teklif edildiği takdirde kaç gün mühlet verileceği gibi meselelerdir. Kur’an’da irtidat kısmında ikinci ayet olarak Maide sûresinin 54. ayetinin getirilmesi de buna değinmek içindir. Zira mezkûr âlimlerin de belirttiği gibi ayetin sebab-i nüzulüne konu olan on bir irtidat hadisesidir. Buradaki dikkat çeken husus ise on bir hadisesinin tamamının yalnızca bireysel irtidat halinde kalmaması, bağı ve muharebe suçları irtikap etmek suretiyle

---

⁸⁰ Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur’ân-ı Kerîm’in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri*, C.2 (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1985), 256.

⁸¹ Dalgın, “İrtidat ve Cezası”, 176-178.

Müslümanların aleyhine çalışmalarıdır. Buna rağmen ayetin tefsirlerinde bu konu yani irtidat cezasının bireysel irtidatları kapsayıp kapsamadığı tartışma konusu yapılmamış aksine Ömer Nasuhi Bilmen'in tefsirinde de belirtildiği üzere “bunlar irtidatın cezasıdır” ifadesi eklenerek irtidatın genel manada tüm mürtedleri kapsadığına temas edilmiştir.

Burada göz ardı edilmemesi gereken bir diğer husus da Kur'an ayetlerinin hadis rivayetleri ile birlikte değerlendirilmesi gerektiğidir. Zira ayet-i kerimede de “*Ehl-i kitaptan Allah'a ve ahiret gününe inanmayan, Allah ve Resulünün yasakladığını yasak saymayan ve hak dine uymayan kimselerle, yenilmiş olarak ve kendi elleriyle cizye verinceye kadar savaşın*”.⁸² buyurduğu gibi fıkıh usulü eserlerinde Hz. Peygamber'in (sav) de haram kılma yetkisi olduğu aktarılmaktadır.⁸³ Nitekim nassın zahirine bakıldığı takdirde irtidatın dünyadaki cezasına yönelik açık bir ifadenin olmadığı görülmektedir. Sahih hadislerde ise mürtedin öldürülmesi gerektiğini bildiren birçok rivayet bulunmaktadır. Bu minvalde, ayetlerin sahih hadislerle beraber değerlendirilip bir hükme varılması gerektiği söylenebilir. Bunun bir örneği içki cezasıdır. Zira Kur'an'da içki içmenin cezası geçmemektedir. Kur'an, içkinin haram olmasından bahsetmekle beraber dünyevî bir müeyyide zikretmemektedir. İçki içmenin cezası hadislerden öğrenilmektedir. Buradan irtidatın da bu minvalde değerlendirilebileceği anlaşılabilir.⁸⁴ Hatta el-Karadavi'nin ifadesine göre irtidatın cezası hakkındaki rivayetler içkinin cezası hakkındaki rivayetlerden hem daha sahih hem daha yaygın hem de daha fazladır.⁸⁵ O sebeple içkinin cezasında olduğu gibi irtidatın cezasında da hadisler temel dayanak kabul edildiği söylenebilir.

---

⁸² et-Tevbe, 9/29.

⁸³ Bkz. Fahrettin Atar, *Fıkıh Usûlü*, (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Vakfı, 2018), 59-78.

⁸⁴ Sifil, *Modern Fetvalar Çağdaş Hurafeler*, 77.

⁸⁵ el-Karadavi, “*İrtidat Sorunu*”, 269.

2.4.2. Hadislerde İrtidat

İrtidat cezasının ölüm olduğunu söyleyenlerin daha ziyade yukarıda da zikredildiği gibi hadislerdeki rivayetlerden yola çıkarak bu görüşü benimsedikleri görülmektedir. Zira hadislere bakılacak olursa azımsanamayacak kadar rivayet vardır. İrtidatın ölümle cezalandırılması bu hadislere dayanır. Bunların ilki ve en meşhuru İmam Buhârî'nin rivayet ettiği, “Dinini değiştireni öldürün!” hadisidir.

Bu ve benzeri mürtedin öldürmesini ifade eden hadisler 17 farklı sahabi tarafından çeşitli hadis kaynaklarında rivayet edilmiştir. Takî Osmanî, Müslim'in *Sahîh*'ine yazdığı, *Fethü'l-Mülhim*⁸⁶ adlı hadis şerhi kitabında bu sahabilerin tümünü aktarmıştır.⁸⁷ Bu kısımda da önemine binaen o sahabilere, aktardıkları hadislere, bu hadislerin hangi hadis kaynaklarında geçtiklerine yer verilecek ve bunun üzerinden bu hadislerden mutlak manada mürtedin katline delil çıkıp çıkmayacağı incelenecektir. Hadisler incelenirken hadisi rivayet eden râviler üzerinden başlıklandırmaya gidilecek, metni aynı olan rivayetler tek başlık altında toplanacaktır. Bu şekilde Takî Osmanî'nin yaptığı gibi 17 başlık üzerinden değil, 14 başlık üzerinden işlenecektir.

1. Abdullah b. Abbas Rivayeti

Bu hadis İbn Abbas'tan İkrime tarikiyle merfu' olarak rivayet edilmektedir. Buhârî bu hadisi “mürtedlere tevbe teklif edilmesi” kitabında “mürted ve mürteddenin hükmü” babında rivayet etmiştir. İbn Abbas'tan rivayetle Efendimiz (sav) şöyle buyurmaktadır: “فاقتلوه دينه بدل من” “Men beddele dinehu fektulûhu”, “Kim dinini değiştirirse (mürted olursa) onu öldürün!”⁸⁸

---

⁸⁶ Bu eser aslında merhûm, muhakkik âlim Şebbir Ahmed Osmani'ye aittir, fakat ömrü müsaade etmediği için nikah bahsine kadar gelebilmiştir. Devamı ise nikah bahsinden itibaren Tâkî Osmanî tarafından tamamlanmış ve eser, *Tekmiletü Fethü'l-Mülhim* adıyla neşredilmiştir.

⁸⁷ Takî Osmanî, *Fethu'l-Mülhim*, C.4 (Daru'l-Kalem: Şam, 2006), 188-190.

⁸⁸ Buhârî, “İstitabetu'l Mürteddin”, 2 (6922).

Bu hadis ayrıca Muaviye b. Hayde, Ebû Hûreyre ve Asame tarafından da rivayet edilmiştir. Muaviye b. Hayde rivayetini Heysemî, Kütübü Sitte'de geçmeyen hadisleri derlediği *Mecma'u'z-zevâ'id* adlı eserinde zikretmiş ve hadisin sahih bir hadis olduğunu ifade ederek ravilerinin sika olduğunu aktarmıştır.⁸⁹ Ebû Hûreyre hadisini ise yine Heysemî aktarmış ve hadisin hasen olduğunu ifade etmiştir.⁹⁰ Asame hadisini de aktaran Heysemî, bu hadisi aktarırken senedinde Fazl b. Muhtar adında biri olduğunu ve bu ravinin zayıf olduğunu belirtmiştir.⁹¹

2. Zeyd b. Eslem Rivayeti

Bu rivayeti İmam Mâlik, *Muvatta*'da "Ekziyye" bölümünde Zeyd b. Eslem'den mürsel⁹² olarak aktarmaktadır: "Rasulullah (sav) şöyle buyurdu; "عنه فاضربوا دينه غير" "Men ğayyare dinehu fedribû unugahu", "Dinini değiştirenin boynunu vurun!"⁹³

3. Ebû Mûsâ el-Eş'arî Rivayeti

Ebû Mûsâ el-Eş'arî şöyle buyurmaktadır: "Ben Yemen'deyken Muâz bana geldi. Bir adam Yahudi'ydi Müslüman oldu sonra irtidat ederek İslam'dan çıktı. Muâz gelince şöyle dedi: 'O öldürülünceye dek hayvanımdan inmem!' Ardından (o mürted) öldürüldü. Ravilerden biri şöyle ekleme yaptı: "Adam öldürülmeden önce tevbe teklif edilmişti."⁹⁴

---

⁸⁹ Ebû'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân el-Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id ve menba'u'l-fevâ'id*, C.6 (Daru'l-Kitabu'l-Arabî: Beyrut, 2001), 261.

⁹⁰ A.g.e., 6/261.

⁹¹ A.g.e., 6/261.

⁹² Tabiinden birinin senedinde sahabeyî zikretmeksizin doğrudan doğruya Hz. Peygamber'in adını anarak rivayet ettiği hadis.

⁹³ *Muvatta*, "Ekziyye", 1542.

⁹⁴ Ebû Dâvut, "Hudud", 1 (4307).

Bu rivayeti Buhârî ve Müslim de aktarmış ve son kısmında şunları eklemişlerdir: “Muâz b. Cebel şöyle dedi: ‘Allah’ın ve Rasulü’nün hükmü gereğince o ölünceye dek ben oturmayacağım!’ bunu üç defa tekrarladı ve o mürtedin katlini emretti ve (mürted) öldürüldü”.⁹⁵

4. Abdullah b. Mes’ud Rivayeti

Abdullah b. Mes’ud şöyle rivayet etmektedir: “Efendimiz (sav) şöyle buyurdu: ‘Allah’tan başka ilâh olmadığıma ve benim Allah’ın Rasulü olduğuma iman eden Müslümanın kanı yalnızca bu üç durumdan biriyle helal olur: ‘Kıyas yapılan kişi, başından evlilik geçen zâni ve İslam’ı terk edip cemaatten ayrılan mürted’”. Bu hadis birçok hadis kitabında aktarılmaktadır.⁹⁶ Tirmîzî bu hadisin hasen sahih olduğunu belirtmektedir.

5. Osman b. Affân Rivayeti

Ebû Umame b. Sehl b. Hanîf’den rivayetle Osman b. Affân şöyle demiştir:

*Rasulullah (sav) şöyle buyurdu: “Bir kişinin kanı ancak üç halden biriyle helal olur; Başından evlilik geçtikten sonra zina eden, Müslüman olduktan sonra dininden dönen ve haksız yere birini öldürdükten sonra öldürülen.” Allah’a yemin ederim ki ne cahiliyyede ne de Müslüman olduktan sonra zina etmedim. Rasullullah’a (sav) biat ettikten sonra bir daha irtidat etmedim ve Allah’ın haram kıldığı bir canı almadım.*⁹⁷

---

⁹⁵ Buhârî, “İstîtabetü’l Mürteddin,” 1 (6930); Müslim, “el-İmare”, 1733.

⁹⁶ Buhârî, “Diyet”, 5 (6885); Müslim, “Hudud” 1720; Ebû Dâvut “Hudud” 1 (4304); Tirmîzî “Diyet” 9 (1470); Nesâî “Tahrîmu’ d-dem” 5 (4021).

⁹⁷ Tirmîzî, “Fiten”, 1 (2310).

6. Cerir Rivayeti

Cerir (ra) şöyle rivayet eder: “Rasulullah’ın (sav) şöyle buyurduğunu işittim: ‘(Mümin) kul şirke düşürse, kanı helal olur!’⁹⁸

7. Abdurrahman b. Sevban Rivayeti

Abdurrahman b. Sevban şöyle rivayet etti: “Rasulullah (sav) hutbedeyken şöyle buyurdu; ‘Bu köyde yani Medine’de iki kible sahih olmaz. Bir Hristiyan önce Müslüman olur, sonra tekrar Hristiyan olursa boynunu vurun!’⁹⁹

8. Abdullah b. Abbas Rivayeti

Abdullah b. Abbas’tan şöyle rivayet edildi: “Abdullah b. Sa’d b. Ebû Serh Rasulullah’a (sav) bir mektup yazdı ve şeytanın onu aldattığını, kâfirlere dahil olduğunu söyledi. Efendimiz (sav) de fetih günü öldürülme emrini verdi, fakat önce Osman b. Affan’a daha sonra da Efendimize (sav) sığındı”.

Münzirî, İbn Ebî Serh’in sonrasında irtidadından tevbe ettiğini ve bu şekilde sığındığını belirtip Ebû Dâvud’da buna yönelik bir rivayet olduğunu aktarmaktadır. Rivayete göre, İbn Ebî Serh Hz. Osman’a sığındı, Hz Osman’da onu Efendimize (sav) götürdü ve İbn Ebî Serh’in Müslüman olduğunu söyledi ve Efendimiz (sav) onun biatını kabul etti.¹⁰⁰

---

⁹⁸ Ebû Dâvud, “Hudud”, 1 (4312).

⁹⁹ Heysemî, *Mecma’u’z-zevâ’id*, 6/261.

¹⁰⁰ Ebû Muhammed Zekiyyüddîn Abdülazîm b. Abdilkavî b. Abdillâh el-Münzirî, *Muhtasarü Sünen-i Ebî Dâvut (el-Müctebâ mine’s-sünen)*, C.3 (Daru’l-Mektebe Yayınları: Beyrut, 2010), 147.

9. Harise b. Mudarrib Rivayeti

Harise b. Mudarrib'den (ra) şöyle rivayet edildi:

(İbn Mudarrib) Abdullah'ın yanına varıp: "Bugün benimle herhangi bir Arap arasında kin ve düşmanlık yoktur, Benî Hanife mescidine uğradım. Onlar da Müseyleme'ye inanyorlardı." demiş. Bunun üzerine Abdullah haber gönderdi (getirilmelerini istedi). Kısa bir süre sonra hepsi getirildi. (Abdullah) İbn Nevvaha dışındakilerinin tevbe etmelerini istedi ve İbn Nevvaha'ya dönerek, "Rasulullah'ın (sav) sana şöyle dediğini işittim, 'Elçi olarak gelmeseydin, boynunu vurdururdum'. Sen bugün elçi değilsin". Sonra Karaza b. Kâ'b'a emretti ve Karaza da sokakta onun boynunu vurdu. Sonra şöyle dedi, 'Kim İbn Nevvaha'ya sokakta ölü olarak görmek istiyorsa' (Gitsin onu sokakta ölü olarak görsün) dedi.¹⁰¹

Ebû Dâvud bu hadisin hasen olduğunu aktarmaktadır.

10. İkrîme Rivayeti

İkrîme'den şöyle rivayet olundu; "Hz. Ali'ye zındıklar getirildi. Hz. Ali onların yakılma emrini verdi. Bu haber İbn Abbâs'a ulaştı. İbn Abbâs Hz. Ali'ye şöyle dedi: 'Ben olsaydım Rasulullah'ın (sav) bu noktadaki nehyinden dolayı yakmazdım. Rasulullah (sav) şöyle buyurmaktadır: 'Allah'ın azabıyla azaplandırmayın', 'Kim ki dinini değiştirirse öldürün'!"¹⁰²

11. Enes b. Mâlik Rivayeti

Enes b. Mâlik şöyle rivayet etti: "Rasulullah (sav) fetih günü Mekke'ye miğferiyle girdiğinde, miğferini çıkardı ve bir adam gelerek Rasulullah'a (sav) şöyle dedi: 'İbn

---

¹⁰¹ Ebû Dâvut, "Cihad", 155 (2752).

¹⁰² Buhârî, "İstitabetu'l-Mürteddin", 1 (6929); Tirmîzî, "Hudud", 25 (1532); Ebû Dâvut, "Hudud", 1 (4303); Nesâî, "Tahrîmu'd-dem", 11 (3714).

Hudal, Kâbe'nin örtüsüne asılmış.' Efendimiz (sav) 'Öldürün!' diye tâlimat verdi.'¹⁰³

Takî Osmanî'nin aktardığına göre bu hadisenin aslı şöyledir: İbn Hudal önceden Müslüman idi. Kendisinin Müslüman bir yardımcısı vardı. Yardımcısı verdiği talimatı yerine getirmeyince onu öldürdü. Sonrasında ise müşrik oldu. İbn Hudal aynı zamanda söylediği şarkılarla Rasulullah'ı (sav) hicvediyor ve sebbediordu ve tevbe teklif edilmeden öldürüldü. Takî Osmanî, İbn Hudal'ın öldürülmesinin irtidadı sebebiyle olduğunu ifade etmektedir. Tevbe teklif edilmemesini ise Hz. Peygamber'e sebbetmesine bağlamaktadır. Ona göre İbn Hudal'in irtidadına bir de bu suçun eklenmesi tevbe teklifinin vücubiyetine düşürmektedir. Dolayısıyla İbn Hudal tevbe teklif edilmeden öldürülmüştür.¹⁰⁴

12. Amr b. Şuayb Rivayeti

Amr b. Şuayb'in babasından, onun da babasından aldığı hadiste, şöyle rivayet edildi; "Amr b. el-Âs Hz. Ömer'e bir mektup yazdı ve iman edip inkâr eden sonra tekrar iman edip inkâr eden adamın akıbetinden sordu. Hz. Ömer de şöyle cevap verdi; 'Onu İslam'a davet edin, kabul ederse ne âlâ, etmezse boynunu vurun'!"¹⁰⁵

13. Kâbus b. Mehârik Rivayeti

Kâbus b. Mehârik, babasından rivayet ettiği hadiste Muhammed b. Ebû Bekr Hz. Ali'ye bir mektup yazdı ve aralarında irtidat etmiş iki Müslümanın da olduğu üç farklı suç irtikap etmiş kişinin halinden sordu. Hz. Ali cevaben irtidat etmiş kişilere önce tevbe teklif edilmesi ardından da öldürülmelerini tâlimat verdi. İbn Hazm hadisi aktardıktan sonra İbn Mehârik'in meçhul olduğu belirtmektedir.¹⁰⁶ Takî Osmanî ise

---

¹⁰³ Buhârî, "Cezau's-Sayd" 28 (1856).

¹⁰⁴ Osmanî, *Fethu'l-Mülhim*, 4/189.

¹⁰⁵ İbn Hacer, *el-Metâlibü'l-Âliye*, 9/19 (1843).

¹⁰⁶ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 8/520.

bu hususta İbn Hazm'ın yanıldığını Kâbus b. Mehârik'in Müslim ravilerinden olduğunu ve hadisin sahih olduğunu söylemektedir.¹⁰⁷

14. Ebû Abdurrahman Sülemî Rivayeti

Ebû Abdurrahman Sülemî'nin Hz. Ali'den rivayetine göre, Şam ehlinden biri içki içti. O zaman başlarında Yezid b. Ebû Süfyan vardı. İçki için helaldir, dediler ve Kur'an'da geçen, “*İman edip sâlih amel işleyenlerin yediklerinde günah yoktur...*”¹⁰⁸ ayetini de delil getirdiler. Hz. Ömer şöyle cevap yazdı; “Onları, insanları ifsad etmeden önce bana getirin!” Onlar geldikten sonra Hz. Ömer, haklarında hüküm vermek için yanındakilerle istişare etti. Yanındakilerin hepsi “Allah adına yalan söylüyorlar, başlarını vur ya Ömer!” diye fikir beyan etti. Hz. Ömer, Hz. Ali'nin sustuğunu gördü, “Sen ne dersin ya Eba Hasan?” diye onun fikrini sordu. Hz. Ali de şöyle cevap verdi; “Onları önce tevbeyle davet edelim. Tevbe ederlerse içki içtikleri için seksen sopa vuralım. Tevbe etmezlerse Allah'a yalan isnad ettikleri için başlarını vuralım.” Haklarında bu hüküm verildi. Onlarda tevbe ettiler ve 80 sopa vuruldu.¹⁰⁹

2.4.2.1. Hadislerde İrtidatın Değerlendirilmesi

İslam âlimleri irtidatın cezasını delillendirirken daha ziyade bu noktada rivayet edilen hadislerden hareket etmişlerdir.¹¹⁰ Cezanın kimlere uygulanacağı hususunda ise Kur'an'da irtidat, hadislerde irtidat kısımlarında da görüldüğü gibi herhangi bir kayıt koşulmamış, bireysel irtidat hadiselerinde dahi bu cezanın uygulanması gerektiği savunulmuştur.¹¹¹ Hatta İbn Kudâme *Kitabu'l-Mürted* kısmında bu hususu

---

¹⁰⁷ Osmanî, *Fethu'l-Mülhim*, 4/189.

¹⁰⁸ el-Mâide 5/120.

¹⁰⁹ Tahâvî, *Şerhu Meânî'l-Âsâr*, 3/154 (4899).

¹¹⁰ Abdu'l Mun'im b. Abdurrahim, *Ahkâm'ul-Kur'an*, 1/276.

¹¹¹ Mehmet Ali Aytekin, “İrtidat Cezasına İlişkin Klasik ve Modern Görüşlerin Değerlendirilmesi”, *İslamî İlimler Perspektifinden Dinden Dönme: İrtidat*, (2021): 171.

değınmiş ve öngörülen cezanın mutlak olarak tüm irtidat edenlere uygulanması gerektiği noktasında âlimlerin icmanın olduğunu ifade etmiştir.¹¹²

İrtidada değınen ayetlerde dünyalık bir cezanın öngörülmemiş olması ise son dönemde birtakım itirazların getirilmesine sebebiyet vermiştir. Bu bakış açısına göre mezkûr hadisler, bireysel irtidat suçlarından ziyade, irtidat ettikten sonra bağy ve muharebe suçlarını irtikap eden, Müslümanların aleyhinde propaganda yapanları kapsamaktadır. Bu görüşün temelinde iki hadis üzerinden şekillendiği görülmektedir. Bunlardan ilki yukarıda değınilen, İbn Mes'ud'un rivayet ettiği Müslümanın kanı ancak üç şekilde helal olur hadisi, ikincisi ise İkrime'nin rivayet ettiği Hz. Ali'ye zındıklar getirildi hadisidir.

Bu kısımda öncelikle bu hadislere yönelik ihtilaflar üzerinden irtidada öngörülen cezanın yalnızca bağy ve muharebe suçlarına verilip verilmeyeceği tartışılacak; ardından da irtidat cezasına yönelik rivayet edilen hadislerin âhâd haberi oluşu dolayısıyla delil teşkil etmeyeceği yönündeki görüş üzerinde durulacaktır.

a) İbn Mes'ud Hadisi Açısından İrtidat

İbn Mes'ud hadisinde ihtilafa konu olan kısım “cemaatten ayrılma” kısmıdır. Hadiste geçen “cemaatten ayrılma” kısmıyla kastın, Müslüman cemaatinden ayrılarak kâfir saflarında bulunan kimsenin olduğu belirtilmektedir. Hadiste geçen ifadesiyle din değıştirmenin tek başına öldürülmeyi gerektirecek bir suç olmadığı buna ilaveten muharip vasfın da olmasıyla bu cezaya muhatap olunacağı ve bu halde olan kişinin pişman olup tevbe ederse affedileceği belirtilmiştir.¹¹³

Bu hususta mürtedin mutlak manada öldürülmesi gerektiğini savunan âlimler ise, bu hadisten böyle bir kastın çıkmayacağını ifade etmişlerdir. Mesela Osmanî'ye göre burada “cemaatten ayrılma” ifadesinde “bağy” ve “muharebe” kastı yoktur. Hadisin şerhine bakıldığı takdirde, buradaki kastın, barış ve güven döneminde kişinin kendini bağlayacak şekilde irtidat etmesi olduğunu belirten Osmanî, bağy ve muharebenin

---

¹¹² İbn Kudâme, *el-Mûğnî*, 9/3.

¹¹³ Dalgın, “İrtidat ve Cezası”, 180; Orhan, “İslam Ceza Hukukunda İrtidat”, 51-52.

barış ve güven dönemleriyle alakası olmadığını ifade etmiş ve bu kavramların cihad ve savaşla alakalı kavramlar olduklarını belirtmiştir. Bunun dışında isyan ferdî olarak yapılan bir şey değildir ona göre. Güç, nüfuz ve toplulukla yapılır. Buradaki kasıt ise kişinin kendisidir.

“İrtidat edip cemaatten ayrılanlar” ifadesi üzerinde duran Osmanî buradaki kastın savaştan ve isyan edenler olması halinde, bunu irtidatla beraber getirmeye hacet olmadığını belirtmektedir. Zira “bağy” manasına gelen isyan suçu zaten başlı başına öldürülmeyi hak ettiren bir suçtur. Burada irtidadı getirmesi ise katledilmesinde müsaade olduğunu göstermektedir.¹¹⁴

Yine Hâfız İbn Hacer *Fethu'l-bârî'de* bu hadisi incelerken, “cemaatten ayrılma” kavramının dinden ayrılan kimsenin sıfatı olduğunu ifade eder yani irtidat ederek cemaatten ayrılan kişi olduğunu belirtir. Burası “cemaatten ayrılarak muharip olması” diye anlaşılacak olunursa dördüncü bir sınıf eklenmiş olacaktır. Bu sebeple buradan kastın mutlak manada irtidat etmek olduğunu belirterek bunda ulemanın icmanın olduğunu ifade eder.¹¹⁵ Aynı şekilde İmam Aynî de *Umdetü'l-kârî'de* bu noktada bir ihtilaf olmadığını, “cemaatten ayrılarak irtidat eden” kimseden kastın mutlak manada mürted olduğunu ve bu noktada ulemanın icma olduğunu belirtir.¹¹⁶

Bu görüşü almak isabetli görülmektedir. Zira cemaatten ayrılma ifadesinin muhariplik şeklinde anlaşılması için muhariblik vasfının “cemaatten ayrılma” ifadesinin peşine getirilmiş olması gerekirdi. Mananın bütünüyle değişmesine yol açacak böylesine önemli vasfın hadiste geçmemiş olması bu görüşün kabul edilmesini sorunlu kılmaktadır. Zira mürtedin katlinin Kur'an'da geçmediğini ifade edenler, devamında aynı gerekçeyi yani ölüm cezası gibi, büyük bir cezanın Kur'an'da geçmiyor oluşunu delillendirme aşamasında kullandıkları görülmektedir.

---

¹¹⁴ Osmanî, *Fethu'l-Mülhim*, 4/191.

¹¹⁵ Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *Fethu'l-bârî bi-şerhi Şahîhi'l-Buḥârî*, C.22 (Risâletü'l-Alemiyye: Beyrut, 2013), 37.

¹¹⁶ Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî, *Umdetü'l-kârî fî şerhi Şahîhi'l-Buḥârî*, C.21 (es-Sahhar Yayınları: Kahire, 2012), 610.

Bunun yanında ifadeden kasıt net bir şekilde ifade edilmiştir. Ridde başlı başına cezayı gerektirecek bir suç olarak anlaşılmaktadır. Nitekim Kur'an'da hırsızlığın cezasına yönelik “*Yaptıklarına bir karşılık ve Allah'tan caydırıcı bir müeyyide olmak üzere hırsız erkek ile hırsız kadının ellerini kesin. Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir*”.¹¹⁷ buyrulur. Burada hırsızlık yapanın ellerinin kesilmesinin sebebi nasıl ki mahza hırsızlık yapmaks, riddetin cezası da “men beddele dinehu fektuluhu!” emri gereğince ölüm olduğu sonucuna varılabilir.

Bu görüşe göre, “cemaatten ayrılma”nın cemaatten ayrılarak muhariblik vasfına sahip olmak olarak değil, cemaatten yani İslam akidesinden ayrılmak olarak anlaşılması daha uygun olacaktır.

b) İkrime Rivayeti Açısından İrtidat

İkrime rivayetinde ise ihtilafa konu olan kısım, hadisin metninde geçen “zenadika” zındıklar ifadesidir. Bu ifadeyi esas alarak Hz. Ali döneminde zındıkların olmadığı belirtilmiş ve bu sebeple rivayet sorunlu görülmüştür.¹¹⁸

Bu kavramı hadisin şerhinde işleyen İmam Aynî, kavramın farklı manalara delalet edebileceğini ifade etmekte ve onları şöyle sıralamaktadır; “Küfrünü gizleyip Müslümanlardan görünen, iki yaratıcının varlığını kabul eden Seneviyye adlı bir grup, hiçbir dine mensup olmayan kişi, Zerdüştlük dinine tabi olan, Sebeviyye denen ve Hz. Ali'ye ilahlık isnad eden reisleri Abdullah ibn Sebe olan Râfizi bir grup”.¹¹⁹

Hadisin farklı rivayetlerini de aktaran Aynî, farklı rivayetlerde zındık kavramının yerine “Ali mürtedleri yani zındıkları yaktı” şeklinde mürted ifadesinin geçtiğini aktarmaktadır. Yine başka bir rivayette zındıklar yerine “Müslüman olduktan sonra

---

¹¹⁷ el-Mâide, 5/38.

¹¹⁸ Muhammet Ali Asar, “Yorum-Bağlam Ekseninde Hadislerde İrtidat”, *İslami İlimler Perspektifinden Dinden Dönme: İrtidat*, (2021): 78.

¹¹⁹ el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 21/690.

irtidat eden bir kavim” ifadesi, başka bir rivayette ise zındıklar yerine “gizliden putlara tapan insanlar” tabiri kullanıldığını aktarmaktadır.¹²⁰

Mürted yerine neden zındık kavramı kullanıldığı üzerinde duran Şükrü Özen ise makalesinde, bu hadisi rivayet eden ravinin kendi dönemde irtidat eylemi için kullanılan bir kavramla hadisi rivayet etmiş olabileceğine değinmektedir.¹²¹

Mezkûr hadisin farklı varyantları birlikte değerlendirildiğinde zındık kavramından kastın mürted olduğu anlaşılmaktadır.

c) Hadislerin Âhâd Haber Oluşu Açısından İrtidat

İrtidatın cezasının ölüm olmadığı noktasında tartışılan bir mevzu da irtidada yönelik rivayet edilen hadislerin âhâd haber olması görüşüdür. Bu görüşe göre irtidada yönelik rivayet edilen hadisler âhâd haberdir, âhâd haberle gelen hadis üzerine de hüküm bina edilemez.¹²² Bu görüşe karşı çıkan Karadavi, birkaç maddede sebebini sıralamıştır. Ona göre bu görüşün kabul edilmemesinin ilk sebebi, sahih sünnetin, ulemanın ittifakıyla amelî hükümlerde kaynak olmasıdır.

İçki cezası bu noktada örnek olarak verilebilir. Zira Kur’an’da içkinin cezası geçmemektedir. Tüm mezhepler bu noktada âhâd hadis üzerine hüküm bina ederek verilecek cezayı tespit etmişlerdir. İrtidatın cezasına yönelik rivayetler ise içkinin cezasına yönelik rivayetlerden hem daha sahih hem daha yaygın hem de daha fazladır. Karadavi’ye göre bir diğer husus da âhâd haber üzerine hüküm bina edilemeyecek olursa, sünnetin İslam hukuku literatüründen kalkması gerektiğidir. Zira İslam hukukunun meselelerin kahir ekseriyeti âhâd haber üzerine bina edilmektedir.

---

¹²⁰ A.g.e., 21/691.

¹²¹ Şükrü Özen, “İslam Hukukuna Göre Zındıklık Suçu ve Molla Lutfi’nin İdamının Fıkhîliği”, *İslamî Araştırmalar Dergisi*, S:6 (2001): 20.

¹²² Hayri Kırbasoğlu, Yadsınan Gelenek: “İslam’a Yamanan Sanal Şiddet: Recm ve İrtidat Meselesi”, *İslâmiyât [Din ve Şiddet Özel Sayısı]*, C.5, S.1 (2002): 128.

Karadavi'nin temas ettiği bir diğer nokta ise âhad haberin tanımıyla ilgilidir. İrtidatla ilgili rivayetlere karşı çıkanların âhad haberin manasını tam olarak bilmedikleri ileri sürmektedir. Onlar âhâd haberi “tek ravinin rivayet ettiği hadis” olarak tanımlamışlardır. Halbuki âhâd haber tevatür derecesine ulaşmadığı halde iki, üç, dört veya daha fazla sahabe tarafından rivayet edilen onlardan da tabiin tarafından rivayet edilen hadistir. Bu yönüyle irtidat hadisinin meşhur/müstefiz hadis kategorisinde olduğunu belirten Karadavi, irtidatın cezasında Ehl-i sünnet ve Ehl-i sünnet olmayan tüm mezheplerin ayrıca mezhep âlimlerinin dışındaki tüm âlimlerin de ittifak ettiklerini ifade etmiştir.¹²³

Davut İltaş ise Hayri Kırbaşoğlu'nun görüşleri üzerine yazdığı makalesinde, âhâd haberle amel hususunu değerlendirirken, Hanefîler dışındaki çoğunluğa göre âhâd haberle Kur'an ayetlerinin tahsis ve neshinin kabul edildiğini dolayısıyla irtidat hadislerinin üzerine hüküm bina etmenin bu noktada sorun teşkil etmediğini belirtmiştir. Hanefîlerde ise her ne kadar âhâd haber tanımı farklı olsa da Hanefîlerin irtidat hadisini ma'ruf haber kategorisinde değerlendirdiğini ve üzerine hüküm bina ettiklerini ifade etmiştir. Ma'ruf haber ise Hanefîlerde ahad haber dışında kalan meşhur ve mütevatir sünneti ifade etmek için kullanılmaktadır.¹²⁴

Üç başlık birlikte değerlendirildiğinde temelde iki soru üzerinde durulduğu görülmektedir. Bu sorulardan ilki, irtidat hadisleri üzerine hüküm bina edilip edilemeyeceği hususudur. Üçüncü başlıkta da değinildiği gibi hadislerin âhâd haber oluşu irtidatın had cezası oluşuna ve üzerine hüküm bina edilmesine bir zarar vermemektedir. Bu noktadaki ikinci soru da, Kur'an'da irtidat başlığında da tartışılan, irtidat cezasının mutlak olarak anlaşılıp anlaşılmaması hususudur. İkrime ve İbn Mes'ud rivayetleri ve diğer rivayetlerde de görüldüğu gibi irtidat cezası hadislerde mutlak olarak anlaşılmakta ve bireysel irtidat hadiselerini de kapsamaktadır. Bu noktada rivayetler kadar, rivayetlerin tatbikatı da önem

---

¹²³ el-Karadavi, “İrtidat Sorunu”, 269.

¹²⁴ Davut İltaş, Yadsınan Gelenek: “İslam'a Yamanan Sanal Şiddet: Recm ve İrtidat Meselesi Yazısı Üzerine Bazı Eleştirel Mülâhazalar”, *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi [Bilimsel Birikim]*, C.3, S.1 (2003): 222.

taşımaktadır. Özellikle raşid halifeler döneminde bu hadislerin nasıl uygulandığını tespit etmek, irtidadın cezasının nasıl anlaşılması gerektiği noktasında önem arz etmektedir. Bu sebeple raşid halifeler döneminde irtidat başlığı açılarak bu husus irdelenecektir.

2.4.3. Raşid Halifeler Döneminde İrtidat

Raşid halifeler dönemi irtidat kısmında dört başlık altında irtidat cezası üzerinde durulacaktır. Her halife için ayrı başlık açılacak ve o dönemde yaşanan irtidat hadiseleri, uygulanan cezalarla beraber işlenecektir.

2.4.3.1 Hz. Ebûbekir Dönemi

Hz. Ebûbekir döneminde yaşanan riddet hadiseleri temelde üçe ayrılabilir: “a) Zekâtın farziyetini, Rasulullah (sav) dönemine mahsus olduğu iddiasıyla reddedenler; b) nübüvvet iddiasında bulunan Müseyleme, Esved el-Ansi ve Tulayha el-Esedî’ye tabi olanlar; c) putperestliğe geri dönenler”.¹²⁵

Bu kısımda sadece zekât müessesesini reddedip irtidat edenler üzerinde durulacaktır. Hz. Ebûbekir’in bu noktada nasıl bir tavır takındığı işlenerek, buradan mürtedin mutlak manada katline delil olup olmadığı tartışılacaktır.

Zekât müessesesini reddedenlerin temelde iki sebep üzerine birleştikleri görülmektedir. Bunlardan biri iktisadî sebep yani zekât vermenin onların çok ağına gitmesi bu sebeple de zekâtı vermek istememeleri; ikincisi ise zekâtın bir bakıma merkezî yönetime bağlılığı bildiren vergi olması sebebiyle Hz. Peygamber’den (sav) sonra başka birinin otoritesine bağlanmayı kendilerine yedirememeleridir.¹²⁶

---

¹²⁵ Ali Muhammed Sallâbî, *Hz. Ebubekir Hayatı, Şahsiyeti ve Dönemi*, çev. Şerafettin Şenaslan (İstanbul: Ravza Yayınları, 2016), 240.

¹²⁶ Ramazan Hurç, “Hz. Ebu Bekir Döneminde Bağımsızlık Hareketleri (İrtidat ve İrticâ)”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.3 (1998): 37.

Bu sebepler üzerine zekâtı vermeyi reddedenler hakkında Hz. Ebûbekir'in savaş ilan etmesi üzerine Hz. Ömer ile aralarında geçen şu konuşma konunun anlaşılması yönelik fikir vermektedir.

Ebû Hûreyre rivayet ediyor; Nebî (sav) vefat ettiği vakit, Hz. Ebûbekir halife oldu ve Araplardan bazısı küfre düştü. (Hz. Ebûbekir, onlarla savaşağını söylemesi üzerine) Hz. Ömer ona şöyle dedi, 'Ey Ebûbekir Rasulullah'ın (sav) 'İnsanlarla Allah'tan başka ilah yoktur, diyene kadar savaşmakla emrolundum. Kim ki lâ ilâhe illallah der, malını ve canını benden korumuş olur, hesabı ise Allah'adır'.¹²⁷ hadisi varken nasıl onlarla savaşırın?

Hz. Ebûbekir ise şöyle mukabelede bulundu;

Allah'a yemin olsun ki, kim namaz ile zekâtı ayırırsa onunla savaşırım. Çünkü zekât maldan verilmesi gereken haktır. Allah'a yemin olsun ki onlar Rasulullah'a (sav) verdikleri bir yuları dahi bana vermekten sakınırlarsa bundan dolayı onlarla savaşırım. Bunun üzerine Hz. Ömer şöyle dedi, Vallahi gördüm ki Halifenin bu hükmü Allah'ın Ebûbekir'in gönlünde yarattığı genişliğin eseridir. Bu sayede anladım ki o hak üzeredir.¹²⁸

Görüldüğü gibi Hz. Ebûbekir zekât vermemenin dinden taviz vermek olduğunu savunmuş, İslam'ın ve İslam toplumunun içinde toplumsal bir soruna dönüşmesinden endişe etmiş ve böyle bir karar vermiştir. Bu hadiseyi aktaran İbn Kesîr, zekâtı vermeyi reddeden taifenin elçiler göndererek Hz. Ebûbekir'den eman dilemek için geldiklerini, fakat Hz. Ebûbekir'in bu görüşünden taviz vermediğini aktarmıştır.¹²⁹

Hz. Ebûbekir ise, onların bu isteklerini kabul etmeyerek onlara karşı savaşmayı tercih etmiştir. Zira daha sonra da üzerinde durulacağı gibi mürtedle savaşmanın

---

¹²⁷ Bûhârî, "İstitabetu'l-Mürteddin", 3 (6924).

¹²⁸ Bûhârî, "İstitabetu'l Mürteddin", 3 (6925).

¹²⁹ Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dimaşkî, C.7 *el-Bidâye ve'n-nihâye*, (Daru İbn Kesîr: Dimeşk, 2010), 19.

gayelerinden biri muharip olduğu için değil toplumsal kaosu tetikleyip muharip hale dönüşme ihtimali olduğundan dolaydır. Nitekim zekât vermeyi reddedenlerin böyle olacakları anlaşılmaktadır. Hz. Ebûbekir savaş kararını, onların zekât konusundaki görüşlerinin peşine almıştır. Yoksa savaşı onlar ilan etmemiştii, fakat onların da savaşıacaklarını sezmiş ve ilk olarak Medine’yi koruma planı yapmıştır.¹³⁰

2.4.3.2. Hz. Ömer Dönemi

Bu başlık altında irtidadın cezasının ölüm olmadığına yönelik görüşlerde delil olarak getirilen Hz. Ömer rivayeti üzerinde durulacaktır. Bu rivayet üzerinden Hz. Ömer’in mürtedin cezasına yönelik hangi görüşü benimsediği tespit edilmeye çalışılacaktır.

Rivayete göre:

Şakik b. Sevr Hz. Ömer’e gelerek Tüster’in fethini müjdeledi. Hz. Ömer şöyle dedi: “Bize haber vereceğın garib bir olay var mı?” Şakik şöyle cevap verdi: “Hayır! Ancak Araplardan bir adam irtidat etti, biz de boynunu vurduk .” Bunun üzerine Hz. Ömer: “Yazık size! Ona bir yol açmadınız mı? Onu her gün boyunca somun ekmek yedirirdiniz, üç gün boyunca bir tas su içirirdiniz. Sonra üçüncü gün İslam’a davet ederdiniz. Belki dönerdi. Allah’ım! Orada bulunmadım. Bu emri ben vermedim ve bilgim yoktu.” dedi.¹³¹

İbn Hazm’ın bu rivayeti “*Kitabu’l-Hudud*” bahsinde incelerken ölünceye dek tevbe teklif edileceğini söyleyenlerin delilleri arasında zikredildiği görölmektedir.¹³²

Bu rivayete dayanarak mürtedin öldürölmesi değil hapsedilmesi gerektiğini savunan hukukçular; “Hz. Ömer gibi adaletine, İslam’a ve İslam hukukuna bağlılığı tüm İslam hukukçularınca kabul edilen bir zatın ‘Mürtedin cezası ölümdür!’ gibi kesin bir

---

¹³⁰ A.g.e., 7/19.

¹³¹ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 12/113.

¹³² A.g.e., 12/113.

hükmü değiştirip ‘Keşke hapsedseydiniz!’ demesi mümkün değildir.” diyerek bu rivayeti de delil olarak göstermişlerdir.¹³³

Ebubekir Sifil, *Sana Dinden Sorarlar* adlı eserinde mezkûr rivayeti değerlendirirken rivayetin farklı kaynaklarda geçen halini aktarmıştır. Enes b. Mâlik’ten aktarılan rivayet şöyledir:

Ebû Mûsâ Tüster’in fethi (ni müjdelemem) için beni Hz. Ömer’e gönderdi. Yanına vardığımda -Bekr b. Vâil kabilesinden 6 kişi de irtidat etmiş ve müşriklerin safına katılmıştı- bana şöyle sordu: “Bekr b. Vâil grubu ne yaptı?” Ben de onu meşgul etmek için başka bir konuya geçtim. Sonra tekrar sordu: “Bekr b. Vâil grubu ne yaptı?” Ben de dedim ki: “Ey mü’minlerin emiri! Onlar İslam’dan döndüler ve müşriklerin saflarına katıldılar. Onlar için tek yol öldürmektir.” Bunun üzerine Hz. Ömer şöyle dedi: “Onları barışçıl bir yolla almak bana güneşin sarı yahut beyaz doğmasından daha sevimli olurdu.” Ben de dedim ki: “Onları alsaydın ne yapardın?” Şöyle cevap verdi: “Onlara (içinde bulundaki durumdan) çıkabilecekleri ve (İslam’a) girebilecekleri bir kapı sunardım. Eğer onlar bunu yaparak (kapıdan girselerdi) bunu kabul ederdim. Bunu yapmadıkları takdirde de hapse atardım.”¹³⁴

Ebubekir Sifil, Hz. Ömer’den gelen ve “mürtedin öldürülemeyeceğine” delalet eden bu rivayetten başka bir rivayet olmadığı ifade eder.¹³⁵ Bunun dışındaki tüm Hz. Ömer rivayetleri doğrudan yahut dolaylı olarak Hz. Ömer’in bu noktada aksine düşündüğüne delalet etmektedir. Bu rivayetlerden ilkinde, yine İbn Hazm rivayeti örnek olarak verilebilir. Zira ilginçtir, esas alınan bu rivayetin geçtiği kaynağa bakıldığı zaman aynı başlıkta İbn Hazm’ın Hz. Ömer’den aktardığı diğer rivayete göre, bir adam Hz. Ömer’e gelerek önce Tüster’in fethini müjdeler ardından da bir adamın irtidat ettiğini ve boynunu vurduklarını söyler. Bunun üzerine Hz. Ömer üç gün tevbe davet ettiniz mi, diye sorar ve ardından şöyle der; “Allah’ım ben

---

¹³³ Macit, “Mürtedin Yaşama Hakkı”, 45.

¹³⁴ İbn Hazm, *Muhallâ*, 12/113.

¹³⁵ Ebubekir Sifil, *Sana Dinden Sorarlar*, C.2 (Rihle Kitap: İstanbul, 2015), 371.

emretmedim, ben bilmiyordum!”¹³⁶ Bu rivayet sarahaten Hz. Ömer’in mürtedin öldürülmesini savunduğuna bir delil teşkil etmese dahi akla şu soruyu getirmektedir; “Üç gün tevbe teklif edildikten sonra ne yapılmalı”? Buna da cevap olarak diğer rivayetlerin muktezası olarak “öldürülmeli” diye kayıt koşulacağı ifade edilebilir. Zira bu böyle anlaşılacak olursa rivayetteki “üç gün tevbe teklif etme” ifadesinin anlamını yitirdiği görülmektedir. Yine bu rivayetin dışında Hz. Ömer’in mürtede tevbe teklif edilmesini, kabul etmezse öldürülmesini bildirdiği rivayetler de vardır.

Onlardan biri şöyledir: Amr ibn Âs valiliği döneminde Hz. Ömer’e (ra), Müslüman olduktan sonra tekrar inkâr eden sonra tekrar Müslüman olup tekrar inkâr eden şahsa nasıl bir ceza verileceğini sorduğunda Hz. Ömer şöyle demiştir, önce İslam’ı teklif edin, davette bulunun, kabul etmezse öldürün.¹³⁷

Rivayetler beraber değerlendirildiğinde sanki bir tenakuz varmış gibi görünse de aslında durumun öyle olmadığını belirtmek gerekir. Ebubekir Sifil bu rivayet üzerine yaptığı kritikte yapılması gerekenin iki rivayetleri birleştirerek, “Ben olsam onlara İslam’a girmelerini teklif eder, kabul etmezlerse hapse atardım”. sözünü “belli bir süre hapse atardım” şeklinde anlamak olduğunu ifade etmiştir.¹³⁸

Bunun dışında şunu da söylemek gerekir ki bir hadis usulü kaidesi olarak birbirine zıt gibi görünen iki rivayet olduğu takdirde yapılacak ilk iş cem yoluna gitmek yani birleştirilebiliyorsa iki rivayeti beraber değerlendirmektir.¹³⁹ Burada bakıldığı zaman iki rivayetin beraber değerlendirilmesine mani herhangi bir durum görünmemektedir.

2.4.3.3. Hz. Osman Dönemi

Hz. Osman dönemine bakıldığı zaman genel hüküm çerçevesinde hareket edildiğini gösteren rivayetler görülmektedir. Onlardan birini Sallâbî şöyle aktarmaktadır;

---

¹³⁶ İbn Hazm, *Muhallâ*, 12/113.

¹³⁷ Osmanî, *Fethu’l-Mülhim*, 4/190.

¹³⁸ Sifil, *Sana Dinden Sorarlar*, 2/372.

¹³⁹ İsmail Lütfi Çakan, “Cem ve Te’lif”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/287.

Abdullah ibn Mes'ud, Kûfe'de dinden dönenler için uygulanacak cezayı araştırmaktaydı. Aynı zamanda Müslümanlar Müseylemetü'l Kezzab'a inananlara hangi cezanın verileceğini tartışıyordu. İbn Mes'ud meseleyi Hz. Osman'a yazdı ve hükmünü öğrenmek istedi. Halifenin cevabî mektubu şöyleydi: "O kişiye Müslüman olmasını ve şahadet getirmesini söyle! Eğer kabul ederse kurtulmuştur. Fakat Müseyleme'nin dininden olduğunu söylese onu öldürün!" Onlardan bir adam İslam'ı kabul ederek öldürülmekten kurtuldu. Başka bir adam ise Müseyleme'nin dinine bağlı kalacağını, İslam'ı terk ettiğini söyledi ve bundan dolayı öldürüldü.¹⁴⁰

Rivayette de görüldüğü gibi Hz. Osman mürtedin öldürülme gerekçesini irtidat ederek küfründe sabit kalmasına bağlamaktadır. Müseyleme'nin dinine tabi olma, İslam'dan sonra irtidat etme öldürülme için gerekçe kabul edilmiştir. Yine buradan mürtedin mutlak manada öldürüldüğünü, muharip olma vasfının da aranmadığı anlaşılabilir. Zira mezkûr kişinin öldürülme sebebi sadece irtidadında sabit kalması olarak verilmiştir. Beraberinde başka bir gerekçe zikredilmemiştir.

Yine Hz. Osman'ın irtidat cezasını mutlak olarak verdiğini gösteren bir başka rivayette şöyle geçmektedir; "Osman İbni Affan'a bir kişinin Müslüman olduktan sonra inkâr ettiği haberi ulaştı. Hz. Osman onu üç defa İslam'a davet etti. Adam bu daveti kabul etmeyince onu öldürdü". Bu rivayeti aktaran İmam Tehânevî, bu hadisin mürsel, sahih bir hadis olduğunu belirtmektedir.¹⁴¹

2.4.3.4. Hz. Ali Dönemi

Sallâbî, Hz. Ali dönemine dair şu hadiseleri nakleder. Muhammed b. Ebubekir mürtedde ne tür ceza uygulanacağını sorması üzerine Hz. Ali şöyle cevap vermiştir; "Eğer tevbe ederlerse ne âlâ. Tevbe etmezlerse boyunlarını vurun"!

---

¹⁴⁰ Ali Muhammed Sallâbî, *Hz. Osman (ra) Hayatı, Şahsiyeti ve Dönemi*, çev. Şerafettin Şenaslan (İstanbul: Ravza Yayınları, 2016), 159.

¹⁴¹ Zafer Ahmed b. Latîf et-Tehânevî el-Osmânî, *İ'lâ'ü's-sünen*, C.12 (İdaretü'l-Kur'an ve'l-Ulumu'l-İslamiyye: Karaçi, 1989), 603.

Başka bir rivayette ise Sallâbî, Hz. Ali'nin yine aynı şekilde hüküm verdiğini aktarmaktadır: “Hz. Ali'ye Hristiyan olmuş bir Arap getirildi. Hz. Ali önce onu tevbeye davet etti. O bunu kabul etmeyince boynunu vurdu”.¹⁴² Bu rivayetin kritiği yapan Ebubekir Sifil, Abdurrezzâk'tan nakille rivayete konu olan mürtedin yaşlı bir adam olduğunu, mürted olarak anılmasının sebebinin ise Müslüman iken tekrar Hristiyan olması olarak belirtmektedir.¹⁴³

Bunların dışında Hz. Ali'nin yukarıda da zikredildiği üzere İkrime rivayetiyle gelen mürtedleri önce öldürmesi sonra yakması üzerine İbn Abbas'ın onu uyarması ve Hz. Peygamber'in “Dinini değiştireni öldürün!” hadisini aktarması rivayeti de bu noktada zikredilebilir.

Sallâbî Hz. Ali'nin zındıklara bakış açısıyla alakalı onun şöyle dediğini aktarmaktadır; “Dinden dönen kişiye tevbe arz edilir, ancak zındığa tevbe arz edilmez”. Başka bir rivayette bunun gayesini şöyle açıklar; “Zındıklar aleyhlerinde delil olmasına rağmen bunu kabul etmezler”.¹⁴⁴ Bu rivayetler, Hz. Ali'nin de mürtedin katlini mutlak manada anladığı ve muhariplik şartı koşmadığını göstermektedir.

2.4.3.5. Raşit Halifelerin Uygulamalarının Değerlendirilmesi

Dört halifenin uygulamalarına bakıldığı zaman görülmektedir ki tümünün irtidadın cezasına bakışı aynıdır. Nitekim bunun ilk örneği Hz. Ebûbekir dönemi ridde hadiseleridir. Yukarıda değinildiği üzere Hz. Ebûbekir ridde hadiselerinde hem bağı ehliyle hem de mutlak manada irtidat edenlerle savaşmıştır. Onun şu sözü bu noktada konumuz açısından önem arz etmektedir: “Allah'a yemin olsun ki Rasulullah'a (sav) verdikleri bir yuları dahi benden esirgeseler onlarla savaşırım”! Bu bize, irtidadın bir

---

¹⁴² Ali Muhammed Sallâbî, *Hz. Ali (ra) Hayatı, Şahsiyeti ve Dönemi*, çev. Şerafettin Şenaslan (İstanbul: Ravza Yayınları, 2016), 346-347.

¹⁴³ Sifil, “*Modern Fetvalar Çağdaş Hurafeler*”, 63.

¹⁴⁴ Sallâbî, “*Hz. Ali (ra)*”, 346.

çeşidi olan İslam'ın bir hükmünü yok sayarak küfre düşenlere karşı Hz. Ebûbekir'in nasıl bir tavır takındığını göstermektedir.

Aynı şekilde diğer halifelerin de uygulamalarının bu doğrultuda olduğu görülmektedir. Hz. Ömer'in Amr b. Âs rivayetinde: “Önce İslam'ı teklif edin, davette bulunun, kabul etmezse öldürün!” şeklindeki cevabı bunun göstergesidir. Hz. Osman'ın: “Müseyleme'nin dininden olduğunu söylese onu öldürün”! şeklinde önceden Müslüman olan birinin sırf Müseylemetu'l-Kezzab'a tâbi olmasıyla öldürülme emrini vermesi de bu hususu desteklemektedir. Hz. Ali'ye Hristiyan olmuş bir Arap getirildiği vakit Hz. Ali'nin önce onu tevbeyle davet etmesi kabul etmeyince öldürülme emrini vermesi de Hz. Ali'nin bu noktadaki tavrını göstermektedir.

2.4.4. Mezheplere Göre İrtidat

İrtidat hakkında mezhep görüşleri, Kur'an'da irtidatın cezasına delalet eden ayetler, sahih hadisler ve fakihlerin icma derecesine varan bu noktadaki görüşlerinden ileri gelmektedir. Buna göre kaynaklar taratıldığında Hanefî,¹⁴⁵ Şâfiî,¹⁴⁶ Hanbelî¹⁴⁷ ve Mâlikî¹⁴⁸ mezheplerinin tamamının mürtedin katledilmesi noktasında görüş birliği içinde oldukları görülmektedir. Yalnızca Hanefî mezhebi, irtidat eden kadının öldürülmemesi gerektiğini, İslam'ı kabul edene kadar hapsedilmesi gerektiğini söylemiştir. Bunun dışındaki cumhura göre irtidat eden kadının da öldürülmesi gerekmektedir. Mürtede öncelikle tekrar İslam daveti yapılır ve üç gün mühlet verilir. Bu süre zarfında şüpheleri vs. varsa onu irtidada sevk eden sebepler üzerine

---

¹⁴⁵ Ebü'l-Fazl Meccüddîn Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr*, (Beyrut: Daru'l-Erkam Yayınları, 2012), 2/395.

¹⁴⁶ Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şirbînî el-Kâhirî, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-Minhâc*, C. 5 (Daru'l-Feyha Yayınları: Dimeşk, 2006), 204.

¹⁴⁷ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 9/3.

¹⁴⁸ Muhammed Sekhal el-Meccâcî, *el-Müzehheb mine'l-fikhû'l-Mâlikîyyi ve edilletihî* C.3 (Daru'l-Va'y Yayınları: Dimeşk, 2010), 242.

gidilir ve tekrar İslam daveti yapılır. Kabul etmediği takdirde öldürülür. Tevbeye davet edilmesi ardından da öldürülmesi noktasında tüm mezheplerin ittifakı vardır. Fakat tevbe teklif edildiği vakit tevbenin süresinin ne kadar olacağı hakkında ihtilaflar bulunmaktadır. İlk olarak mürtede tevbe teklif edilmesi başlığı altında mezheplerin bu noktadaki görüşleri incelenecektir.

2.4.4.1. Mürtede Tevbe Teklif Edilmesi

Mürtedin tevbeye davet edilmesi Hanefiler dışındaki ulemanın cumhuruna göre vaciptir. Hanefiler mürtedin tevbeye davet edilmesini müstehab görürler. Zira onlara göre davet, mürtede ulaşılmıştır. Tebliğ kafire ulaştıktan sonra davetin vacip olmayacağı görüşündedirler.¹⁴⁹ Şâfîiler ise mürtedin tevbeye davet edilmesini vacip görmekteki gayelerini şöyle açıklarlar. Onlara göre mürted ve mürtedde de olsa insan muhteremdir. Zihinlerinde oluşan bir şüphe sebebiyle irtidat etmiş olabilirler. O şüphenin kaldırılması için çaba sarf etmek gerekir. Tevbe teklif edilmesinin vücûbiyetini şu hadise dayandırır: “Ümmü Mervan denilen bir kadın irtidat etti. Hz. Peygamber (sav) ona İslam’ın (tekrardan) anlatılmasını istedi. Eğer kabul ederse kurtulur, etmezse öldürülür”.¹⁵⁰

Cumhura göre tevbeye davet etmenin vücubiyetinin diğer delili Hz. Ömer rivayetidir. Daha önce de zikredilen rivayette Hz. Ömer, irtidat eden bir adam için üç gün yedirilip içirilmesini, üçüncü günün ardından İslam’a davet edilmesini talep etmişti. Ardından da: “Allah’ım! Orada bulunmadım. Bu emri ben vermedim ve bilgim yoktu.” demişti.¹⁵¹ Cumhur bu rivayette Hz. Ömer’in bu şekilde olaydan uzak olduğunu ifade etmesini, tevbeye davet etmenin vacip oluşuna delil olarak getirirler.¹⁵²

---

¹⁴⁹ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 2/395.

¹⁵⁰ Şîrbînî, *Muğni’l-muhtâc*, 5/204.

¹⁵¹ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 12/113.

¹⁵² Vehbe Zuhaylî, *İslam Fıkhi Ansiklopedisi*, ter. Nurettin Yıldız, vd. C.7 (Risale Yayınları: İstanbul, 1994), 466.

Hanefîlere göre mürtedde üç gün mühlet verilir. Bu süre zarfında tekrar İslam dinine davet edilir. Böyle bir süre talep etmese dahi aklındaki şüphelerin giderilmesi ihtimaline binaen bu süre yine ona verilir. Sonrasında irtidadından dönmezse öldürülür. Süre konusunda cumhura göre vacip olan ise üç kez anlatmaktadır.¹⁵³ İmam-ı Âzam ve İmam Mâlik üç gün olması gerektiği görüşündedirler. İmam Zührî, üç kez davet edilir görüşündedir. Ona göre bundan sonra direnirse öldürülür. Hz. Ali'den iki ay tevbeyle davet edilir, şeklinde bir rivayet de var. İmam Nehâî ve İmam Sevrî'den ise ömür boyu tevbeyle davet edilir şeklinde bir rivayet aktarılmaktadır.¹⁵⁴

2.4.4.2. Mürted Kadının Hükümü

Mürted kadının hükmüne değinen Zuhaylî, kadının irtidadı konusunda Hanefîler ile cumhurun ayrıldığını ifade etmektedir. Hanefîlerin Hz. Peygamber'in (sav) "Hiçbir kadını öldürmeyin"! hadisinden dolayı irtidat eden kadının öldürülmeyeceği bu sebeple de ömür boyu hapsedilecekleri görüşünü benimsediklerini aktarmaktadır. Cumhura göre ise mürted ve mürtedde arasında bir fark olmadığını belirten Zuhaylî, yukarıda zikredilen "Ümmü Mervan" rivayetinden dolayı irtidat noktasında ikisini de eşit derecede gördüklerini ifade etmektedir.¹⁵⁵ Hanefîlerin bu noktadaki ihtilafı, irtidatta muharip olma potansiyelini cezanın sebebi olmak görmeleriyle açıklanabilir. Zira mürted olan erkeğin irtidadından sonra fesat çıkarıp muharip vasfa sahip olması muhtemeldir.

Ahkâmu'l-Kur'an eserinde Hanefîlerin mürted kadının öldürülmeyeceği noktasında delilleri üzerinde duran Kurtubî, İbn Abbas hadisinin de bu noktada Hanefîler tarafından delil olarak kullanıldığını aktarmaktadır. Rivayete göre Efendimizden (sav) "Dinini değiştireni öldürün!" hadisini aktaran İbn Abbas, mürted kadını öldürmemiştir. Hanefîlere göre hadisi rivayet eden sahabinin hadisin tevilini en iyi

---

¹⁵³ A.g.e., 7/466.

¹⁵⁴ Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 5/205.

¹⁵⁵ Zuhaylî, *İslam Fıkhu Ansiklopedisi*, 7/465.

bilen olduğunu belirten Kurtubî, bu sebeple mürteddenin öldürülemeyeceği görüşünü benimsediklerini aktarmaktadır.¹⁵⁶

el-Hidâye eserinde bu husus üzerinde duran Mergînânî, mürtede verilen ölüm cezasının küfründen dolayı değil toplumda fesat çıkarma ihtimali sebebiyle olduğunu belirtir. Küfrünün cezasının ise ahirette verileceğini ifade eden Mergînânî, mürted kadının potansiyel olarak bu vasfa sahip olmadığı ve bu sebeple de öldürülmemesi gerektiği üzerinde durur, fakat mürted kadında da muharip olma ihtimali olduğu takdirde ona da mürted hükmü uygulanacağını belirtir.¹⁵⁷ Hanefîlerin “kadın öldürülmez” görüşü üzerinden irtidatta esas olan muharipliktir, görüşünü benimseyenler için şunu söylemek yerinde olacaktır. Hanefîlerin mürtedi öldürmelerinde sebep mürtedlerin muharip olmaları değil “potansiyel” muharip olmalarıdır. Yani bu suçu işledikleri için değil işleme ihtimallerine binaen öldürülürler.

Ayrıca Hanefî mezhebine göre mürtedin öldürülmesi irtidat suçunun galiz (ağır) suçlardan sayılmasındandır.¹⁵⁸ İslam dininden dönmek Müslüman iken yapılan ağır suçlardan sayılmış ve ona göre en ağır suçlara tatbik edilen ölüm cezası verilmiştir. Binaenaleyh mürted, Müslüman iken bu suçu işlediği için cezaya muhatap olmuştur. Nasıl ki zinanın, hırsızlığın ve sâir suçların cezası varsa irtidat suçunun da cezası vardır.

2.4.4.3. Mürtede Dair Diğer Hükümler

İmam Mevsîlî, mürtedin tekrar İslam’a dönmesi halinde mallarının mülkiyetine geçeceği noktasında mezhepler arasında ihtilaf olmadığını aktarmaktadır. Ölmesi, öldürülmesi halinde mallarının mülkiyetinden çıkacağı noktasında da ihtilaf olmadığını ifade etmektedir. Çünkü mürtedin, riddeti halinde zarurattan olan malının

---

¹⁵⁶ el-Kurtubî, *el-Câmi‘ li-ahkâmi‘l-Şur‘ân*, 3/429.

¹⁵⁷ Ebü’l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî el- Mergînânî, *el-Hidâye şerhu‘l-Bidâyetü‘l-mübtedî*, C.4 (Mektebet’ul-Busra: Karaçi, 2014), 305.

¹⁵⁸ A.g.e., 4/305.

ve canının korunmuşluğu sona ermektedir. Bu noktadaki ihtilafın ise, irtidat sürecince olan tasarruflar ve mülkiyet hakkında olduğunu belirtir. Hanefîler, Şâfîler ve Mâlikilere göre irtidat sürecince mürtedin mallarının tekrar İslam'a dönme ihtimali olduğundan dolayı mevkuf durumda olacağını ifade eden Mevsîlî, tekrar İslam'a döndüğü takdirde malında tasarruf hakkına sahip olacağını da altını çizer. Bu durumda ölür yahut öldürülürse o mallar beytü'l mala verilir. Mirasçılardan ise sadece, mürtedin irtidat etmeden evvelki mallarına mirasçı olabileceklerini belirten Mevsîlî, bu hükmü, mürtedin irtidat ettiği vakit ölü hükmünde addedilmesine, dolayısıyla yaptığı tasarrufların kanı mubah olan birinin yaptığı tasarruflar olmasına bağlamaktadır.¹⁵⁹

Bu konuya değinen Zuhaylî ise Ebû Hanife'ye göre, irtidat halinde yaptığı alış-veriş, hibe, vasiyet vb. tasarrufların da aynı şekilde mevkuf olduğunu ifade etmektedir. Eğer İslam'a dönerse bu tasarruflarının sahih hale döneceğini belirten Zuhaylî, İslam'a dönmez ve öldürülürse akitlerinin batıl kabul edileceğine değinmektedir. Şâfîîlerin bu noktadaki görüşü ise mürtedin yaptığı tasarrufların vasiyet gibi mevkuf olabilecek cinsten ise mevkuf addedilmesi, fakat hibe, rehin gibi mevkuf olma ihtimali olmayanların ise batıl kabul edilmesi yönündedir.

İmam Ebu Yusuf, İmam Muhammed ve Hanbelîlerin ise irtidat eden birinin mülkiyetinin sırf irtidadı sebebiyle kalkmayacağı sadece ölümü ya da öldürülmesi ile kalkacağı görüşünü benimsediklerini aktaran Zuhaylî, bunu kişinin irtidat etse dahi tam ehliyet sahibi olması, o sebeple yaptığı tasarrufların geçerli kabul edilmesi ve mülkiyet haklarının olması ile açıkladıklarını ifade etmektedir.

Bu noktada Hanbelîler ve İmameyn arasındaki ihtilafa da değinen Zuhaylî, İmameyne göre mürtedin ölmesi yahut öldürülmesi ya da daru'l harbe gitmesi halinde, derhal mallarındaki mülkiyet hakkının kalkacağı ve malların mirasçılara intikal olunacağı görüşünü benimsedikleri, Hanbelîlerin ise, irtidat eden kişinin daru'l harbe kaçması halinde, mülkiyetinin zail olmayacağı, fakat herkes tarafından tevbeyle davet edilmeden öldürülmesinin mubah olacağı, mallarının da mevkuf durumda kalacağı görüşünü benimsediklerini aktarmaktadır.

---

¹⁵⁹ Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, 2/207.

Mürtedin borçlarına da değinen Zuhaylî, mürtedin bıraktığı mirastan önce borçlarının, cinayet tazminatının, zevce ve yakınlarının tazminatının ödeneceğini ifade etmektedir. Geriye kalan mal ise Malikî, Şâfiî ve Hanbelîlere göre ganimet olarak sayılmaktadır. Hanefîler ise bu noktada farklı düşünmektedirler. Ebû Hanîfe'nin mürtedin ölmesi, öldürülmesi yahut darulharbe kaçması halinde Müslüman iken kazandıklarının mirasçılara intikal edeceği, irtidat halinde kazandıklarının ise beytülmale gideceği görüşünü benimserken, İmameyn ise her iki durumda da malın mirasçılara intikal edileceği görüşünü benimsemektedir.¹⁶⁰

2.5. İrtidat Cezasının Ağır Oluşundaki Sebepler

İslam hukukunda ceza kısmında da değinildiği üzere ceza mefhumunun bazı temel özellikleri bulunmaktadır. İslam ceza hukukunda suçluyu ıslah etmek kadar suçu önlemek de bir o kadar önemli görülmüştür. Bununla beraber kanunlara itaati sağlamak ve cemiyet nizamını tesis etmek de bu noktada cezanın temel özelliklerinden sayılmıştır.¹⁶¹

İrtidada yönelik verilen cezanın da bu noktada düşünülebileceği açıktır. Zira yukarıda da değinildiği üzere mürtedin cezasının ağır oluşunun sebeplerinden biri de toplumsal düzeni sağlamaya yönelik oluşudur. Bu da cezanın temel özelliklerinden biri olan cemiyet nizamını tesis etmeye taalluk eden bir durumdur.

İrtidada verilen cezanın hikmetlerine değinen Karadavî ise İslam dininin tevhid temelli bir din olduğunu, irtidat eyleminin ise tevhid temeline zarar vermesi dolayısıyla mürtede yönelik cezanın ağır olduğunu vurgulamıştır.

İrtidada ölümle cezalandırılışındaki diğer bir gayeye değinen Karadavî, mürtedin toplumu ifsat etme, nesep karışıklığına, toplumda istikrarsızlığa sebebiyet verme ve İslam'ın ve Müslümanların sınırlarına vâkıf olmasından dolayı bu sınırları yayma ve

---

¹⁶⁰ Zuhaylî, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, 7/468.

¹⁶¹ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1/210.

bunun üzerine aleyhte propaganda yapma ihtimalinin yüksek olduğunu ifade etmiştir.¹⁶²

Mürtede verilen ceza üzerinde duran Dalgın ise, mürtedin irtidat etmesinin dinin hürmet ve saygınlığını zedelemesi olarak algılandığını ve bu sebeple kendisine de istediği dine geçmesi için saygı gösterilemeyeceğini ifade etmiştir. Bir başka gerekçenin ise suça meyil olmaması adına böyle bir cezanın öngörüldüğü belirten Dalgın, böyle bir durumda dünyevî menfaatler uğruna İslam'a giriş-çıkış yapma ihtimalinin çok olacağını bunun da Müslümanların inançlarına saygısızlık olarak addedildiğini ifade etmiştir.¹⁶³

Tüm bu öngörülen problemler gösteriyor ki İmam Merğınânî'nin de ifade ettiği gibi, mürtedin öldürülmesi küfründen dolayı değil, sebebiyet verebileceği toplumsal sorunlar sebebiyledir.¹⁶⁴ Yoksa küfrün cezasını verecek olan Allah'tır. Nitekim İslam hukukunda, inanç özgürlüğü kısmında da değinileceği üzere Hristiyan, Yahudi vs. diğer dinlere mensup olanlar sırf o dinlere mensubiyetlerinden ötürü bir cezaya muhatap olmamaktadırlar.

---

¹⁶² el-Karadavi, "*İrtidat Sorunu*", 265.

¹⁶³ Dalgın, "*İrtidat ve Cezası*", 187.

¹⁶⁴ el- Mergınânî, *el-Hidâye*, 4/305.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İRTİDAT BAĞLAMINDA DÜŞÜNCE VE İNANÇ ÖZGÜRLÜĞÜ

Bu bölüm temelde iki başlık altında incelenecektir. İlk kısımda düşünce özgürlüğü üzerinde durulacak, İslam dininin düşünceye verdiği değer irdelenecek, Kur'an'da ve sünnette düşünce özgürlüğünün nasıl anlaşıldığına değinilecek ardından da irtidadın düşünce özgürlüğü ile beraber değerlendirildiğinde nasıl anlaşılması gerektiği üzerinde durulacaktır. İkinci kısımda ise her ne kadar düşünce özgürlüğünün bir dalı olsa da ayrı bir başlık altında inanç özgürlüğü üzerinde durulacaktır. Burada da aynı şekilde Kur'an'da ve sünnette inanç özgürlüğü başlıkları açılarak İslam dininin inanç özgürlüğüne bakışı üzerinde durulacak ve irtidadın inanç özgürlüğü bağlamında değerlendirildiğinde nasıl anlaşılacağı konusu işlenecektir.

3.1. Düşünce Özgürlüğü

İslam dininin düşünce özgürlüğüne bakışı noktasında farklı görüşler bulunmaktadır. Devlet başkanının yetkilerinden dolayı siyasî iradeye diktatörlük atfederek, ferdi manada bir hürriyetten söz edilemeyeceğini savunanlar olduğu gibi¹⁶⁵ İslam'da geniş manada düşünce hürriyeti olduğunu savunanlar¹⁶⁶ ve sınırlı manada hürriyet olduğunu savunanlar da bulunmaktadır.¹⁶⁷

---

¹⁶⁵ Muhammed Kutup, *İslâmın Etrafındaki Şüpheler*, çev. Ali Özek, (İstanbul: Çağaloğlu Yayınları, 1976), 242.

¹⁶⁶ Hamza Aktan, Kurân ve Sünnet Işığında Düşünce ve İnanç Özgürlüğü, *Uluslararası Avrupa Birliği Şûrası Tebliğ ve Müzakereleri*, C.2 (2000): 73.

¹⁶⁷ Macit, "Mürtedin Yaşama Hakkı", 63.

3.1.1. Düşünce Kavramı

Düşünce kavramının Kur'an'da birçok kez geçtiği görülmektedir. Onlardan birkaçı şöyledir: “*Umulur ki düşünürsünüz!*”¹⁶⁸, “*Hiç düşünmüyor musunuz?*”¹⁶⁹, “*Düşünesiniz diye Allah bunları size emretti*”.¹⁷⁰

Arapçada bu kavramın karşılığı ise; nazar, tefekkür, tedebbür, itibar, akl etmek, makul, taakkul, teemmül, re'y, zikir, tezekkür gibi kelimelerle ifade edilmektedir. Fakat düşünce kavramının tam olarak bu kavramları karşıladığı söylenemez. Her ne kadar bu kavramlar düşünce kavramı ile açıklanıyor olsa da her birinin düşüncenin farklı bir boyutunu temsil ettiği görülmektedir. Sözelimi, nazar bir konu hakkında nazari araştırmalarda bulunma, tefekkür bir işin akıbeti hususunda düşünme, tedebbür işin sonucunu başından hesap etme, tedbir baştan hesap edilen işin önlemini alma, tezekkür tefekkürün daha geniş boyutlusu yani maziyi de hesaba katarak düşünme, akl etme hem teorik hem de pratik meseleler üzerine düşünme, teemmül yoğun düşünce, rey bu yoğun düşünce sonucu kişide oluşan kanaat, zikir Allah'ı tefekkür ve tedebbür anlamlarına gelmektedir.¹⁷¹

3.1.2. Özgürlük Kavramı

Özgürlük kavramı üzerinde duran Servet Armağan, İslam dininin özgürlük kavramına getirdiği tanım ile Batı arasında fark olduğunu ifade etmektedir. İnsan Hakları Sözleşmesi'ni bu noktada örnek olarak veren Armağan, 4. maddede geçen; “başkalarına zarar vermediğin müddetçe dilediğini yapmak” olarak tanımlanan kavramın İslam dininde farklı anlaşıldığı belirtmiş ve başkalarına zarar vermemenin

---

¹⁶⁸ el-Bakara, 2/219.

¹⁶⁹ Âl-i İmran, 3/65.

¹⁷⁰ el-En'am, 6/151.

¹⁷¹ İlhan Kutluer, “Düşünme”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/53.

yanında insanın kendine zarar veren şeylerin de özgürlük kapsamında değerlendirilmediğini ifade etmiştir.¹⁷²

Kavramın İslam hukukundaki yerine değinen Adnan Koşum ise, özgürlüğün iki manada kullanıldığı ifade etmiştir. Bunlardan ilki köleliğin zıddına tekabül eden hürriyet kavramı, ikincisi ise determinizmin zıddı irade özgürlüğüdür.¹⁷³ Tahir b. Aşûr ise özgürlüğü şu şekilde tanımlamaktadır: “Hukukun izin verdiği ölçüde kişinin görüş ve inançlarını açığa vurma”.¹⁷⁴ Özgürlük kavramına getirilen bir diğer tanım da şu şekildedir; “kanunların izin verdikleri her şeyi yapmak”.¹⁷⁵

Tanımlardan da anlaşıldığı üzere özgürlüğü sınırlayan amiller bulunmaktadır. Bu sınırlara değinen İsmail Yakıt, özgürlüğü sınırlayan amillerin bir zaruret olduğunu ifade etmiş ve bunu özgürlüğü engellemek olarak anlamamak gerektiğine değinmiştir. Sınırsız bir hürriyetin başıboşluk olduğu üzerinde duran Yakıt, özgürlüğün bir başıboşluk olmadığını aksine bir sorumluluk ve o sorumluluğun bilinçli şekilde yerine getirilmesi olduğunu ifade etmiştir.¹⁷⁶

3.1.3. Kaynaklarda Düşünce Özgürlüğü

İslam dininde, genelde özgürlüğü, özelde ise düşünce özgürlüğünü sınırlayan amiller inanç merkezlidir.¹⁷⁷ İnançın müsaade ettiği ölçüde bir özgürlük söz konusudur. Bu

---

¹⁷² Servet Armağan, *İslam Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler*, (Ankara: DİB Yayınları, 2015), 79.

¹⁷³ Adnan Koşum, “İslam Hukukunda Düşünce Özgürlüğünün Dinamikleri”, *EKEV Akademi Dergisi*, C.8, S.21 (2004): 42.

¹⁷⁴ Muhammed Tahir bin Aşur, *İslam Hukuk Felsefesi Gaye Problemi*, çev. Prof. Dr. Vecdi Akyüz, (İstanbul: Rağbet Yayınları, 1999), 112.

¹⁷⁵ İsmail Yakıt, “Kur’ân ve Sünnette İnanç ve Düşünce Özgürlüğü”, *Kur’ân ve Sünnete Göre Temel İnsan Hakları Tartışmalı İlmî Toplantı*, (2014): 387.

¹⁷⁶ A.g.m., 386.

¹⁷⁷ Koşum, “İslam Hukukunda Düşünce Özgürlüğünün Dinamikleri”, 42.

kısımda inanç merkezli özgürlüğün sınırlarının neler olduğuna ve ne tür özgürlükler tanındığına ayetler ve hadisler üzerinden değinilmeye çalışılacaktır.

3.1.3.1. Kur'an'da Düşünce Özgürlüğü

Kur'an'da düşünce manasına gelen kelimeler 707 ayette geçmektedir. Bu ayetlerin 300'ünde Allah insanları düşünmeye çağırmaktadır. Kiminde “*Peki onlar devenin nasıl yaratıldığına, göğün nasıl yükseltildiğine, dağların nasıl dikildiğine, yeryüzününün nasıl yayıldığına bakmazlar mı*”¹⁷⁸ ayetinde olduğu gibi insanları eşya ve hadiselere bakmaya yönlendirerek düşünmeye davet ederken;, kimi yerlerde de “*Biz ileride onlara delillerimizi gerek dış dünyada, gerek kendi öz varlıklarında göstereceğiz...*”¹⁷⁹ ayetinde olduğu gibi, somut elle tutulur deliller (afâki) ve insanın iç alemindeki (enfusî) deliller üzerine düşünmeye yöneltmiştir.¹⁸⁰

a. Düşünmeye Teşvik Etme

Kur'an'ın birçok ayette insanı düşünmeye teşvik ettiği görülmektedir. Bu olumlu manada bir yönlendirme şeklinde olduğu gibi olumsuz manada düşünmeyenlerin kınanması şeklinde de olmaktadır. Bu ayetlerden birkaçı şöyledir;

“*De ki; ...Allah size böylece ayetlerini açıklar. Olur ki, (dünya hususunda da ahiret hususunda da) iyice düşünürsünüz*”.¹⁸¹, “*Yeri döşeyen, onda oturaklı dağlar ve ırmaklar yaratan ve orada bütün meyvelerden çifter çifter yaratan O'dur. Geceyi de gündüzün üzerine O örtüyor. Şüphesiz bütün bunlarda düşünen bir toplum için ibretler vardır*”.¹⁸², “*Göklerin ve yerin egemenliği üzerinde, Allah'ın yarattığı her*

---

¹⁷⁸ el-Gâşiye, 88/17-20.

¹⁷⁹ el-Fussilet, 41/53.

¹⁸⁰ Yunus Vehbi Yavuz, *İslam'da Düşünce ve İnanç Özgürlüğü*, (İstanbul: Sahhaflar Yayınevi, 1994), 27.

¹⁸¹ el-Bakara, 2/219.

¹⁸² er-Ra'd, 13/3.

*bir nesne üzerinde ve kendi ecellerinin yaklaşmış olabileceği hususunda hiç kafa yormadılar mı? Ona değilse hangi söze inanacaklar”?*¹⁸³

Kur’an düşünmeye, tedebbür etmeye yönlendirdiği kadar düşünmeyenleri de birçok ayette kınamıştır. Onlardan birkaçı şöyledir; “*Hâlâ Kur’an üzerinde gereği gibi düşünmeyecekler mi? Eğer o, Allah’tan başkası tarafından gelmiş olsaydı onda birçok tutarsızlık bulurlardı*”.¹⁸⁴, “*Onlar için öğüt alıp-düşünmek nerede? Onlara, açıklayan bir elçi gelmişti*”.¹⁸⁵, “*Kur’an’ı iyiden iyiye düşünmezler mi? Yoksa birtakım kalpler üzerinde kilitler mi vurulmuş*”?¹⁸⁶

Ayetlerde de görüldüğü gibi Allah insanları sürekli düşünmeye sevk etmektedir. Bununla beraber düşünmeyenleri de kınamaktadır. Fakat bu düşünmenin mahiyeti önemlidir. Zira mezkûr ayetlere de bakıldığında Allah’ın, yarattıkları üzerine düşünülmesini, tefekkür edilmesini ve ibret nazarıyla bakılmasını istediği görülmektedir. Nitekim ilk zikredilen ayetin tefsirinde İbn Kesir bu hususa değinerek, ayetten kastın, dünya ve ahiret hususunda düşünmek ve bunun neticesinde dünyanın fâni ve geçici oluşunu ahiretin ise bâki oluşunu ibret nazarıyla idrak etmek olduğunu ifade etmektedir.¹⁸⁷

b. İstişareye Yönlendirme

İslam dininde düşünceye verilen değer bir diğer örneği de Kur’an’da istişare etmeye yapılan vurgudur. Bu hususa temas eden ayetlerden birkaçı şöyledir;

“Sen onlara sırf Allah’ın lütfettiği merhamet sayesinde yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı kalpli olsaydın, hiç şüphesiz etrafından dağılır giderlerdi. Onları affet,

---

¹⁸³ el-A’raf, 7/185.

¹⁸⁴ en-Nisâ, 4/82.

¹⁸⁵ ed-Duhân, 44/13.

¹⁸⁶ el-Muhammed, 47/24.

¹⁸⁷ Ebü’l-Fidâ’ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav’ b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dimaşkî eş-Şâfiî, *Tefsîrû’l-‘Kur’âni’l-‘azîm*, C.2 (Daru İbni’l Cezvi: Beyrut, 2010), 146.

onların bağışlanmasını dile, iş hakkında onlara danış, karar verince de Allah'a güven, doğrusu Allah kendisine güvenenleri sever".¹⁸⁸, "Rablerinin çağrısına uyarlar, namazı özenle kılarlar. İşleri de aralarındaki danışma ile yürür. Kendilerine verdiğimiz rızıktan başkaları için harcarlar".¹⁸⁹,

"Eğer katı kalpli olsaydın etrafından dağılırlardı" kısmı üzerinde duran Zemahşerî Hz. Peygamber'in, emrine muhalefet eden hatta ona karşı gelen kimselere dahi bu ayet gereğince yumuşak davrandığını ve onları hoş karşıladığını belirtmiştir.¹⁹⁰

İslam dininde istişareye verilen kıymetin bir diğer örneği de İslam hukukunda meşveretin bir serbestlik şeklinde değil de vacip olarak algılanmasıdır. Bu husus üzerinde duran Ebû Hayyân tefsirinde, şûranın şeriatın kaidelerinden olduğunu belirtmiş ve ilim ve din ehli ile istişare etmenin vacip olduğuna değinmiştir.¹⁹¹

Mezkûr ayetler üzerinden Kur'an'ın istişareye verdiği önem üzerinde duran Armağan ise, Hz. Peygamber'e ashabıyla istişare etmesini, onların fikirlerine başvurmasını bildiren ayetlerden düşünce özgürlüğünün yanı sıra tenkit özgürlüğünün de çıkarılabileceğini ifade etmiştir. Tenkit özgürlüğünün düşünce özgürlüğünün bir sonucu olduğuna değinen Armağan, bunun İslam dininde meşveret meclisine verilen haklardan olduğunu ifade etmektedir.¹⁹²

Zikredilen ayetlerden ve bu noktadaki görüşlerden de anlaşıldığı üzere İslam dininde düşüncenin ifade edilmesine ciddi manada önem atfedilmektedir. İslam dininin, düşünceyi ifade etmeye ortam hazırlamasının yanında tenkit edilmesine de müsaade etmesi, bunu meşveret meclislerinde bir ilke olarak kabul etmesi ve karşıt düşüncelere karşı sert bir tutum takınılmasına müsaade etmemesi gibi hususlar bunun göstergelerindedir.

---

¹⁸⁸ Âl-i İmrân, 3/159.

¹⁸⁹ eş-Şûra, 42/38.

¹⁹⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/202.

¹⁹¹ Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhît*, 3/105.

¹⁹² Armağan, *İslam Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler*, 143.

3.1.3.2. Sünnette Düşünce Özgürlüğü

İslam dininin düşünceye verdiği değerin yansımaları Hz. Peygamber'in uygulamalarında da görülmektedir. Hz. Peygamber'in ordu komutanı, devlet başkanı, aile reisi gibi birçok vasfının olması, sünnette düşünceye verilen değerin boyutlarını tespit etme adına önemli örneklik teşkil etmektedir. Bu kısımda Hz. Peygamber'in düşünceye verdiği değer, birkaç başlık altında farklı alanlardaki örneklerine temas edilerek aktarılacaktır.

a. Sosyal Münasebetlerde

Düşünce özgürlüğünün sünnetteki yansımalarına ilk olarak Hz. Peygamber'in sosyal münasebetlerdeki tavırları örnek olarak verilebilir. Nitekim Hz. Peygamber, inanmayanlara dahi İslam dinini kabul etmemelerine rağmen insanî noktada saygısını eksik etmemiş ve ashabına da bu noktada telkinde bulunmuştur.

Hz. Peygamber'in, Esmâ bt. Ebûbekir'e verdiği tavsiye bu hususa örnek olarak verilebilir. Esmâ bt. Ebûbekir'in annesi bir müşrikti. Hz. Peygamber hayatta iken kızını görmeye Medine'ye gelmiş, Esmâ müşrik olan annesi ile görüşüp görüşmeme hususunda tereddütte kalmıştı. Hz. Peygamber'e gidip annesi ile görüşüp görüşmeme hususundaki emirlerini sordu. Aldığı "evet" cevabı üzerine de annesi ile görüştü. İbn Kesir, Mümtehine sûresi 8. ayetin bu hadise üzerine indiğini aktarmaktadır.¹⁹³

Hz. Peygamber'in (sav) ashabının düşüncelerine de kıymet verirdi. Onları dinlerdi, onlarla istişare ederdi. Nitekim Kur'an'da, "...Eğer kaba, katı kalpli olsaydın, hiç şüphesiz etrafından dağılır giderlerdi. Onları affet, onların bağışlanmasını dile, iş hakkında onlara danış..."¹⁹⁴ buyrulur. Bu istişare günlük işlerde olduğu gibi askerî alanda, savaşlarda da temayüz etmektedir.

Bedir Savaşı'nda Hubab b. Münzir Hz. Peygamber'e (sav) gelerek askerî konumlandırıldığı yerin vahiyle mi emredildiğini yoksa kendi tasarrufu mu olduğunu, sordu. Hz. Peygamber (sav) kendi tasarrufu olduğunu söyleyince yerin

---

¹⁹³ İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'azîm*, 7/248.

¹⁹⁴ Âl-i İmran 3/159.

değiştirilmesini teklif etti ve Rasulullah (sav) da buna uyararak askerinin yerini değiştirdi.¹⁹⁵ Uhud Savaşı'nda Hz. Peygamber (sav) Müslümanları yetersiz gördü ve müdafaa savaşı yapmak istedi, fakat ashabin çoğu taarruzdan yana olunca onların kararına uydu ve Uhud meydan muharebesi yapıldı.¹⁹⁶ Hendek Savaşı'nda da ashabıyla istişare ederek Selman-ı Farisî'nin görüşüne göre Fars usulü bir savaş tekniği yapmayı kabul etti.¹⁹⁷

Görüldüğü üzere Hz. Peygamber, günlük işlerin yanı sıra askerî meselelerde dahi, kendisine itaati ilke edinmiş ashabıyla istişare etmekten kaçınmamıştır. Hatta Uhud Savaşı örneğinde de görüldüğü gibi kendi isteği olmamasına rağmen ashabının görüşü o yönde olduğu için savaş için hazırlanmıştır. Bu durum, Hz. Peygamber'in (sav) düşünceye nasıl bir önem attığının göstergesidir. Zira görüşlerin hür bir şekilde ifade edilmesine müsaade etmek kadar o görüşlere uygun hareket ederek kararlar vermek de düşünceye verilen değer bir göstergesidir.

b. Şahsî Alanda

Hz. Peygamber (sav) sadece sosyal münasebetlerde değil kendisiyle alakalı şahsî meselelerde dahi ashabıyla istişare ederdi. Bu kısma İfk hadisesi örnek olarak verilebilir. Zira bu hadise Hz. Peygamber'in (sav) bizatihi kendi ailesini ilgilendiren bir mesele idi, fakat Hz. Peygamber (sav) bu meselede dahi ashabıyla istişare etmekten geri durmamıştır. Hadise kısaca şöyledir.

Hz. Peygamber (sav) Beni Mustalik Gazvesi'ne Hz. Aişe'yi de götürmüştü. Gazve sonrasında ordu Medine'ye yakın bir yerde konakladıkları vakit Hz. Aişe ihtiyacını gidermek için kafilenden uzaklaştı. İhtiyacını giderdikten sonra dönerken kolyesini düşürdüğünü fark etti ve kolyesini aramak için geri döndü. Bu sırada çok vakit

---

¹⁹⁵ Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdümelik b. Hişâm b. Eyyüb el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî el-Mısırî, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, C.2 (Daru'l-Kitab el-Arabiyya Yayınları: Beyrut, 1990), 58.

¹⁹⁶ A.g.e., 3/26.

¹⁹⁷ A.g.e., 3/168.

kaybettiği için ordu onu unutarak hareket etti. Geride ise sadece sefer kontrol görevi için Saffan b. Muattal kalmıştı. Hz. Aişe'yi görünce devesine bindirdi ve Medine'ye getirdi. Bunu gören münafıklar yaygara kopartarak Hz. Aişe'ye bir iftirada bulundular. Hz. Peygamber, Hz. Aişe'nin böyle bir şey yapmadığından emin olmasına rağmen, ayet nazil olmasını bekledi. O sırada nasıl hareket edeceğini ise sahabenin ileri gelenleri ile istişare etti. Daha sonra iftiraların ardı arkası kesilmeyince Nûr sûresi 11. ayet nazil oldu. Ayet nazil olduktan sonra Hz. Peygamber bu iftirayı atanlara had cezası uyguladı ve bu hadise bir daha gündeme gelmedi.¹⁹⁸ Hz. Peygamber'in (sav) böylesine mühim olan ailevî bir meselede dahi ashabıyla istişare etmesi onların görüşlerine ne kadar değer verdiğini göstermektedir.

3.1.4. Düşünce Özgürlüğünün Dinamikleri

Düşünce özgürlüğünün dinamikleri kısmında İslam dininde düşünceye verilen değer ölçüsü üzerinde durulacaktır. İslam dininde düşünce özgürlüğüne ne tür sınırlar getirildiği ve hangi alanlarda özgürlük sağlandığı işlenecektir. Bu sayede İslam dininde düşünce özgürlüğünün kapsamı tespit edilmeye çalışılacaktır. Bu minvalde düşünce özgürlüğünün kapsamı ve düşünce özgürlüğünün hudutları diye iki başlık açılarak, öncelikle düşünce özgürlüğünün neleri kapsadığı işlenecek ardından nelerle sınırlı olduğuna değinilecektir.

3.1.4.1. Düşünce Özgürlüğünün Kapsamı

Düşünce özgürlüğünün kapsamı başlığından kasıt, düşünce özgürlüğünün hangi alanlarda, nasıl temayüz ettiği'dir. Daha öncede üzerinde durulduğu gibi düşünce özgürlüğü, insanın sahip olduğu haklardan ortaya çıkmaktadır. Haklara sahip olmak ve o hakları özgürce yerine getirmek düşünce özgürlüğünün kapsamını ifade etmektedir.

---

¹⁹⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 4/370.

a. Seçme Hakkı

Düşünce özgürlüğü bağlamında İslam dininde kişinin elde ettiği haklardan ilki seçme hakkıdır. İslam'da gerek devlet başkanının gerekse müessesilerin seçiminde vatandaşların seçme hakkının bulunmaktadır. Her iki müessesenin de Müslümanları ilgilendiren temel meselelerden olması hasebiyle bu noktada fertlerin görüşüne başvurmanın zaruret olduğu söylenebilir.¹⁹⁹ Bu hususa delil olarak, Abdurrahman b. Avf'ın Hz. Ömer vefat ettiği vakit Medine'yi dolaşarak halka, Hz. Ali ve Hz. Osman arasından kimin seçilmesini istediklerini sorması gösterilebilir.²⁰⁰

b. Devlet İdaresini Tenkit Hakkı

İslam dininde düşünceye verilen değer örneklerinden biri de kişinin devlet idaresini tenkit etme hakkına sahip olmasıdır. Bu hususa da Hz. Ömer'e isnad edilen mehir hadisesi örnek olarak verilebilir. Bir defasında kadınlara fazla mehir verildiğini öğrenen Hz. Ömer hutbe irad ederken bu konuya değindi. Bunun üzerine bir kadın kalkarak: “Ey Hattab’ın oğlu! Allah’ın bize verdiği sen engel oluyorsun.” diye itiraz etti ve ardından şu ayeti okudu: “*Eğer bir zevceyi bırakıp da başka bir zevce almak isterseniz öbürüne yüklerle (mehir) vermiş olsanız da içinden bir şey almayın!*”²⁰¹ Bunun üzerine Hz. Ömer; “Kadınlar bile senden iyi biliyor ya Ömer! Kadın isabetli konuştu, Ömer ise hata etti”. diye buyurmuştur.²⁰²

c. İçtihat Hakkı

İslam’ın düşünceye ve düşünce üretmeye verdiği değer bir diğer göstergesi de içtihat müessesesidir. İstilahî olarak içtihat; “Fakîhin herhangi bir şer‘î hüküm

---

¹⁹⁹ Armağan, *İslam Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler*, 140.

²⁰⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve 'n-nihâye*, 7/281.

²⁰¹ en-Nisâ, 6/20.

²⁰² er-Râzî, *Mefâtîhu 'l-gayb*, 10/14.

hakkında zannî bilgiye ulaşabilmek için bütün gücünü harcaması”²⁰³ şeklinde tarif edilmektedir. İctihat bütünüyle fikrî bir faaliyettir ve İslam’da teşvik edilmiştir.

Hz. Peygamber (sav) bu konuda “Hâkim, hüküm verirken içtihatla bulunur da isabetli hüküm verirse, iki sevap kazanır. Yine hüküm verirken içtihatla bulunur da yanılırsa, bir sevap kazanır”.²⁰⁴ buyurarak bu faaliyetin gelişmesine vesile olmuştur. Zaman zaman içtihad kapısı kapanmıştır, şeklinde görüşler olsa da, âlimlerin çoğunluğu tarafından hayatın dinamizmi ve sosyal gerçeklik arasındaki dengeyi iyi sağlamak adına her devirde içtihadı ihtiyaç duyulduğu fikri benimsenmiştir.²⁰⁵

3.1.4.2. Düşünce Özgürlüğünün Hudutları

Düşünce özgürlüğünün kaynaklarından sonra değinilecek bir diğer önemli husus da düşünce özgürlüğünün hudutlarıdır. Zira daha öncede değinildiği gibi sınırsız hürriyet başıboşluktan doğmaktadır. Düşünce özgürlüğü ise insanın kazandığı haklardan ortaya çıkmaktadır. Her hak beraberinde belirli sorumlulukları getirmektedir. Bu kısımda da İslam dininin bu noktada tayin ettiği sınırlar işlenecektir.

a. Fikirler Başıboş Bırakılmamalı

Düşünce özgürlüğünün hudutları kısmında ilk olarak fikirlerin başıboş bırakılmaması gerektiği hususu zikredilebilir. Fikirler ifade edildiği vakit belirli kıstaslara sahip olmalı ve bir metot gözetilmelidir.²⁰⁶ Bu noktada Kur’an’da birçok yerde nasıl konuşulması gerektiği, karşıdaki kişiyle diyalog kurulacağı vakit nasıl kurulması gerektiği anlatılmıştır. Bu ayetlere göre kişinin, bir başkasıyla iletişim kurduğu vakit;

---

²⁰³ H. Yunus Apaydın, “İctihad”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/432.

²⁰⁴ Buhârî, “İ’tisam”, 21 (7347).

²⁰⁵ Apaydın, “İctihad”, 443.

²⁰⁶ Armağan, *İslam Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler*, 34.

gönül alıcı konuşması,²⁰⁷ tatlı söz söylemesi,²⁰⁸ bağırmandan alçak sesle konuşması²⁰⁹ gibi hususlara dikkat etmesi gerekmektedir. Sesinin ölçüsünü ayarlamalı, çok bağırmandan konuşmalıdır.²¹⁰

b. Fert ve Toplum İstifadesi Gözetilmeli

Düşünceye tayin edilen hudutlardan biri de fert ve toplum istifadesini gözetmektir. Buradaki ölçü ise doğruyu konuşup doğru tavsiye verme, kötülükten sakındırma ve faydalı olanı konuşmaktır.²¹¹ Bir şahıs konuştuğun vakit bu, topluma yahut kendisine hiçbir şey kazandırmıyor aksine mefsedet yayıyorsa bu nevi sözlerden kaçınması gerekir. Bunu ayet-i kerime şöyle ifade etmektedir; “*Onlar boş sözlerden ve faydasız şeylerden yüz çevirirler*”.²¹² Hz. Peygamber (sav) ise bu hususta şöyle buyurmaktadır: “Allah’a ve âhiret gününe inanan, ya hayır söylesin ya da sussun.”²¹³

c. Başkalarını Hakir Görme Maksatlı Kullanılmamalı

Düşünceye tayin edilen bir diğer hudut da başkalarını hakir görme maksatlı hareket etmemek gerektiğidir. Başkalarını küçük görme onların kusurlarını, ayıplı taraflarını dile getirme, bunları teşhir etmek maksatlı ifadeler kullanmak da hürriyet kapsamında değerlendirilemeyeceği açıktır. Zira bu gibi durumlar insan onurunu zedelemektedir. Bu noktada da şu ayet örnek olarak verilebilir: “*Ey iman edenler! Bir topluluk bir diğerini alaya almasın. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler.*”

---

²⁰⁷ el-İsrâ, 17/28.

²⁰⁸ el-Bakara, 2/263.

²⁰⁹ el-Lokman, 31/19.

²¹⁰ el-Lokman, 31/19.

²¹¹ Armağan, *İslam Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler*, 34.

²¹² el-Mü’minûn, 23/3.

²¹³ Buhârî, “Edep” 31 (6023).

Kadınlar da diğer kadınları alaya almasın. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler."²¹⁴

d. İslamî Prensiplere ve İslam Akaidine Uygun Olmalı

İslam dininde düşünceye getirilen sınırlardan sonuncusu ise; ifade edilen, dışa vurulan fikrin İslam akaidine uygun olması gerektiğidir. Bu hususa değinen Êdeh, şeriatın ölçülerinde oynama olmayacağını ve hürriyetin bu alanda geçerli olmayacağını belirtmiştir. İslam'da mutlak manada düşünce özgürlüğünün olmadığına değinen Êdeh, fikir özgürlüğü kayıt altına alınan ilk kişinin de Hz. Peygamber olduğunu ifade etmektedir. Bunun sebebini ise hiç kimsenin bundan muaf olmayacağına işaret etmek olduğu şeklinde açıklamıştır.²¹⁵

3.1.5. İrtidat Açısından Düşünce Özgürlüğü

Kur'an'dan ve sünnetten verilen örneklerden İslam dininin düşünceye ne türden bir değer verdiği görülmektedir. Tüm bunların yanında bir de düşünce özgürlüğünün hudutları kısmında da belirtildiği gibi kişinin dikkat etmesi gereken noktalar vardır. Bu noktaların temelini Kur'an'da itaat mefhumunun oluşturduğu söylenebilir.

Nitekim Kur'an her ne kadar düşünmenin önemine vurgu yapıp düşünmeyenleri kınasa da, bir de itaat, teslimiyet, imtisal kavramlarına değinmektedir. Dikkat edilecek olunursa itaat kavramı Kur'an'da tam yüz yirmi dokuz yerde geçmektedir.²¹⁶ "Allah'a ve Rasulüne itaat edin!" şeklindeki ifade birçok yerde geçtiği gibi "İşittik ve itaat ettik!" şeklinde ayetler de vardır. Daha öncede belirtildiği üzere İslam'ın özgürlüğe bakışının temelinde inanç yatmaktadır. İnancın izin verdiği ölçüde düşünce özgürlüğünden söz edilebilir.

---

²¹⁴ el- Hucurât, 49/11.

²¹⁵ Êdeh, *et-Teşrî'u'l-cinâ'i*, 1/33-35.

²¹⁶ Furat Akdemir, "Kur'an'da İtaat Kavramı ve Peygambere İtaatin Mahiyeti", *Kelam Araştırmaları Dergisi*, C.11, S.1 (2013): 425.

Bu hususa değinen Osmanî, Üdeh'in de belirttiği gibi İslam dininde sınırsız hürriyet olmadığını ifade etmiş ve hürriyetin şer'i hükümlerce kısıtlandığını dile getirmiştir. Sözelimi bir Müslümanın zina eden kişiye ceza verilmemesi gerektiği noktasında görüş benimseyemeyeceğini belirten Osmanî, bu konudaki hükmün net olmasından sebep hürriyetin bu alanda geçerli olmadığını ifade etmiştir. İrtidat meselesine de bu minvalde yaklaşan Osmanî, İslam hukukunda irtidada verilen cezanın da bu sebeple düşünce özgürlüğü kapsamında değerlendirilemeyeceğini belirtmiştir.²¹⁷ Bu bakımdan bu türden fiiller İslam'da haddi aşan fiillerden görülmüş, dinin tasvip etmediği bir görüş olarak değerlendirilmiş ve bir ceza öngörülmüştür.

3.2. İnanç Özgürlüğü

İslam dini inanç özgürlüğü konusunda da kişiye yadsınamaz ölçüde serbestlik tanımıştır. Bu özgürlüğün temel dayanak noktalarını; *“Dinde zorlama yoktur. Doğru eğriden açıkça ayrılmıştır. Artık kim sahte tanrıları reddeder de Allah'a inanırsa kopmayan sağlam bir kulpa yapışmıştır. Allah her şeyi işitir ve bilir”*.²¹⁸ ayeti ve bu noktada değerlendirilebilecek *“Onlara haber verdiğimiz azabın bir kısmını sana ister gösterelim, ister (bundan önce) seni vefat ettirelim, senin görevin sadece tebliğ etmektir; hesaba çekmek bize aittir”*.²¹⁹; *“Ve de ki: Gerçek, Rabbinizden gelendir. Artık dileyen iman etsin dileyen inkâr etsin. Biz, zalimler için alevleri kendilerini çepeçevre kuşatan bir ateş hazırladık. (Susuzluktan) imdat dileyecek olsalar buna, erimiş maden gibi yüzleri haşlayan bir su ile cevap verilir. Ne fena bir içecek ve ne kötü bir barınak!”*²²⁰ ayetleri oluşturmaktadır.

Bu inanca saygı anlayışının temeli İslam'ın insana verdiği değerle görülmektedir. Dini, dili, ırkı ne olursa olsun yaratılmışların en şerefli olması hasebiyle insan, sırf

---

²¹⁷ Osmanî, *Fethu'l-Mülhim*, 4/192.

²¹⁸ el-Bakara, 2/256.

²¹⁹ er-Ra'd, 13/40.

²²⁰ el-Kehf, 28/29.

bu hususiyeti sebebiyle saygı görmeye layık kabul edilmektedir. Hz. Peygamber'in (sav) hayatında da bunun birçok misali ile karşılaşılmaktadır.

İnanç özgürlüğünün bir diğer boyutu ise haklar ve mükellefiyetler açısından tanınan bu özgürlüğün sınırlarının çizilmesi hususudur. Zira her hak beraberinde belli mükellefiyetler doğurmaktadır. Bireylerin başkasının dinine saygısızlık etmesi özgürlük olarak nitelendirilmemektedir. Nitekim bu husus ayette şöyle ifade edilmektedir; *“Allah'tan başkasına tapanlara kötü söz söylemeyin; sonra onlar da bilmeden, taşkınlık yaparak Allah hakkında kötü sözler söylerler...”*²²¹ Haklar ve mükellefiyetlerin bir diğer önemli boyutu da zimmîler ve zimmîlere yönelik verilen hükümlerdir. Zimmîlerin İslam devletinde edindiği haklar ve mükellef tutuldukları hususlar inanç özgürlüğünün dinimizdeki yerini ortaya koyması açısından oldukça önemlidir.

İnanç özgürlüğü kısmında öncelikle kavramsal çerçevenin çizilmesi amacıyla inanç ve inanç özgürlüğü terimleri üzerinde durulacaktır. Kaynaklarda inanç özgürlüğünün nasıl aktarıldığını analiz etmek amacıyla Kur'an'da ve sünnette inanç özgürlüğünün muhtevası açıklanacaktır. Son kısımda ise inanç özgürlüğünün dinamikleri başlığı işlenecek ve konunun boyutları tespit edilmeye çalışılacaktır.

3.2.1. Kavram Olarak İnanç Özgürlüğü

İnanç kelimesine bakıldığında iman kavramıyla aynı manada kullanıldığı görülmektedir.²²² İman kelimesi ise kavram olarak “birinin söylediği sözü tasdik etmek, gönül huzuru ile benimsemek, güven vermek, eman vermek, emin kılmak manalarına gelmektedir. İstilahî olaraksa “Hz. Peygamber'in Allah'tan getirdiği ve

---

²²¹ el-En'am, 6/108.

²²² Mustafa Sinanoğlu, “İman”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/212.

zarûrât-ı diniyye olarak bilinen hükümleri tereddütsüz kabul ederek bunların gerçek ve doğru olduğuna inanmak” şeklinde tanımlanmaktadır.²²³

İmanın ıstılahî tanımında her ne kadar salih amel kaydı düşülmese de imanın salih amelle beraber olmasının bir zaruret olduğu söylenebilir. Kur’an’da iman manasına gelen kavramlar 800 farklı yerde geçmektedir. Buralarda iman kavramı kimi zaman doğruluk manasına gelen “*sıdk*” kavramı ile kimi zaman “şüpheden uzak olmak” manasına gelen “*yakîn*” kavramı veya “huzur bulmak güven duymak” manasına gelen “*itminan*” kavramı ile geçmektedir. Cennetle müjdelenen inananlardan bahsedilen yerlerin çoğunda ise iman ile beraber peşine sâlih amel kaydı düşülmektedir. Bu hususa değinen İbnü’l-Cevzî, imanın Kur’an’da, tasdik, sadece dilin ikrarı, tevhid, peygamberi onaylama, namaz olmak üzere beş farklı manada kullanıldığını söyleyerek sâlih ameli de imandan bir cüz kabul etmiştir.²²⁴ İnanç hürriyeti ise iman hürriyeti olarak anlaşılmış ve şu şekilde tanım getirilmiştir; “Kişinin hiçbir zorlama ya da kısıtlamaya maruz kalmadan iman konularından kabul ettiklerini seçebilmesi ve insan, hayat ve yaratıcının varlığı konularında özgürce araştırma yapabilmesidir.”²²⁵

3.2.2. Kaynaklarda İnanç Özgürlüğü

İnanç hürriyeti kişinin din konusunda hür olması, istediği dine inanmasının yanında o dinin emirlerini de hiçbir baskı altında kalmadan yerine getirebilmesidir, fakat bunun kapsamı, ne ölçüde uygulandığı ve sınırlarının neler olduğu tartışılan hususlardandır.

3.2.2.1. Kur’an’da İnanç Özgürlüğü

Kur’an’da inanç özgürlüğü kapsamında değerlendirilebilecek ayetlerden birkaçı mevzunun temel fikriyatını vermesi açısından şöyle sıralanabilir:

---

²²³ Fikret Karaman vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006), 315.

²²⁴ Sinanoğlu, “İman”, 22/212.

²²⁵ Orhan, “*İslam Ceza Hukukunda İrtidat*”, 192.

“Artık dileyen iman etsin dileyen inkâr etsin!”²²⁶

“Onların ne dediklerini biz daha iyi biliyoruz. Sen onları zorlamakla görevli değilsin, uyarımızı ciddiye alanlara Kur’an’ı durmadan oku!”²²⁷

“Dinde zorlama yoktur.”²²⁸

“Artık sen öğüt ver, çünkü sen ancak bir uyarıcısın. Onların üstünde bir zorba değilsin.”²²⁹

Ayetlerde belirtildiği üzere Kur’an, inanç noktasında kullarını muhayyer bırakmaktadır. Bu manada kişinin, dilediği şekilde, dilediği dine inanması noktasında hür bırakıldığı görülmektedir. Kur’an’da geçen ayette Hz. Peygamber’e hitaben; *“Çünkü sen ancak bir uyarıcısın”* buyrulması inanan bireylere düşen görevin ne olduğunu ve bundan da önemlisi neyle sınırlı olduğunu açıkça belirtmektedir. *“Onların üstünde bir zorba değilsin”* hitabı da inananlara böyle bir mükellefiyet verilmediği gibi böyle bir gücün yani insanları dine kazandırma gibi bir kudretin de olmadığını göstermektedir. Bu hakikat *“Sen ne kadar inanmalarını istesen de insanların çoğu inanmazlar”*.²³⁰ ayetinde de açıkça belirtilmiştir.

İbni Kesir, Gâşiye suresinde geçen *“Onların üstünde bir zorba değilsin”* kısmını, Hz. Peygamber’de insanların kalbine zorla iman yerleştirecek gücün olmadığı şeklinde açıklamıştır.²³¹ Her ne kadar Kur’an tarafından inanç özgürlüğü vaz’ edilse de bu özgürlüğü sınırlayan bazı durumlar da bulunmaktadır. Kişinin başkalarının inancına müdahale etmesi, onların inancına saygısızlık etmesi yine Kur’an tarafından yasaklanan bir husustur. *“Allah’tan başkasına tapanlara kötü söz söylemeyin; sonra onlar da bilmeden, taşkınlık yaparak Allah hakkında kötü sözler söylerler. Böylece*

---

²²⁶ el-Kehf, 18/29.

²²⁷ el-Kâf, 50/45.

²²⁸ el-Bakara, 2/256.

²²⁹ el-Gâşiye, 88/21-22.

²³⁰ el-Yûsuf, 12/103.

²³¹ İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur’âni'l-‘azîm*, 7/553.

biz her ümmete kendi işlerini çekici gösterdik. Sonunda dönüşleri Rablerinedir. Artık O, ne yaptıklarını kendilerine bildirecektir".²³² ayetinin bu noktada sınır tayin edici olduğu söylenebilir. Nitekim ayetin tefsirinde Râzî, bu ayete yönelik görüşlerden birinin de kâfirlere yönelik tutumlarda nefret söylemine kaçılmaması olduğunu belirtmektedir.²³³ Yine Kur'an tarafından inanç özgürlüğüne getirilen hudutlardan biri olarak, mabetlere gösterilmesi gereken saygı misal olarak verilebilir. Allah şöyle buyurmaktadır; "...Eğer Allah'ın, insanların bir kısmıyla diğer kısmını engellemesi olmasaydı, manastırlar, kiliseler, havralar ve mescidler -ki oralarda Allah'ın adı çokça anılır- yıkılır giderdi."²³⁴ Bu ayetin tefsirinde Râzî, Ehli kitabı da içine alan ehli din tabirini kullanmış bunun karşısında da ehli şirk olduğunu ifade etmiştir. Allah'ın, Müslüman olmasalar dahi Ehli kitabın mabetlerini ehli şirke karşı muhafaza ettiğini belirtmiştir.²³⁵ Bu manada mabetlerin muhafaza edilmesi de inanç özgürlüğünü kapsayan hususlardan sayılabilir.

İnanç özgürlüğünün koruma altına alınmasının, başkalarının inanç özgürlüklerini kısıtlamadığı sürece geçerli olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Bu kısıtlama sadece fizikî olarak inançların gereği gibi hareket etmelerine mani olmak şeklinde değil, inançlarından dolayı yaptırım uygulamak, bazı haklardan mahrum etmek şeklinde de olmamalıdır. Aksi takdirde inanç hürriyetinden bahsedilmesi mümkün olmayacaktır.²³⁶

İnanç merkezli hürriyette sözü edilen hürriyetin, bizzat inanılanı seçme eylemi olduğu söylenebilir. Zira dinî inanış, ferдин kendi ilişkilerinin yahut ferдин diğer

---

²³² el-En'âm, 6/108.

²³³ er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 13/148.

²³⁴ el-Hac, 22/40.

²³⁵ er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 23/41.

²³⁶ Allâl el-Fâsî, *İslam Hukuk Felsefesi Kaynaklar Yöntemler Amaçlar*, çev. Soner Duman, (İstanbul: Mana Yayınları, 2014), 286.

fertlerle olan ilişkilerinin hayata aktarılmasından teşekkül ettiği için, bu durum doğal olarak işin başlangıcında bir seçme hakkının tanınmasını zorunlu kılmaktadır.²³⁷

Burada zorlama kısmına da değinmek gerekmektedir. Zira inancın hür yaşanması yalnızca başka dine girmeye zorlama şeklinde değil, bulunduğu dinden çıkarmaya zorlama şeklinde de temayüz etmektedir. Bu konuya değinen el-Fâsî, nelerin zorlama kapsamına gireceği üzerinde durmuş ve zorlamanın sadece silah zoruyla olmayacağını ifade etmiştir. Mesela doktora ihtiyaç duyulması halinde doktorun, dininden ayrılmadığı müddetçe bir hastayı tedavi etmeyeceğini söylemesi gibi beşerî zaaf noktalarının kullanılması ona göre zorlama olarak değerlendirilmektedir. Yine el-Fâsî'ye göre inandığı dinin propagandasını yapan birinin bunu yaparken yalana başvurması ve yaymak istediği dinin esasları ile ilgili muhatabını kandırması da zorlama olarak değerlendirmektedir.

Özellikle misyonerlerin bu yola tevessül ettiklerini ve bunu hürriyet kapsamında değerlendirdiklerini belirten el-Fâsî, bunun insan onuruyla bağdaşmayacak bir durum olduğunu ifade etmiştir. Daha sonrasında “hür” kavramı üzerinde duran el-Fâsî, “hür” kavramının bir manasıyla da “sahte”nin zıttı olduğunu belirtmektedir. Hür olmanın da bir bakıma her türlü sahteliğin karşısında olmayı gerektirdiğine değinen el-Fâsî, bunu da zorbalığın bir yansıması olarak değerlendirmektedir.²³⁸

Kur'an'da inanç hürriyetine değinildiği vakit, hadisenin iki boyuttan ibaret olduğu görülmektedir. Bunlardan ilki “Çünkü sen ancak bir uyarıcısın”²³⁹ kısmıyla kesit olarak alınan ayetin muktezası ve bu ayete dayanarak davetteki sınırlar açısından inanç özgürlüğü hususudur. Diğeri ise “Dinde zorlama yoktur”²⁴⁰ kısmıyla alınan ayetin muktezası ve bu ayet üzerinden inanç özgürlüğünün kimleri kapsadığı hususudur. Bu bakımdan Kur'an'da inanç hürriyetini bu iki ayet üzerinden değerlendirmenin mevzunun sınırlarını tespit etmek adına önem arz ettiği

---

²³⁷ Hacer Şahinalp, Din Hürriyeti Bağlamında Din Değiştirme Hürriyeti: İrtidat, *I.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4/2 (2013), 103.

²³⁸ el-Fâsî, *İslam Hukuk Felsefesi*, 286.

²³⁹ el-Gaşiye, 88/21-22.

²⁴⁰ el-Bakara, 2/256.

düşünülmektedir. Zira inanç özgürlüğünün her ne kadar inanmayanlara karşı boyutu olsa da inananlara yani Müslümanlara bakan tarafı da tartışma konusu olarak kabul edilmektedir. İnananlara bu türden bir hürriyet tanınıp tanınmadığı, tanındığı vakit sınırlarının neler olduğu bu ayetler üzerinden değerlendirilecektir.

a. Davetteki Sınırlar Açısından İnanç Özgürlüğü

İslam'da davet oldukça önemli bir husustur. Fakat bu davetin sınırları tespit edilmediği takdirde hadise yalnızca davette kalmamakta ve İslam'a girme noktasından zorlamaya kadar ulaşabilmektedir. Bu da inanç özgürlüğüne aykırı bir durum olarak değerlendirilmektedir. Yukarıda da zikredilen ayetin tamamı şöyledir;

*“Artık sen öğüt ver, çünkü sen ancak bir uyarıcısın. Onların üstünde bir zorba değilsin”.*²⁴¹

Bu ayetin Kur'an'da inanç hürriyetinin boyutlarına belirleyen ayetlerden ilki olduğu söylenebilir. Bu husus başka ayette şöyle ifade edilmektedir; *“Senin görevin sadece tebliğ etmektir; hesaba çekmek bize aittir”.*²⁴² Yine aynı doğrultuda değerlendirilebilecek bir başka ayet de şöyledir; *“Artık dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin!”*²⁴³ Bu ayetin tefsirini yapan Celâleddîn es-Süyûtî bu kısmı, “Allah kimin hakkında iman murad ederse o kişi iman eder, kimin hakkında da küfür murad ederse o kişi küfre düşer” şeklinde açıklamıştır.²⁴⁴

Bu ayetler, inanç hürriyetinin nasıl anlaşılması gerektiği hususunda yardımcı olmaktadır. İnsanların kalbine Allah sevgisinin zorla yerleştirilememesi ve inananların sadece davet etmekle mükellef olması inanmayanlara bu noktada baskı yapılamayacağı manasına gelmektedir. Zorla dine davet etmek bir bakıma

---

²⁴¹ el-Gaşiye, 88/21-22.

²⁴² er-Ra'd, 13/40.

²⁴³ el-Kehf, 18/29.

²⁴⁴ Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî, *ed-Dürrü'l-Mensûr fî tefsîr bil-me'sûr*, (Daru'l-Fikr Yayınları: Beyrut, 2011), 5/384.

inanmadığı için kişiyi hesaba çekmek olarak anlaşılır fakat hesap Allah'a aittir. Yine zorla davet, yukarıda bahsedildiği gibi hidayeti verecek olan Allah'tır, hakikatine ters düşmektedir.

b. Dinde Zorlama Açısından İnanç Özgürlüğü

İnanç özgürlüğü konusunda üzerinde durulması gereken diğer delil ise “*Dinde zorlama yoktur*” ayetidir. Bu ayete dayanarak inanç özgürlüğünün inananları da kapsadığının ifade edildiği ve bu sebeple de inanç özgürlüğüne aykırı görülebilecek mürtedin katledilmesi gibi İslam hukuku hükümlerinin de reddedildiği görülmektedir.²⁴⁵

Ayetin tefsirine bakıldığı takdirde, ayetin mefhumuna yönelik ihtilaflar olduğu görülmektedir. Bu ihtilafları sıralayan el-Kurtubî, bu noktadaki ilk görüşün, bu ayetin Tevbe sûresi 73. ayette geçen onlarla savaşılmasını bildiren ayetle neshedildiği görüşü olduğunu belirtmektedir. Bu noktadaki ikinci görüşün ise, bu ayetten sadece Ehli Kitabın kastedildiği görüşü olduğunu ifade etmektedir. Bu görüşe göre yalnızca Ehli Kitabın İslam'a girmeleri için zorlanamayacağını belirten el-Kurtubî, şirk ehli için böyle bir durumun söz konusu olamayacağını da eklemektedir. Bu görüşün delilinin ise Hz. Ömer'den gelen rivayet olduğunu aktarmaktadır. Rivayete göre Hz. Ömer yaşlı bir Hristiyan'ı İslam'a davet etmiş, yaşlı adam kabul etmeyince bu ayeti okumuş ve Allah'ım şahit ol, ben davet ettim, demiştir. Bu noktadaki son görüşün ise bu ayetten genel manada bir zorlama olmayacağını ifade eden el-Kurtubî, ayetin sebab-i nüzulünün bu noktada olduğunu belirtmiştir.²⁴⁶

Ayetin sadece inanmayanları kapsayıp kapsamadığı hususunda âlimler arasında yorumlar yapılmıştır. Konu hakkında Kur'an'ın ahkamla ilgili hükümleri değerlendirildiğinde bu ayetin yalnızca inanmayanları kapsadığı ifade edilmekte hatta bunun üzerine ulemanın ittifak ettiği görülmektedir.²⁴⁷

---

²⁴⁵ Aytakin, “*İrtidat Cezasına İlişkin Klasik ve Modern Görüşlerin Değerlendirilmesi*”, 187.

²⁴⁶ el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 4/280-282.

²⁴⁷ İbn Abdurrahim, *Ahkâm 'ul-Kur'an*” 1/383.

Elmalılı ise ayeti incelerken “fi’-d-din/dinde” ifadesinin, “ikrah/zorlama” ifadesinin zarfı değil haberi olduğunu belirtmektedir. Bu haliyle ayetin asıl manası ona göre şu şekildedir: “Dinde zorlama cinsinden hiçbir şey yoktur”! Dolayısıyla buradan kasıt inandıktan sonra zorlama olmadığı değil, hiç inanmamış kimseler için, dinleri üzere kalmaları noktasında bir zorlamanın olmayacağı kastı vardır. Ayet böyle anlaşılmadığı takdirde, Müslümanların da hiçbir şekilde, hiçbir şeye zorlanmamaları gerektiğini şeklinde anlaşılacaktır. Bu yorum ise dinde inananlar için hiçbir zorlama yoktur, şeklinde anlaşılacak ve şeriatın zahirine muhalif bir mana ortaya çıkmış olacaktır.²⁴⁸

3.2.2.2 Sünnette İnanç Özgürlüğü

Hız. Peygamber’in (sav) hayatına bakıldığı zaman her ne kadar herkesin Müslüman olmasını arzu etse ve bu doğrultuda gayret sarf etse de, insanların inanmadıkları ve daveti reddettikleri durumlarda bile onlara saygısını eksik etmediği görülmektedir. Hız. Peygamber (sav) inanmayanlara İslam’ın davetini yaptıktan sonra onları vicdanları ile baş başa bırakmış iman edenleri din kardeşi olarak kabul etmiş, İslam’ı kabul etmeyip dinleri üzere kalmak isteyenlere ise herhangi bir olumsuz tavır takınmamış ve onlara saygı göstermiştir.²⁴⁹ Hız. Peygamber’in (sav) inanmayanlara karşı sergilediği davranış onların yalnızca istedikleri dine inanmaları hususunda bir serbestlik değil, inandıkları gibi yaşamaları, dinî ayin ve tören tertip etmeleri, kendi dinleri üzere öğrenim görmeleri ve yine kendi dinleri üzerine yargılanmaları hususlarında oldukça geniş kapsamlı temayüz etmiştir.²⁵⁰

Sünnette inanç özgürlüğü kapsamı altında inanmayanlara gösterilen saygının sınırlarını tespit etmek amacıyla konu iki alt başlıkta işlenecektir. Bunlardan ilki

---

²⁴⁸ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili Tefsiri*, sad. Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, Orhan Atalay C.2 (Akçağ Yayınları: Ankara, 2015), 230.

²⁴⁹ Sallâbî, *Siyer-î Nebi*, 2/533.

²⁵⁰ Muhammed Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, çev. Mehmet Yazgan, (Ankara: Beyan Yayınları, 2004), 519.

insanların inandıkları gibi yaşamaları hususu, ikinci ise dinlerinin davetini yapma, yayma noktasındaki serbestliklerini de içeren diğer hususlar olacaktır.

a. Dinlerini Özgürce Yaşamaları Noktasındaki Serbestlikleri

Bu kısma ilk olarak, Medine İslam Devleti kurulduğu vakit inanmayanların haklarının gözetildiği ve dinleri noktasında hür bırakıldıklarını gösteren Medine Vesikası örnek olarak verilebilir. Bu vesikanın 25. maddesi şöyledir; “Benû Avf Yahudileri, müminlerle birlikte olarak bir ümmet (camia) teşkil ederler. Yahudilerin dinleri kendilerine, müminlerin dinleri kendilerinedir. Buna bizzat kendileri ve mevlaları dahildir.”²⁵¹ Bu husus açıkça, Hz. Peygamber’in (sav) Yahudilere dinlerini yaşama noktasında serbestlik tanıdığını ve onları inançlarından dolayı ötekileştirmedini göstermektedir. Yine bu vesika, dinleri, dilleri her ne olursa olsun insanlar arasında adaleti hâkim kılmanın önemine vurgu yapmaktadır.

Hz. Peygamber’in (sav) inanmayanlara olan davranışı üzerine verilebilecek bir diğer örnek de Mekke’nin fethi hadisesidir. Hz. Peygamber (sav) Mekke’ye girdiği vakit müşrikler Kâbe’nin avlusunda toplanmış, kendileri hakkında verilecek hükmü bekliyorlardı. Hz. Peygamber onlara; “Şimdi hakkınızda benim ne yapacağımı düşünüyorsunuz”? diye sordu. Onlar da; “Biz senin hayır ve iyilik yapacağımı düşünüyoruz. Sen kerem ve iyilik sahibi bir kardeşsin, kerem ve iyilik sahibi bir kardeşin oğlusun”. dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sav), “*Bugün size hiçbir başa kakma ve ayıplama yoktur. Allah sizi yargılasın*”. ayetini okuyarak genel af ilan etti.²⁵² Bu genel aftan kısa süre sonra da erkekler, kadınlar, büyükler, çocuklar, hepsi beraber kendi istekleriyle biat etmeye geldiler.²⁵³

Bu hususta verilebilecek bir diğer örnek de Aşûra orucu meselesidir. Hz. Peygamber (sav) Medine’ye geldiği vakit Yahudilerin oruç tuttıklarını ve bunu da; “Bu salih bir gündür. Allah o günde Benî İsrâil’i düşmanlarından kurtardı. Şükür olarak Hz. Musa

---

²⁵¹ Sallâbî, *Siyer-î Nebi*, 1/598.

²⁵² A.g.e., 2/533.

²⁵³ A.g.e., 2/535.

o gün oruç tuttu”. şeklinde söyleyerek gerekçelendirdiklerini öğrendi. Bunun üzerine Hz. Peygamber; “Biz Musa’ya onlardan daha yakınız”! buyurarak Müslümanlara da o günde oruç tutmalarını buyurdu.²⁵⁴ Bu hadiste Hz. Peygamber (sav) Yahudilerin oruç tutmalarına herhangi bir müdahalede bulunmadığı görülmektedir.²⁵⁵

Hz. Peygamber’in (sav) din hususunda sergilediği tutumun bir diğer örneği de Muaz b. Cebel hadisesidir. Hz. Peygamber (sav) onu Yemen’e idareci olarak gönderdiği vakit, Yemen halkına hitaben kurduğu şu cümleler bu noktada oldukça önemlidir:

*Ben Muaz b. Cebel'i, sizi hikmet ve iyi söz ile Rabb'inin yoluna davet etmesi için gönderdim. O, Allah'ın razı olduğu şeyi kabul edecek, olmadığı şeyi reddedecektir. İçinizden her kim Allah'ın birliğini ve Muhammed'in (sav) O'nun kulu ve peygamberi olduğunu kabul eder ve tam bir teslimiyetle İslam'a girerse, o kişi Müslümanların tüm haklarını elde etmiş ve onların sorumluluklarını yüklenmiş olur. Kim de cizye vermek sûretiyle eski dini üzerinde kalmak isterse, o kendi dini üzerine bırakılır. Bu halde o kimse Allah'ın, O'nun peygamberinin ve müminlerin koruması altındadır; öldürülmez, esir edilmez, kendisine gücünü aşan sorumluluk yüklenmez ve dinini terk etmesi için kendisine bir baskı yapılmaz.*²⁵⁶

Örneklerden de anlaşılacağı üzere Hz. Peygamber, inanmayanlara dinlerini serbestçe yaşamaları hususunda her türlü kolaylığı sağlamış, dinlerinden dolayı onları ötekileştirmemiş, devletleşme sürecinde dahi haklarını gözetmiş ve onlara karşı oldukça müsamahakâr olmuştur. Bu tarz bir tutum ise beraberinde, inanmayanların İslam’ı daha yakından tanımaları ve İslam’a muhabbetlerini artırmaları gibi birçok faydayı da beraberinde getirmiştir.

---

²⁵⁴ Buhârî, “Savm”, 68 (2010).

²⁵⁵ Aşûra orucunun Yahudilerle ilişkisi hakkında geniş bilgi için bk. Akif Dursun, “Âşûrâ Orucunun Kökeni ve Fıkhî Hükmünün Tahkiki”, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2020, cilt: 8, sayı: 2, ss. 732-759.

²⁵⁶ Muhammed Hamîdullah, *Mecmû‘atü’l-veşâ‘iki’s-siyâsiyye li’l-‘ahdi’n-nebevî ve’l-hilâfeti’r-râşide*, (Beyrut: Daru’n-Nefâis Yayınları, 1987), 213.

b. Diğer Hususlardaki Serbestlikleri

Hız. Peygamber'in (sav) inanmayanlara tanıdığı inanç hürriyeti konusunda ilk olarak O'nun Necran Hristiyanlarına karşı muamelesi örnek olarak verilebilir. Hız. Peygamber (sav) onları İslam'a davet ettiği vakit onlar bu daveti kabul etmemiş bununla beraber cizye ve haraç şartıyla bir anlaşmaya varmışlardı. Bu anlaşma gereğince dinlerine dair birçok hususta onlara ciddi manada bir serbestlik tanınmıştı. Bu anlaşmanın inanç özgürlüğüne bakan kısmı şöyledir;

*Onların mallarına, canlarına, dinî hayat ve tatbikatlarına, hazır bulunanlarına, bulunmayanlarına, ailelerine, mabetlerine ve az olsun çok olsun onların mülkiyetinde bulunan her şeye şamil olmak üzere, Allah'ın himayesi ve Rasûlullah Muhammed'in zimmeti Necranlılar ve onların tâbileri üzerine haktır. Hiçbir piskopos kendi dinî vazife mahalli dışına, hiçbir papaz kendi vazifesini gördüğü kilisenin dışına, hiçbir rahip, içinde yaşadığı manastırın dışına başka bir yere alınıp gönderilmeyecektir...*²⁵⁷

Görüldüğü gibi Hız. Peygamber (sav) onlara dini yaşayışlarına, mabetlerine varana kadar ciddi manada serbestlik vermiştir. Bunun diğer bir örneği de Necran heyetinin daha henüz Medine'ye gelmişken ibadet etmek istediklerini söylediklerinde Hız. Peygamber'in (sav) Medine mescidini göstermesi ve orada dinî ayinlerini icra etmelerine müsaade etmesi örnek olarak verilebilir.²⁵⁸

Hız. Peygamber (sav) yalnız Hristiyanlara değil Yahudilere de inanç noktasında müsamahakâr davranmıştır. Medine Vesikasında Yahudilerin ibadet ve eğitim yeri olan Beytülmidrâs'ta her türlü eğitim çalışmalarına ve istedikleri gibi ibadet etmelerine müsaade etmesi bunun en büyük göstergelerindedir. Hatta Hız. Peygamber'e (sav) bir keresinde Yahudiler tarafından zina eden iki Yahudi'ye nasıl

---

²⁵⁷ Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, 519.

²⁵⁸ Adem Apak, "Hız. Peygamber (sav)'in Uygulamalarında İnanç Hürriyeti", *Diyanet İlmî Dergi [Diyanet İşleri Reisliği Yıllığı] Peygamberimiz Hz Muhammed (SAV) Özel Sayısı*, (Aralık 2003), 421.

hüküm verileceği sorulmuş, Hz. Peygamber (sav) de Tevrat'ta da cezalarının aynı olduğunu göstermek için Beytülmidras'a gitmiştir.²⁵⁹

Burada sınırlı sayıda verilen örnekleri çoğaltmak mümkündür, fakat genel olarak bakıldığında Hz. Peygamber meşru dairede, hak ihlalleri, hak kısıtlaması, saldırganlaşma veya başka dinlere müdahale olmadığı müddetçe inanmayanlara ciddi manalara serbestlikler tanımıştır, denilebilir. Bu husus Hz. Peygamber'in (sav) vefatından sonra da devam etmiştir. Tüm İslam halifeleri birçok faydayı beraberinde getiren diğer dinlere karşı hoşgörüyü bu doğrultuda ilke edinmişlerdir. Hiç şüphe yok ki onlardan en önemlisi, bu muamele ile karşılaşanların daha sonrasında kendi istekleri ile barış dini olan İslam'a girmek istemeleridir. Mesela, Mekke'nin fethinde veya Necran Hristiyanlarının örneğinde bu hususlar görülmektedir. Bu topluluklara mensup bireyler, anlaşma yapıp ülkelerine döndükten sonra bu defa kendi istekleri ile İslam'ı kabul etmişlerdir.²⁶⁰

3.2.3. İnanç Özgürlüğünün Dinamikleri

Kur'an ayetleri ve Hz. Peygamber'in uygulamaları incelendiğinde İslam'da inanmayanlara ciddi manada saygı gösterildiği, inançlarını özgürce yaşamaları hususunda önemli ölçüde müsamahakâr davranıldığı görülmektedir. Bu başlık altında ise zimmî kavramı üzerinden İslam hukuku açısından inanmayanlara dair hükümler işlenecektir. Lügatta, “anlaşma, ahit, bir kimsenin ödemeye mecbur olduğu borç” manalarına gelen “zimmet” kökünden türeyen “zimmî”, “kendisine güvence verilen” manasındadır. İstilahî olarak da İslam ülkesinde Müslümanlarla beraber yaşayan gayr-ı Müslimleri ifade etmek için kullanılmaktadır.²⁶¹

Klasik uygulamalar incelendiğinde zimmî statüsünün iki şekilde ortaya çıktığı görülmektedir. Bunlardan ilki Necran Hristiyanlarında olduğu gibi sulh ile kendi

---

²⁵⁹ Ahmet Önkal, “Beytülmidrâs”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/95.

²⁶⁰ A.g.m., 420.

²⁶¹ Mustafa Fayda, “Zimmî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/428.

istekleri üzere, ikincisi ise harp yoluyla mağlup olup İslam idaresine girmekle elde edilmektedir. Zimmî esas itibarıyla Ehli Kitap için kullanılan bir tabir olsa da İslam hukukunda Sâbie, Sâmir, Mecûsi gibi diğer inanç sistemlerine mensup olan bireyleri de kapsamaktadır.²⁶² Bu kısımda, zimmîlerin İslam hukukunda hakları ve mükellefiyetleri şeklinde iki alt başlık açılarak, inanmayanların İslam hukuk doktrininde nerede konumlandırıldıklarına dair analiz yapılacaktır.

3.2.3.1. Zimmîlerin Hakları

İnanç özgürlüğü kısmında bahsedildiği gibi “*Dinde zorlama yoktur*” ayeti gereğince zimmîler inançları hususunda serbest bırakılmışlardır. Onlara tanınan bu serbestlik, sünnette inanç hürriyeti başlığında da değinildiği gibi sadece inanç hususunda değil, diğer birçok alanda da kendini göstermiştir. Burada onlardan birkaçı zikredilecektir.

Zimmîlerin inançları hususundaki serbestlikleri işleyen Armağan, zimmîlerin, temelde dört kısım üzere serbest olduklarını ifade etmektedir; “Diledikleri dine iman etme, iman ettikleri dinin esasına uygun yaşama, iman ettikleri dinin esaslarını öğrenme, öğretme ve neşir, dinin emirlerini genel manada yerine getirme”.²⁶³ Dinlerini yayma manasına gelen neşir hakları hususunda farklı görüşler bulunmaktadır. Klasik dönem eserlerine bakıldığında zaman zimmîlerin her ne kadar dinlerini yaşama noktasında serbestlikleri olsa da bunu izhar etme, yayma, propagandasını yapma noktasında müsaade edilmediği görülmektedir. Mesela es-Sübki, *el-Mecmu'* eserinde bu hususa değinmiş ve bu hususların zimmîler için yasak olduğunu ifade etmiştir.²⁶⁴ Son dönemde yazılan eserle baktığımızda ise bu noktada müsamaha gösterildiği görülmektedir. Mesela Üdeh, İslam devletinde zimmîlerin

---

²⁶² Ebû Yûsuf Ya'kûb b. İbrâhîm b. Habîb b. Sa'd el-Kûfî, *Kitâbü'l-Harâc*, (Beyrut: Daru'l-Ma'rife, 1979), 122.

²⁶³ Armağan, *İslam Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler*, 57.

²⁶⁴ Ebû'l-Hasen Takıyyüddîn Alî b. Abdilkâfi b. Alî b. Temmâm es-Sübki, *Tekmilatü'l-Mecmû'*, C.21 (Riyad: Daru Âmiru'l-Kutub Yayınları, 2006), 232.

haklarına değinirken bu hususa değinmiş, inanmayanların okul açma ve dinlerini yayma noktasında da serbest olduklarını ifade etmiştir.²⁶⁵

Zimmîlerin hakları üzerinde duran Zeydan ise, İslam Hukukçuları arasında yaygın olan şu sözle konuyu özetlemiştir; “Bizim lehimize olan şeyler onların da lehine, aleyhimize olan şeyler onların da aleyhinedir.”

Bunun dışında zimmîlerin seyahat etme, dinî inanca sahip olma ve mesken dokunulmazlığı gibi haklara sahip olduklarına değinen Zeydan, muhtesiplerin de zimmîlere karşı vazifeleri üzerinde durmuş, Müslümanların onlara sövmelerini, eziyet vermelerini ve rahatsız etmelerini engellemesine yönelik vazifelerinin olduğundan bahsetmiştir. Buna yönelik bir rivayet aktaran Zeydan, Şam emiri Salih b. Abdullah’ın bir kısım zimmîlerin Bizans’a casusluk yaptıklarının tespit edilmesi üzerine onları sürgün etmesini İmam Evzaî’nin doğru bulmadığını ve tepkisini belirten bir mektup yazdığını da aktarmaktadır.

Zimmîlerin dinlerini yaşamaları hususunda ciddi manada inanç hürriyetine sahip olduklarını belirten Zeydan, zimmîlere inançlarını değiştirmeleri hususunda baskı yapılmasının doğru olmayacağını belirtmiş, namaz vakitleri hariç olmak üzere diledikleri vakit çanlarını çalabileceklerinin de altını çizmiştir. Yine bunun dışında fakirlik ve acziyet durumlarında da devlet güvencesinden faydalanabileceklerini belirten Zeydan, Halid b. Velid’in Hire halkıyla yaptığı anlaşmayı delil göstermiş ve Halid b. Velid’in şöyle talimatta bulunduğunu belirtmiştir; “Onlardan yaşlanan veya zayıflayıp çalışamaz duruma düşen yahut başına bir bela gelen yahut zenginken fakirleşene Beytûlmalden nafaka veririm.”²⁶⁶

Zimmîlerin can ve mal güvenliklerine İslam ülkesinde Müslümanlar kadar önem atfedilmiştir. Bu noktada birçok rivayet bulunmaktadır. İbn Ömer’den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (sav) onlarla ilgili; “Kim bir zimmîyi öldürürse cennetin kokusunu alamaz. Halbuki cennetin kokusu kırk yıllık yürüme mesafesinden dahi alınabilir.” Yine başka bir rivayette Hz. Peygamber (sav)

---

²⁶⁵ Ūdeh, *et-Teşrî‘u’l-cinâ‘i*, 1/33.

²⁶⁶ Abdü’l-Kerim Zeydan, “İslam Hukukuna Göre Zimmîler”, çev. Hasan Güleç, *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/8 (1994), 436.

Müslüman birinin bir zimmîyi öldürmesi üzerine; “Ona verilmiş güvenceyi yerine getirmek herkesten önce bana düşer” buyurmuş ve katilin öldürülmesini emretmiştir.²⁶⁷

Uygulanacak had cezalarında da zimmîlere birtakım haklar tanınmıştır. Mesela içki içmek İslam hukukunda had suçlarındandır. Fakat bu zimmîler için bir suç olarak kabul edilmediği için bir cezası da yoktur. Zimmî içki içtikten sonra sarhoş olsa dahi bu durum böyledir. Fakat bazı suçlarda İslam hukukuna tabidirler. Mesela kazf haddi, sirkat haddi, zina haddi gibi, fakat zina haddinde aranan muhsan olma şartı noktasında birtakım farklılıklar bulunmaktadır.²⁶⁸

Zimmîlere tanınan haklardan biri de lakit çocuğun hükmü meselesindedir. İslam’da lakit terimiyle ifade edilmiş anası babası belli olmayan çocuk Müslüman kabul edilir. Fakat zimmîlerin mahallerinde veya mabetlerinde bulunan çocukta bu kural geçerli olmaz. Onların hukukuna saygı bir neticesi olarak çocuk zimmîlere bırakılır.²⁶⁹ Bahsedilen ve bahsedilmeyen örnekler incelendiğinde İslam hukukunda zimmîlere ciddi manada haklar ve imtiyazlar tanındığı görülmektedir.

3.2.3.2 Zimmîlerin Mükellefiyetleri

Her hak bir mükellefiyet karşılığındadır. Zira hak tanınıp mükellefiyet yüklenmemişse bu imtiyaz, hak tanınmadan sadece mükellefiyet yükleme zulüm, tanınan hakka oranla az mükellefiyet eşitsizlik olarak değerlendirilmektedir. Zimmîlere tanınan onca hakla beraber elbette birtakım mükellefiyetler de bulunmaktadır. Zimmîlerin en önemli mükellefiyetleri cizye vermektir. Cizye kavram olarak, “kâfi gelmek, karşılığını ödemek” manalarına gelirken ıstılâhî olarak

---

²⁶⁷ Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi’ es-San‘ânî el-Himyârî, *el-Musannef fi’l-hadîs*, C.8 (Daru’t-Te’sil Yayınları: Kahire, 2010), 212-213.

²⁶⁸ Seda Örsten Esirgen, “İslam-Osmanlı Ceza Hukukunda Zimmîler”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 21/2 (2015), 188-195.

²⁶⁹ Aktan, “Zimmîlerin Hak ve Yükümlülükleri”, 367.

da tebaadan olan gayrimüslimlerin harbî olanlardan ayrı tutulmaları adına verdikleri can ve mal güvenliklerini sağlayacak vergi, olarak tanımlanmaktadır.²⁷⁰

Kitabu'l-Harac adlı eserinde cizye hususunu işleyen Ebû Yûsuf, Hz. Ali'nin "Onlar cizyeyi malları ve kanları bizimkiler gibi olsun diye veriyorlar". buyurduğunu naklederek bu vergiyi vermenin zimmîlere vacip olduğunu ifade etmektedir. Bu verginin sadece Ehli Kitap için değil diğer zimmîler için de geçerli olduğunu belirten Ebû Yûsuf, bu verginin yılda bir ödeneceğini, kadınlar, çocuklar ve cizye ödeyemeyecek kadar fakir olanların bu vergiden muaf tutulduklarını ifade etmektedir. Zimmîlerin cizyelerini verdikleri için zekâttan da muaf tutulduklarını belirtmiştir.²⁷¹

Zimmîlerin can ve mal güvenliğinin sağlanamaması halinde ise alınan cizye vergisi geri verilmektedir. Nitekim Hz. Peygamber, Teymâ'da oturmakta olan Yahudilerle yapılan antlaşmada: "Onları himaye etmek bizim vazifemiz, cizye ödemek de onların vazifesidir" buyurmuştur. Bu hususta verilebilecek bir diğer örnek de Yermuk Savaşı'dır. Bu savaşta Ebû Ubeyde b. Cerrah Humus'u Bizans'a karşı savunamayacağı anlamış ve onlardan aldıkları vergiyi geri vermiştir.²⁷²

Zimmîler verdikleri cizye vergisinin dışında, şehirlerarası ticaret maksatlı yolculuk yaptıkları vakit "uşur vergisi", şayet ellerinde ekili-dikili arazi varsa "haraç" adlı bir vergi vermektedirler. Yine bunların dışında Müslüman halklarla muamelelerinde ölçülü olmaları, onlara içki domuz vs. dinin haram kıldığı şeyler satamamaları gibi mükellefiyetleri de bulunmaktadır.²⁷³

Zimmîlerin kıyafetleri meselesine de değinmek gerekmektedir. Zira her ne kadar Hz. Peygamber'in (sav) zimmîleri belli kıyafetleri girmeye zorladığı noktasında bir bilgi

---

²⁷⁰ Mehmet Erkal, "Cizye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/42.

²⁷¹ Ebû Yûsuf, *Kitabu'l-Harâc*, 122.

²⁷² Erkal, "Cizye", 8/43.

²⁷³ Armağan, *İslam Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler*, 55.

bulunmasa da²⁷⁴ zimmîlerin ayrı kıyafet giymesi gerektiği belirten âlimler olmuştur. Nitekim Ebû Yûsuf'un değindiğine göre, zimmîlerin bellerine taktıkları kuşağın Müslümanların kuşağından farklı olması gerekmektedir. Onlar bellerine kalın iplikten yapılmış zünnar takarlar. Başlarına ise çizgili kalensüve giyerler. Bineklerinde dahi farklılık olduğuna değinen Ebû Yûsuf, bunun Hz. Ömer tarafından mecbur tutulduğunu ve bu hükmün zimmîleri belli kıyafetlere zorlamanın aksine Müslümanlarla ayrılmaları amacıyla vaz' olunduğunu belirtmiştir.²⁷⁵

Tüm bu ayrımlardan ve mükellefiyetlerden sonra şu net bir şekilde ifade edilebilir ki, zimmîlere tanınan hakların yanında onların yapmakla yükümlü olduğu mükellefiyetlikleri yok denecek kadar azdır. Hatta onların mükellefiyetlerinde dahi; fakirlerden, çocuklardan, yaşlılardan cizye alınmaması, diğerlerinden alınan cizyenin ise, askerliğe sayılması, onların can ve mal muhafazasına sayılması gibi hususlarla birçok kolaylık sağlandığı görülmektedir.

3.2.4. İrtidat Açısından İnanç Özgürlüğü

İslam dini, en temelde “*Dinde zorlama yoktur*”!²⁷⁶ ayeti gereğince kişinin inancı her ne olursa olsun İslam dinine kazandırma noktasında zorlama olmaması gerektiğini vurgulamıştır. Zira kişinin yaşadığı dine dair bir zorlama olması bir nevi hesap sorma manasına geleceğinden bu husus; “*Sana düşen anlatmaktır, bize düşense hesap sormak*”²⁷⁷ ihtarıyla yasaklanmıştır. Kişiye inandığı dinden dolayı hesap soracak olan Allah'tır. Kulun bu noktada yapacağı ise sadece davet etmek, iyiliği emredip kötülükten nehyetmeye çalışmaktır.

İslam dininde gayrimüslimler sadece istediği dine inanma hususunda değil, o dine uygun yaşama, o dinin kurallarını öğrenme ve öğretme gibi hususlarda da hürdür. Buna mani olmayan İslam dini üstüne bir de bunların tümünün özgürce yaşanması

---

²⁷⁴ Fayda, “*Zimmî*” 44/431.

²⁷⁵ Ebû Yûsuf, *Kitabu'l-Harâc*, 127.

²⁷⁶ el-Bakara, 2/256.

²⁷⁷ er-Ra'd, 13/40.

hususunda Müslümanlara telkinde bulunmuş ve onlara, Hz. Peygamber'in (sav) uygulamalarında ve emirlerinde de görüldüğü gibi kötü davranılmamasını istemiştir. Nitekim Necran Hristiyanların da olduğu gibi, onlar ilk Medine'ye geldikleri vakit dinî ayinlerini yapacak mekân istemişler, Hz. Peygamber (sav) de onlara Medine mescidini göstermiştir.²⁷⁸

İslam hukukunun hükümlerine bakıldığı zaman da yine kaynaklardan hareketle İslam devletlerinde yaşayan zimmîlerin ciddi manada haklarının olduğu, birtakım mükellefiyetleri olsa da, esasında bunun da onlara verilmiş haklardan ileri geldiği görülmektedir. Canları ve malları da olmak üzere tüm hakları güvence altına alınmış, emniyetleri sağlanamadığı zamanlarda da alınan vergiler geri verilmiştir.

İslam dininin inanca verdiği değer üzerinde durulurken, inanmayanlara karşı tutumundan ziyade inananlara karşı tavrı tartışma konusu olmuştur. İslam dininin inanmayanlara tanıdığı serbestliğin inandıktan sonra da devam ettiği görüşü benimsenmiş ve irtidada öngörülen ceza da bu manada inanç özgürlüğüne aykırı görülmüştür.²⁷⁹

Daha öncede değinildiği üzere İslam dininin düşünceye ve inanca tanıdığı özgürlük inanç ekseninde şekillenmiştir. “*Dinde zorlama yoktur*” ayetinin tefsirinde, İslam hukukçularının bu noktadaki yorumlarında da görüldüğü gibi inanca taalluk eden meselelerde hürriyet söz konusu edilmemiştir. İrtidat da inanca taalluk eden bir mesele olduğu için inanç özgürlüğü kapsamında değerlendirilmemiştir.

Bu noktada dikkat edilecek bir diğer husus da İslam hukukunda had cezaları yani Allah hakları olan cezalarda birtakım kurallar yerine getirilmediği takdirde bunun dünyevî bir cezasının olduğudur. Bu suçları verilen cezalar hürriyetin kısıtlanması, şeklinde değil mağduriyetin ve mağdurun muhafazası şeklinde anlaşılmıştır.²⁸⁰

---

²⁷⁸ Apak, “Hz. Peygamber (sav) 'in Uygulamalarında İnanç Hürriyeti”, 421.

²⁷⁹ Aytakin, “İrtidat Cezasına İlişkin Klasik ve Modern Görüşlerin Değerlendirilmesi”, 187.

²⁸⁰ Orhan, “İslam Ceza Hukukunda İrtidat”, 193-194.

İrtidatın İslam hukukunda cezası dünyevîdir. Bunun sebeplerinden biri de irtidat suçunun dinî olarak değil toplumsal olarak işlendiğidir. Serahsi'nin açıklaması da bu yöndedir;

*“Din değiştirmek ve küfür üzere olmak en büyük suçlardandır; ancak bu, Allah ile kul arasında olan bir keyfiyettir. Bundan dolayı bu suça verilecek asıl ceza ahirete bırakılmıştır. Dünyada verilen ceza ise idare-i maslahat kabilinden olan yani kulların maslahatı için meşru kılınan bir cezadır”.*²⁸¹

İmam Serahsî irtidada verilen cezanın da toplumsal gerekçelerle olduğunu vurguladıktan sonra konunun daha net anlaşılması adına diğer had cezalarındaki yararları da sıralamıştır. Sözelimi kısas cezasındaki gayenin can güvenliğini sağlamak, zina cezasının nesebi ve meşru aile hayatını muhafaza etmek, hırsızlık cezasının da malı muhafaza etmek olduğunu belirtmiştir.²⁸² O sebeple diğer had cezalarında olduğu gibi irtidatın cezasındaki gaye de mahza kişinin dinini değiştirmesi olmadığı için, bu ceza inanç özgürlüğü bağlamında değerlendirilmemektedir.

---

²⁸¹ Ebû Bekr Şemsü'l-Eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, C.10 *el-Mebsût*, (Beyrut: Daru'l-Ma'rife, 1987), 116.

²⁸² A.g.e., 10/117.

SONUÇ

İslam'ın emir ve hükümlerinin bütün olarak değerlendirilmesi gerekir. Nasıl ki ayetler birbirinden koparıldığı, Kur'an'a bütüncül bakılmadığı, siyak-sibak kavramları gözetilmeden ayete mana verildiği zaman Kur'an'ın mefhumundan uzaklaşırsa aynı şekilde hadislerden kopuk bir şekilde Kur'an anlaşılmaya çalışıldığında da hükümlerdeki hikmet tam manasıyla idrak edilememiş olacaktır. Ayetlerde bakıldığı zaman sık sık Hz. Peygambere yönlendirdiği görülmektedir.

Mesela Nahl sûresi 44. ayette; *“O peygamberleri apaçık delillerle ve kutsal metinlerle gönderdik. İnsanlara indirdiklerimizi kendilerine açıklamaları için ve (ola ki üzerinde) düşünürler diye sana da uyarıcı kitabı indirdik”* buyrulmaktadır.

Hz. Peygamber'in (sav) Peygamberlik vasıflarından biri de mübeyyin yani Kur'an emirlerini açıklıyor oluşudur. Açıklamak, tebliğ kavramından farklıdır. Zira tebliğ ulaştırmak manasına gelmektedir. Hz. Peygamber'in Allah'tan aldığı emirleri insanlara ulaştırması tebliğ vazifesinden ileri gelmektedir. Hz. Peygamber'in mezkûr ayette de görüldüğü gibi bir de tebyin vazifesi bulunmaktadır. Binaenaleyh Hz. Peygamber, hem Allah'tan aldığı emirleri insanlara ileten hem de ayetleri nasıl anlayacaklarını onlara anlatan kişidir. Bu sebeple ayetlerin ve ayetlerde geçen hükümlerin hadisler çerçevesinde anlaşılması gerekmektedir.

İrtidat meselesinde de Kur'an'a bakıldığında mürtedin dünyadaki cezasına dair bir ayet bulunmadığı görülmektedir. Ayetlerde daha ziyade mürtedin ahiretteki durumuna değinilmektedir. İrtidat edenin öldürülmesi gerektiğini savunan âlimlerin ise hadislerdeki rivayetlerden, sahabe uygulamalarından kaynaklı bu görüşü benimsedikleri görülmektedir. Zira irtidat hadisi farklı varyantlarıyla tam on yedi farkı sahabeden rivayet edilmektedir.

İrtidat edenin öldürülmesi gerektiğinde âlimlerin icmaı vardır. Klasik eserlere bakıldığı zaman irtidat edenin cezası üzerine bir tartışma bulunmamaktadır. Sadece tevbe teklif edilir mi, malları noktasındaki tasarrufları nasıl olur gibi hususlar ihtilaf mevzusu olmaktadır. Son döneme gelindiğinde ise öldürmenin mahiyetinin de tartışma konusu edildiği görülmektedir. Kimi sadece “bağy” ve “muharebe” suçları işleyen yani Müslümanların aleyhine çalışıp bu hususta propaganda yapan mürtedlerin öldürülmeleri gerektiği savunmuş ve ağır irtidat hafif irtidat ayırımına

gitmişlerdir. Kimi de mürtedin öldürülmesinin genel manada düşünce, özel manada da inanç özgürlüğüne aykırı olduğunun savunmuş ve cezayı tümünden reddetmiştir.

İrtidadın cezasına yönelik ağır ve hafif şeklinde bir ayrıma gidilip gidilmeyeceğine bakıldığı zaman rivayet edilen hadislerin ve sahabe uygulamalarının bu noktada belirleyici olduğu görülmektedir. Nitekim hadisler üzerinde durulduğu vakit, hadislerde böyle bir kaydın koşulmadığı görülmektedir. Sahabe uygulamalarına bakıldığı zaman, sahabenin de hadis rivayetleri doğrultusunda bu şekilde bir uygulamasının olmadığı ve mürtedin katlini mutlak manada anladıkları görülmektedir. Aynı şekilde mezheplerin görüşlerinde de böyle bir ayrım görülmemiş, irtidat cezası mevzubahis olduğu vakit tevbe teklifinden sonra cezasının uygulanacağı görüşünü benimsedikleri görülmektedir.

İrtidada verilen cezanın düşünce özgürlüğüne aykırı olup olmadığını anlamak için ise İslam dininde düşünce özgürlüğünün nerede konumlandığına bakmak gerekmektedir. İlk olarak belirtmek gerekir ki sınırsız manada bir düşünce özgürlüğü sadece İslam dininde değil diğer hukuk sistemlerinde de makbul görülmemiştir. Zira sınırsız manada düşünce özgürlüğü başboşluktan ileri gelmektedir. Düşünce özgürlüğüne bakıldığı zaman da daha ziyade bir “hak” olarak değerlendirildiği görülmektedir. İslam dini de bu noktada belirli hususlarla düşünce özgürlüğünü kısıtlamaktadır. Bu kısıtlamalar ise daha ziyade inanç eksenindedir. İslam dininde emir ve sorumlulukların olduğu alanlar düşünce özgürlüğü kapsamında değerlendirilmemiştir. Sözgelimi haram olan bir şeye helal demek bu kapsamda özgürlük olarak sayılmamaktadır, fakat bu İslam dininde düşünce ve inanç özgürlüğü olmadığı manasına gelmemektedir.

İslam dininin zimmîlere tanıdığı haklar bunun göstergelerindedir. Zira zimmîlere İslam devletlerinde ciddi manada haklar tanınmıştır. İstedikleri dine inanma, o dinin gerektirdiği gibi yaşama gibi haklarının yanında Müslümanların sahip olduğu birçok hakka da sahiptirler. Dinlerinden dolayı ötekileştirmeleri şöyle dursun, Hz. Peygamber’in uygulamalarında görüldüğü kötü muamele dahi görmemişlerdir. Zimmîlere tanınan hakların yanında cizye vermek gibi belirli mükellefiyetleri de bulunmaktadır, fakat bu mükellefiyetleri, onlara tanınan hakların yanında oldukça azdır.

Daha öncede değinildiği gibi mürtede öngörülen ceza ise bu kapsamda değlendirmemektedir. Zira mürtede dünyada bir ceza öngörülmesi, küfründen dolayı değil toplumsal gerekçeler sebebiyledir. İrtidada öngörülen cezanın ağır oluşunun sebebi ise işlenen suçun ağır oluşundan dolayıdır. İslam dini mürtede öngörülen cezayı “kendi iç meselesi” olarak görmüştür. Bu manada irtidat suçu inanç özgürlüğü kapsamında değlendirilmemiş, toplumsal birçok soruna sebebiyet verecek bir “suç” olarak kabul edilmiş ve ona göre bir ceza öngörölmüştür.

KAYNAKÇA

- Akalın, Adnan. “İslam Hukuku Açısından Suçun Unsurları”. *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*. C.8, S.10 (2013): 50-72.
- Akbulut, İlhan. “İslam Hukukunda Suçlar ve Cezalar”. *Ankara Hukuk Fakültesi Dergisi*. C.3, S.1 (1993): 167-181.
- Akdemir, Furat. “Kur’an’da İtaat Kavramı ve Peygambere İtaatin Mahiyeti”. *Kelam Araştırmaları Dergisi*. C.11, S.1 (2013): 425-442.
- Aktan, Hamza. “Kur’an ve Sünnet Işığında Zimmîlerin Hak ve Yükümlülükleri”. *Kur’an-ı Kerim’de Ehl-i Kitab -Tartışmalı İlmî Toplantı-*. (2007): 364-393.
- Alacakaptan, Uğur. *İngiliz Ceza Hukukunda Suç ve Cezaların Kanuniliği Prensibi*. 1 bs. Ankara: Ajans-Türk Matbaası, 1958.
- Apak, Adem. “Hz. Peygamber (sav)’in Uygulamalarında İnanç Hürriyeti”. *Diyanet İlmî Dergi [Diyanet İşleri Reisliği Yıllığı] Peygamberimiz Hz Muhammed (SAV) Özel Sayısı*. (2003): 415-422.
- Apaydın, H. Yunus. “İctihad”, *DİA*. (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/432.
- Ardoğan, Recep. “İrtidatın Cezalandırılması”. *Buhrandan Burhana Günümüz Kelam Problemleri*. (2018): 413-422.
- Armağan, Servet. *İslam Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler*, 7 bs. Ankara: DİB Yayınları, 2015.
- Asar, Muhammet Ali. “Yorum-Bağlam Ekseninde Hadislerde İrtidat”, *İslami İlimler Perspektifinden Dinden Dönme: İrtidat*, (2021): 63-130.
- Atar, Fahrettin. “Sünnet”, *Fıkıh Usûlü*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Vakfı Yayınları, 2018. 59-78.
- Aydın, Şükrü. “Kur’an Açısından Dinden Dönme (İrtidat) ve Cezası”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Derneği*. C. 10, S. 54 (2017): 959-968.
- Aytekin, Mehmet Ali. “İrtidat Cezasına İlişkin Klasik ve Modern Görüşlerin Değerlendirilmesi”. *İslamî İlimler Perspektifinden Dinden Dönme: İrtidat*. (2021): 157-220.
- Bebek, Adil. “Ceza”. *DİA*. (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/469.
- Boynukalın, Mehmet. “Suç”. *DİA*. (İstanbul: TDV Yayınları, 2019), 37/453.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu’fi. *el-Cami’u’s-sahîh*. Nşr. Abdurrahman b. Abdullah b. Akîl. 10 Cilt, 1. Baskı, Kahire: Daru’t-te’sıl, 1433/2021.
- Çakan, İsmail Lütfi. “Cem ve Te’lif”, *DİA*. (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/287.
- Çetintaş, Recep. “Din Özgürlüğü Bağlamında İslâm Hukukunda İrtidâd Cezasının Nedeni ve Mahiyeti”, *Karşılaştırmalı Dinî Araştırmalar Dergisi*, C.12, S.27 (2017): 127-146.
- Dalgın, Nihat. “İrtidat ve Cezası”. *Kur’an Mesajı: İlmî Araştırmalar Dergisi*. C.1, S. 10,11,12 (1998): 172-189.

- Dursun, Akif, “Âşûrâ Orucunun Kökeni ve Fıkhî Hükmünün Tahkiki”, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2020, cilt: 8, sayı: 2, ss. 732-759.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş‘as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *es-Sünen*. Nşr. Abdurrahman b. Abdullah b. Akîl. 8 Cilt, 1.Baskı, Kahire: Daru’t-Te’sıl Yayınları, 1436/2010.
- Ebû Yûsuf, Ya‘kûb b. İbrâhîm b. Habîb b. Sa’d el-Kûfî. *Kitâbü’l-Harâc*, 1 bs. Beyrut: Daru’l-Ma’rife Yayınları, 1979.
- Ebû Zehre, Muhammed b. Ahmed b. Mustafa. *el-Cerîme ve’l-‘ukûbe fi’l-fıkhî’l-İslâmî*, 1 bs. Kahire: Daru’l-Fikri’l-Arabî Yayınları, 1998.
- el-Askâlânî, Ebü’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed. *Fethü’l-bârî bi-şerhi Şahîhi’l-Buhârî*, 24 Cilt. Risâletü’l-Alemiyye Yayınları: Beyrut, 2013.
- el-Aynî, Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed. *‘Umdetü’l-kârî fi şerhi Şahîhi’l-Buhârî*, 22 Cilt. es-Sahhar Yayınları: Kahire, 2012.
- el-Endülüsî, Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân. *el-Bahrü’l-muhît*, 9 Cilt. Daru’l Kutubu’l İlmiyye Yayınları: Beyrut, 2010.
- el-Fâsî, Allâl. *İslam Hukuk Felsefesi Kaynaklar Yöntemler Amaçlar*. çev. Soner Duman. İstanbul: Mana Yayınları, 2014.
- el-İsfahânî, Ebü’l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb. *el-Müfredât fi garîbi’l-Kur’an*, 1 bs. Beyrut: Daru’l-Ma’rife Yayınları, 1998.
- el-Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes‘ûd b. Ahmed. *Bedâ’i’u’s-sanâ’i’ fi tertîbi’s-şerâ’i’*, 7 Cilt. Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye: Beyrut, 1986.
- el-Karadavi, Yusuf. “İrtidat Sorunu: Yaşanan Sosyal Değişimler ve Tehdit Boyutu”. çev. Osman Güner, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*. C. 7, S. 2 (2005): 259-273.
- el-Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’an*, 24 Cilt. Müessesetu er-Risale Yayınları: Beyrut, 2006.
- el-Mâverdî, Ebü’l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *el-Ahkâmü’s-Sultâniyye*. çev. Ali Şafak. Ankara: Beyan Yayınları, 2016.
- el-Meccâcî, Muhammed Sekhal. *el-Müzehheb mine’l-fikhü’l-Mâlikîyyi ve edilletihî* 3 Cilt. Daru’l-Va’y Yayınları: Dimeşk, 2010.
- el-Mergînânî, Ebü’l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî. *el-Hidâye şerhu’l-Bidâyetü’l-mübtedî*, 8 Cilt. Mektebet’ul Busra Yayınları: Karachî, 2014.
- el-Mevsılî, Ebü’l-Fazl Mecdüddîn Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd. *el-İhtiyâr li-ta’lîli’l-Muhtâr*, 2 Cilt. Daru’l Erkam Yayınları: Beyrut, 2012.
- el-Münzirî, Ebû Muhammed Zekiyyüddîn Abdülazîm b. Abdilkavî b. Abdillâh. *Muhtaşaru Süneni Ebî Dâvûd (el-Müctebâ mine’s-sünen)*, 3 Cilt. Daru’l Mektebe Yayınları: Beyrut, 2010.
- er-Râzî, Ebû Abdillâh (Ebü’l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin et-Taberistânî. *Mefâtihu’l-gayb*, 32 Cilt. Daru’l Fikr Yayınları: Beyrut, 1981.

- es-Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-Eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. *el-Mebsût*, 31 Cilt. Daru'l-Ma'rife Yayınları: Beyrut, 1987.
- es-Sübkî, Ebü'l-Hasen Takıyyüddîn Alî b. Abdilkâfi b. Alî b. Temmâm. *Tekmiletü'l-Mecmû'*. 23 Cilt. Daru Âmiru'l-Kutub Yayınları: Riyad, 2006.
- Erkal, Mehmet. "Cizye". *DİA*. (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/42.
- Esirgen, Seda Örsten. "İslam-Osmanlı Ceza Hukukunda Zimmîler". *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*. C.21, S.2 (2015): 145-172.
- es-San'ânî, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' el-Himyerî, *el-Musannef fi'l-hadîs*. 10 Cilt. Daru't-te'sıl Yayınları: Kahire, 2010.
- es-Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfiî. *ed-Dürrü'l-Mensûr fit-tefsîr bil-me'sûr*, 8 Cilt. Daru'l Fıkr Yayınları: Beyrut, 2011.
- eş-Şirbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb el-Kâhirî. *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-Minhâc*, 5 Cilt. Daru'l-Feyha Yayınları: Dimeşk, 2006.
- et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî el-Bağdâdî. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Şur'ân*, 7 Cilt. Müessesetü'r-Risale Yayınları: Beyrut, 1994.
- et-Tehânevî, Zafer Ahmed b. Latîf el-Osmânî. *İ'lâ'ü's-sünen*, 22 Cilt. İdaretu'l Kur'an ve'l Ulumu'l-İslamiyye: Karachî, 1989.
- ez-Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gavâmizi't-Tenzîl*, Beyrut: Dâru'l Marife, 2009.
- Fayda, Mustafa. "Zimmî". *DİA*. (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/428.
- Güzel, Fatih. "Hz. Peygamber Döneminde Bireysel İrtidat", *İslamî İlimler Perspektifinden Dinden Dönme: İrtidat*, (2021): 131-156.
- Hamîdullah, Muhammed. *İslâm Peygamberi*. çev. Mehmet Yazgan. Ankara: Beyan Yayınları, 2004.
- . *Mecmû'atü'l-vesâ'iki's-siyâsiyye li'l-'ahdi'n-nebevî ve'l-hilâfeti'r-râşide*. Beyrut: Daru'n-Nefâis Yayınları, 1987.
- Hayreddin Karaman, *Hayatımızdaki İslam*, 4 Cilt. İz Yayıncılık: İstanbul, 2012.
- Heysemî, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân, *Mecma'u'z-zevâ'id ve menba'u'l-fevâ'id*, 23 Cilt. Daru'l Kitâbu'l-Arabî Yayınları: Beyrut, 2001.
- Hurç, Ramazan. "Hz. Ebu Bekir Döneminde Bağımsızlık Hareketleri (İrtidat ve İrticâ)". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. S.3 (1998): 33-66.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî. *el-Musannef fi'l-eḥâdîs ve'l-âşâr*, Nşr. Muhtar Ahmed en-Nedvî es-Selefi. 18 Cilt, 1. Baskı, Bombay: Daru's-selefiyye Yayınları, 1403/1984.
- İbn Abdurrahim, Abdu'l Mun'im. *Ahkâm'ul Kur'an*, 3 Cilt. Daru'l İbn Hazm Yayınları: Beyrut, 2006.

- İbn Âşur, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir et-Tûnisî, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 30 Cilt. Daru't-Tunusiyye li'n-Neşr: Tunus, 1884.
- , *İslam Hukuk Felsefesi Gaye Problemi*. çev. Prof. Dr. Vecdi Akyüz. İstanbul: Rağbet Yayınları, 1999.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd el-Endelüsî el-Kurtubî. *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, 11 Cilt. Daru'l Kutubu'l İlmiyye: Beyrut, 2003.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî el-Mısrî. *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 7 Cilt. Daru'l Kitab el-Arabiyya: Beyrut, 1990.
- İbn Kesir, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî. *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'azîm*, 7 Cilt. Daru İbni'l Cezvi Yayınları: Beyrut, 2010.
- , *el-Bidâye ve'n-nihâye*. 21 Cilt. Daru İbn Kesîr Yayınları: Dimeşk, 2010.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâilî el-Makdisî. *el-Müğnî*, 10 Cilt. Mektebetu'l Kahire: Kahire, 1968.
- İbn Mace, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî. *es-Sünen*, Nşr. Abdurrahman b. Abdullah b. Akîl. 4 Cilt, 1.Basım, Kahire: Daru't-te'sıl Yayınları, 1435/2014.
- İbn Salih, Muhammed. *Tefsîru'l-Kur'anü'l-Kerim sûretü'l-Maide*, 2 Cilt. Daru'l İbnü'l Cezvî Yayınları, Beyrut, 2011.
- İltaş, Davut. "Yadsınan Gelenek: "İslam'a Yamanan Sanal Şiddet: Recm ve İrtidat Meselesi Yazısı Üzerine Bazı Eleştirel Mülahazalar". *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi [Bilimsel Birikim]*. C.3, S.1 (2003): 217-227.
- İnce, İrfan. "Ridde". *DİA*. (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/88.
- Kemâlî, Muhammed Hâşim. *İslâm'da İfade Hürriyeti*. çev. Muhammed Çeviker. İstanbul: İnsan Yayınları, 2000.
- Kılavuz, Ahmet Saim. *İman-Küfür Sınırı*, 2 bs. İstanbul: Marifet Yayınları, 1982.
- Kırbaçoğlu, Hayri. "Yadsınan Gelenek: "İslam'a Yamanan Sanal Şiddet: Recm ve İrtidat Meselesi", *İslâmiyât [Din ve Şiddet Özel Sayısı]*, C.5, S.1 (2002): 125-132.
- Koçak, Muhsin, vd. *Fıkıh Usulü*, 1 bs. İstanbul: Ensar Yayınları, 2014.
- Köse, Saffet. "Hz. Ömer'in Bazı Uygulamaları Bağlamında Ahkâmın Değişmesi Tartışmalarına Bir Bakış". *İslam Hukuku Araştırmalar Dergisi*. S.7 (2006): 13-50.
- Kutluer, İlhan. "Düşünme", *DİA*. (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/53.
- Kutup, Muhammed. *İslâmın Etrafındaki Şüpheler*. çev. Ali Özek. İstanbul: Çağaloğlu Yayınları, 1976.

- Macit, İsmet. “Düşünce, İnanç ve İfade Özgürlüğü Kapsamında Mürtedin Yaşama Hakkı” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. O.M. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.
- Mâlik b. Enes, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebû Âmir el-Asbahî el-Yemenî. *el-Muvatta*, Nşr. Abdurrahman b. Abdullah b. Akil. 3 Cilt, 1. Baskı, Kahire: Daru't-te'sıl Yayınları, 1437/2016.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *el-Câmi 'u's-şahîh*. Nşr. Abdurrahman b. Abdullah b. Akil. 8 Cilt, 1. Baskı, Kahire: Daru't-te'sıl Yayınları, 1435/2014.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî. *es-Sünen*. Nşr. Abdurrahman b. Abdullah b. Akil. 20 Cilt, 1. Basım, Kahire: Daru't-te'sıl Yayınları, 1433/2012.
- Orhan, Fatih. “İslam Ceza Hukukunda İrtidat ve Temel İnsan Hakları Bağlamında Değerlendirilmesi” Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.
- Osmanî, Tâkî. *Fethu'l Mülhim*, 6 Cilt. Daru'l Kalem: Şam, 2006.
- Önkâl, Ahmet. “Beytülmidrâs”, *DİA*. (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/95.
- Özen, Şükrü. “İslam Hukukuna Göre Zındıklık Suçu ve Molla Lutfi'nin İdamının Fıkhlılığı”. *İslamî Araştırmalar Dergisi*. S:6 (2001): 17-62.
- Sallâbî, Ali Muhammed. *Hiz. Ali (ra) Hayatı, Şahsiyeti ve Dönemi*. çev. Şerafettin Şenaslan. İstanbul: Ravza Yayınları, 2016.
- *Hiz. Ebubekir Hayatı, Şahsiyeti ve Dönemi*. çev. Şerafettin Şenaslan. İstanbul: Ravza Yayınları, 2016.
- *Hiz. Osman (ra) Hayatı, Şahsiyeti ve Dönemi*. çev. Şerafettin Şenaslan. İstanbul: Ravza Yayınları, 2016.
- *Siyer-i Nebi*. çev. Şerafettin Şenaslan. İstanbul: Ravza Yayınları, 2015.
- Sifil, Ebubekir. *Modern Fetvalar Çağdaş Hurafeler*, 3 bs. İstanbul: Rihle Kitap, 2015.
- *Sana Dinden Sorarlar*, 2 Cilt. Rihle Kitap: İstanbul, 2015.
- Sinanoğlu, Mustafa. “İman”. *DİA*. (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/212.
- Şahinalp, Hacer. “Din Hürriyeti Bağlamında Din Değiştirme Hürriyeti: İrtidat”. *İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*. C. 4, S. 2 (2013): 101-125.
- Taha ed-Durra, Muhammed Ali. *Tefsiru'l-Kur'anu'l-Kerim ve i'râbuhû ve beyânuhû*, 10 Cilt. Daru İbn Kesir Yayınları: Beyrut, 2009.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd). *es-Sünen*. Nşr. Abdurrahman b. Abdullah b. Akil. 5 Cilt, 1 Basım, Kahire: Daru't-te'sıl Yayınları, 1437/2016.
- Turan, Maşallah. “İslam'da İrtidat Sorunu ve Yol Açabileceği Psiko-Sosyal Problemler (Takiyye-Nifak Örneği)”. *Kadim Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.2, S.1 (2018): 1-11.

- Üdeh, Abdulkadir. *et-Teşri'u'l-cinâ'iyü'l-İslâmî*. 2 Cilt. Kâtibu'l-Azeliy Yayınları: Beyrut, 1977.
- Yakıt, İsmail. "Kur'ân ve Sünnette İnanç ve Düşünce Özgürlüğü". *Kur'ân ve Sünnete Göre Temel İnsan Hakları Tartışmalı İlmî Toplantı*. (2014): 385-398.
- Yavuz, Yunus Vehbi. *İslam'da Düşünce ve İnanç Özgürlüğü*, 1 bs. İstanbul: Sahhaflar Yayınevi, 1994.
- Yazır, Elmalılı M. Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili Tefsiri*, sad. Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, Orhan Atalay. Ankara: Akçağ Yayınları, 2015.
- Yiğit, Yaşar. "İslâm Cezâ Hukukunda Eşitlik İlkesi ve Dokunulmazlık", *Kur'an Mesajı: İlmî Araştırmalar Dergisi*, C.2, S.13, 14, 15 (1999): 195-206.
- Zeydan, Abdü'l-Kerim. "İslam Hukukuna Göre Zimmîler". çev. Hasan Güleç. *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (1994), 431-440.
- Zuhaylî, Vehbe. *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*. çev. Nurettin Yıldız, vd. İstanbul: Risale Yayınları, 1994.

ÖZGEÇMİŞ

Miraç Çölgezer

A. Eğitim

Lisans: Samsun/ Ondukuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat, 2018 Mezun

Yüksek Lisans: İstanbul/ Sabahattin Zaim Üniversitesi, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İslam Hukukunda İrtidat Suçunun Düşünce Özgürlüğü Bağlamında Değerlendirilmesi, Tez Konusu

B. Mesleki Deneyim

2018-2022: Editör/ Çizgi Yayıncılık A.Ş.

2018-2022: Kitap Editörlüğü

2018-2022: Dergi Yazarlığı

Kaleme Aldığım Yazılar;

Çin'in Doğu Türkistan Zulmü - Aralık 2019

Keşmir Düğümü Çözüm Bekliyor - Ekim 2018

Moro Umudun Eşiğinde - Kasım 2018

Suların Durulmadığı Ülke Yemen - Ocak 2019

Afganistan ve Taliban Hareketi- Şubat 2019

Hz Yunus'un Duası - Şubat 2021

Bırak Dünyayı Ahiret Senin Olsun - Ekim 2020

Akil Karıncalar - Ekim 2018

İbretlik Bir İhtida Öyküsü: Musa Bangura Mayıs 2021